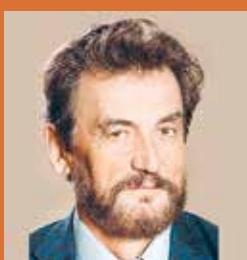

№3
2021

сүрөм – идым
июль – сентябрь

МАРИЙСКИЙ МИР МАРИЙ САНДАЛЫҚ

Йошкар-Ола с высоты птичьего полёта.
Фотоэтюд Дениса Речкина.
5.08.2021

МАРИЙСКИЙ МИР МАРИЙ САНДАЛЫК

Редакционная коллегия:

Александров Эдуард Васильевич,
Марий Онъык – председатель
Всемарийского совета

Басютин Михаил Зиновьевич,
первый заместитель Председателя
Правительства Республики Марий Эл

Гайсин Александр Яковлевич, директор
ООО «Үжара» Янаульского района
Республики Башкортостан, заместитель
председателя Всемарийского совета

Глушкова Зоя Михайловна, поэт, член
Союза писателей России

Губаев Игорь Иванович, главный
редактор газеты «Чолман»
Республики Башкортостан

Иванов Константин Анатольевич,
министр культуры, печати и по делам
национальностей Республики Марий Эл

Иманаев Эдуард Аркадьевич,
директор ГУКП РМЭ «Газета «Кугарня»,
председатель Марийского
национального конгресса

Кузьмин Евгений Петрович, директор
Марийского научно-исследовательского
института языка, литературы и истории
им. В. Васильева, кандидат
исторических наук

Макаров Александр Иванович,
председатель общественного Совета
марицев Кировской области,
полномочный представитель Республики
Марий Эл в Кировской области

Морохин Николай Владимирович,
доктор филологических наук,
Нижний Новгород

Мочаев Валерий Александрович,
первый заместитель председателя
Всемарийского совета,
главный редактор журнала
«Марийский мир – Марий сандалык»

Радыгин Анатолий Ильич,
член Всемарийского совета,
Удмуртская Республика

Семёнова Лидия Васильевна,
редактор по вопросам литературы
газеты «Марий Эл»

Таныгин Александр Иванович,
Верховный карт централизованной
религиозной организации Марийской
традиционной религии Республики
Марий Эл

Третьяков Олег Александрович,
полномочный представитель Республики
Марий Эл в Республике Татарстан,
председатель Национально-культурной
автономии марийцев Республики
Татарстан, кандидат педагогических наук

Шеглов Сергей Африканович,
заместитель главного редактора
журнала «Марийский мир –
Марий сандалык»

Яковleva Larisa Nikolaevna,
член Совета при Президенте РФ
по межнациональным отношениям,
председатель Федеральной
национально-культурной автономии
марийцев России

Информационно-
аналитический журнал
о Республике Марий Эл
и марийском народе

Марийский мир –
Марий сандалык

№ 3 (50),
июль–сентябрь
2021 года

Учредитель:
Правительство
Республики Марий Эл

Издатель: Государственное
унитарное казённое предприятие
Республики Марий Эл
«Газета «Кугарня»

Адрес редакции:
424006, Республика Марий Эл,
г. Йошкар-Ола, пр. Гагарина, д. 8

Адрес издателя:
424006, Республика Марий Эл,
г. Йошкар-Ола, ул. 70-летия
Вооруженных сил СССР, 20

Языки:
марийский и русский

Журнал зарегистрирован Управлением
Федеральной службы по надзору
в сфере массовых коммуникаций,
связи и охраны культурного наследия
по Республике Марий Эл. Свидетельство
о регистрации № ТУ 12-0003 от 15.08.2008

Дата выхода в свет 30.09.2021

Электронная версия
журнала на сайте
Всемарийского совета:
<http://mer-kanash.ru>

Главный редактор:
Мочаев Валерий
Александрович
8-902-739-74-57
mochaev@bk.ru

Заместитель
главного редактора:
Шеглов Сергей
Африканович
8-917-707-13-72
afrik60@mail.ru

Редакторы номера:
Валерий Мочаев,
Ирина Степанова,
Сергей Шеглов

В журнале использованы фотографии из открытых источников сети Интернет

Вуйлымаш • Содержание

2. МЕР КАНАШ / ВСЕМАРИЙСКИЙ СОВЕТ

Пошкырт кундемыште кугу марий погынымаш / Большое
марийское собрание в Башкортостане. Молодёжь и культура –
таковы главные вопросы представительного форума

8. ПАШАЖЕ ВЕРЛАШТЕ ЛИЙШАШ / ГЛАВНОЕ – РАБОТА НА МЕСТАХ

Начинаем серию публикаций, посвящённых 30-летию Третьего
съезда народа мари и создания Мер Канаш – Всемарийского
совета

12. МЕ МАРИЙ УЛЫНА! / МЫ – МАРИЙЦЫ!

Шаршудо, самырык тукым да калык. Валерий Мочаев размышляет
о слёте марийской молодёжи

18. СЫМЫКТЫШ / ИСКУССТВО

Самырык театрлын күшмүйжо да усталыкше. Геннадий Гордеев о
трёх десятилетиях Марийского театра юного зрителя

30. САСКАВИЙ

Журнал в журнале под редакцией Ирины Степановой.
Телеведущая Людмила Фёдорова рассказывает о маленьких
секретах своей профессии; Алевтина Кузнецова о празднике
Угинде; Людмила Шалкиева: её узоры и куклы; счастливая
семейная пара Тойшевых; она не боялась трудностей – рассказ о
судьбе ветеринара Антонины Ильиной; история песни «Висвис»
Евгения Соколова

44. «ТУКЫМВОЖ» КОНКУРС / КОНКУРС «МОЯ РОДОСЛОВНАЯ»

Публикуем первые материалы нашего конкурса: Патыр да виян
тукымем / Сильный, могучий мой род; Марий радиобиолог

48. МАРИЙ КЫША / МАРИЙСКИЙ СЛЕД

Изгерини и их город. Николай Морохин о том, как Кукарка стала
Советском

51. МАРИЙ-ВЛАК РОССИЙ МУЧКО ИЛАТ / МАРИЙЦЫ НА ПРОСТОРАХ РОССИИ

Явление красного быка. Очерк Сергея Шанчары о трёх марийских
деревнях Мензелинского района Татарстана

58. МАРЛА КАЛЕНДАРЬ

Рая акай, калык шүдүр. Прощальное слово народной артистке
Раисии Даниловой

12+

МАРИЙ ФОРУМ - 2021 МОЛОДЕЖЬ И КУЛЬТУРА

Республика Башкортостан с. Мишкино

ПОШКЫРТ КУНДЕМЫШТЕ КУГУ МАРИЙ ПОГЫНЫМАШ

ИКЫМШЕ ГАНА ТЫГАЙЖЕ
1917 ИЙШТЕ ЛИЙИН

**Идым тылзын 24–26 кечылаштыже Попшкырт (Башкортостан) Республикасын
Мишкан села кумда Российште түшкан илыше марий калыкын ончыльгыштым
черетан форумыш поген. Тудо марий түвыра да самырык тукымлан пёлеклалтиш
лийин.**

Йошкар-Ола гыч кужу корныш тарванымына годым йўр шыжыш. Тунам «калыкнан пўримашыжым рашемдаш кайымынам Юмына ужын, тудын ончыкылыкшо койынак мучашке лишемын толым шижын, шке шочшыжлак чаманен, шинчавўдым йоктара» манын шоналтышым. Тыге шуко шонкален шинчымеке, шонышем вашталте: кугезына кугу пашам тўнгалме деч ончыч шке Юмыжо дене кутыраш Отыш ару кап-кыл, яндар шонымаш, ош тувиyr-йолаш дене лектын. Межат тыгак Мишканышке кугу паша дене каена, шонымашнат яндар, молыжат келшен толшо. Садланак, очини, Ош Поро Кугу Юмына пашанам ворандарен колташ кайышаш корнынам осал деч эрыктен. Вет марий айдеме – тудын шочмо ўдыржын шочшыжо, пўртўс дене келшен илыше калык.

Чынжымак, калыкнан ончыкылыкшо магай? Кугезынан шўдў ийла дене чумыримо уш-акыл поянлыкшым, чон шижмашыжым, тўвыражым, йўлажым икшывыланна, уньяланна тичмашнек кодена мо? Памашвўд йогын гай сылнын семалын йыргыктыше йылмынам (корнышто каналташ шогалме годым кутырымынам колыштын шогышио ик татар ўдырамаш тыге каласыш) пошкудо калык ончыкыжымат колеш мо? Ты йодышлан профессор **Виктор Соловьев** «Народ мари: прошлое, настоящее, будущее» философий сынан шонкалымаш книгажтыже вашмутым кычалын. Книга тиде кечылаште лектын, типографий чияжат кошкен шуын оғыл, манаш лиеш. Автор неле йодыш-влакым шында, да шкеак rash вашмутым пуа. Ликбез семын лудалтеш. Тудым кужу корнышто (700 мөнгө утла) кудалмына годым лудын лекмеке, оналмаш **Валерий Мочаев** кутырымашым (дискуссией) эртарыш. Кажне шке

шонымашыжым ойлен: автор дene келша, огеш келше, але весе. Чумыр кутырымашым иктешлен, тыгерак каласен кертам: авторын шонымашыже дene келшыман. Илыш вўдйогын гаяк ик татланат чарнен шогалде, эре ончыко вашка, вашталтеш. Меже веле туддечын вараш кодшаш оғынал. Калыкын эн тўнгё – ешыште, садлан кузе ача-ава икшывым туныкта: шке йылмыжлан, тўшка пашалан, родыжым аклымашлан, шочмо мланым йўратымашлан да калыкым пагалашлан – тугаяк калык лиеш. Молышт – школжо, мер сотыжо, кугыжаныш пўрдемже – ешлан энертыш, полышкалыше веле ульт.

Форум куд секций дene пашам ыштен: 1. еш, йылме, туныктыш; 2. тўвыра да этнобрендирований; 3. ТУЙ (тўшка увер йён – средства масовой информации) да цифр технологий; 4. самырык тукым дene пашам ыштымаш; 5. марий юмыйўла; 6. ял да ола. Туге гынат кажныштыже тўн йодыш семын тўвыра да самырык тукымын ончыкылыкшо нерген кангашеныйт.

Секций-влак паша коклаште «Эрвел мари» калыклар-тўвыра автономий вуйлатыше **Виталий Ялаев** Уфа гыч Мишканыш мер пашаен **Раисия Сунгуррова** (Югра) дene кутырен толмышт нерген шарналтыш: «Толшемла шонкален, шкаланем йодышым шындышым: мо верч форумыш каем? Оксам ышташ каем? Ен ончылни кояш каем? Калыкын ончыкылыкшым шонен каем? Ача-аван йылмыжым саклен кодаш каем? Магай амал дene каем? Мо мыйым тушко наңгая? Вашмутым муюм, шонышда?!» Воктенже улшовлак тўрларин ойлыши. Кажныжын вашмуташ шке шотиш дene чын манаш лиеш.

«Моторын каласашлан ала-момат ойлаш лиеш – калык верч, паша верч, ача-ава йўла верч да шуко молат... – Виталий мутшым шуишиш. – Мый раши каласен ом керт. Кўтыгы йодышлан шке чоныштыжо тургедын, вашмутым музэш, тудлан порым тыланем». Тыге ойлымыж дene моловлакын форумыш магай амал дene толмышт нерген чоянрак йодо.

Урал марий **Леонид Канакаевын** вашмуташ поснак чонышкем логале. Тудо «Шийгорно» проект дene келшышин коштмажо годым Чолман серыште вучыдымын концертым ончыктымышт нерген куанен шарналтыш. Жап ойыртемлан кўра нуно эр-эрденак, верисе калык але малыме жапыште репетицийм эртараш энгер воктеке лектыныт. Эр юалге юж дene вўд ўмбалне тўтира нўлтальтиш, марий муро торашке шыман йонгантан. Йомакысе гай мурсем йўкеш помыжалтше калык колышташ толын да кужу жап кидсовыш дene тауштен. «Тунам шижишнам: магай шыма да ты жапыштак виян ултим вес калыкмат сымыстарен кертиш марий сем дene шомак. Садлан таче мый тышке тигай шонымаш дene толынам – шочшем, уньякам-влак тигаяк шиижмашым луктын кертишт. Марий муро ончыкыжымат тигак тўяни мучко йонгантан шогыжо, марий кумыл почылт шогыжо, марий йўла виянин шогыжо», – куан дene, шинчя йўлен мучашлыши.

Пошкырт кундемын шочшыжо, ынде шуко ий Москваште илыше Эдуард **Миннибаев** журналист-влакын шуктен шогымо пашаштым палемдыш да нунылан ончыкыжымат тигак тиршен шогаш тыланыш.

Канаш да каныш жапыштат кутырымо годым марий учебник-влак ситыдымаш шочмо йылымым тунеммаште кугу чаракым ыштыме шотышто ой лекте. Школлаште туныкташ йўршиш шочмо йылме дene литературым чыла класслаште тунемш-влакланат ямдымайме. Учебник ситыдымашын амалже – Марий Элсе туныктыш министерствиште марий книгам ситарен савыктыме нерген умылимаш уке. Нуно оғыт умыло, рушла ойлаш гын, «не владеют ситуацией». Тыге тораште илыше марий калык коклаште умылдымаш лектеш, да Марий Эл Республика шкеже нерген веле шона манын каласаш амал шочшеш. Чын, марла тунемме книга-влак федеральный спискиште уке ульт. Туге гынат школлаште педсоветын темлымыже почеш, директорын кидпалыже дene

пенгыдемдыкыже, тудым тунемме пособий семын кучылташ лиеш. Но тида же адакат туныктыш да директорын шке калыкын ончыкылыкшо нерген шонен мөштүмүшт, мөгай мариј улмышт деч шога.

Вес йодыш: молан тудо ужалымаште уке? Книга савыктыш Марий Элъсе школлаште тунемше чотым ончен, нунылан ситышым веле савыкта. Но вет книга тоштемеш, йомеш, тунемше-влак кокланже ешаралтыт, ёрдыж кундемлаштат мариј йылым тунемыт да моло амалат уло, кудыжо книгам кугурак тираж дene уэмден савыктыш нерген rash ончыкта манын каласыш палыше семын **Лидия Иксанова**. Түгеже ончыкыжым тиным шотыш налаш түнгалият манын ўшаныме шуэш.

Башкортостан правительство республикиште 2030 ийла марте шочмо йылым туныктышмо дene кугезе йылмыштым, түвыраштым, йўлаштым аралыме, вияндыме нерген пеш сай концепцийим луктын. Тудым илышиш шындарыме нерген кумыл нёлтyn каласкалышт. Тыгак Мишканыштат тачысе илышиш йодмыжо почеш келыштарыме, кызытсе технологийим кучылтын, Марий эртык да түвыра рүдерым почмат кугезе йўла дene самырык тукымым палдараш сай йёным ышта. Шукерте оғыл республик вуйлатыше **Радий Хабиров** Мишкан районышко паша дene толмыжо годым районышто шочмо йылым келгын тунемман (шуко йылман, полилингвальный) гимназийим почмо нерген ойлен. Ты пашажым (шочмо йылым тунемме шотышто) школышто веле оғыл, йочасад гычак шуктен шогат: шочмо йылме дene кружокым вўдат, калыкын эртыкше да түвыраже дene палдарат.

Тичмашнек ончалаш гын, таче Башкортостаныште 17 район да ола округласе 103 общеобразовательный школлаште 4459 икшыве шочмо мариј йылым да литературым тунемеш. Нуным 94 туныктыш шуара. Куд районисо 19 йочасадыштат 349 икшыве шочмо мариј йылме дene шуаралтеш. Мишкан районышто 23500 енгич 70 утла процентше – мариј калык. Шочмо

Кок республикин вице-премьершт:
Азат Бадранов деп Михаил Васютин

«МЭТР» каналын журналистие Вера Горохова
оныжса Эдуард Александров деч интервьюю
налеши. Оператор Миклай Казаков

Ирина Кошкина дene Любовь Михеева

«Еш, йылме, туныктыш» секцияштате

Изак-шоляк район-влакын вуйлатышыши:
админалмаш Алексей Васильев (Морко) ден
админвуй Павел Трапезников (Мишкан)

марий йылым 1704 икшыве тунемеш. Тидыже чыла марий икшыве-влак кокла гыч 93% чоло лиеш. Туныктышо-влак ситышын улыт. Нуным Пошкырт кугыжаныш университетын Бирсысе филиалыштыже ямдылат. Лачшымак тачысекчылан келыштаралтше книга веле огеш сите.

Пошкудо Татарстаныштат сүрет куандарыше. Тушто «Сохранение и развитие национальной идентичности татарского народа» программе пашам виян ышта. **Людмила Мусихинан** палемдымыже почеш, Татарстан правительство ты программе дene келшишын, чыла калыклан күлеш полышым пуэн шога.

А Марий Элыште, күштыжо мари калык титульный (түнг, ончыл... – Ред.) калык семын ила, молан тыгай программе уке? Йодыш күжгү.

«**Мишкан кундемыште илыше калык виян, күгезижын поянлыкым аралышын чот тырыши. Тидыжым нунын мурышт гочат шижаш лие. Колыда, кузе нуно шке вий-куатыштым ончыктен, пеңгызын, кычкыренрак мурышт**», – палдарен **Наталья Пушкина**.

Оныжа Эдуард Александровын мутышым по-санк шотыш налман. 2010 ийыште эртаралтше перепись почеш, Российште **547 605** еншкенжым мариylan щотлен. Лишил жапыште, шыжа тылзыште эртаралтше перепись мом ончыкта, мемнан дечат кугун шога. Садлан кажныже, вожылде, шкенжын мари улмыжым палдарышаш. Ты пашашке чылалан ушныман да шке вийым ончыктыман.

Мишкан район администрацийим вуйла-тыше **Павел Трапезниковын** ойлымыже почеш, таче районыштышт веле огыл, чумыр Пошкырт кундемыште мари калыклан кугезе йүлажым шуктен шогашыже йөнан лийже манын, отым историко-ландшафтный памятник семын палемден аралат.

Мишкан районысо түвыра пёлка вуйлатыше, шке жапыштыже Йошкар-Оласе түвыра

да сымыктыш коллежыште шинчымашым погышо да Марий самырык театрны сценыштыже артист семын модшо **Радион Плотников** саманын йодмыжым пеш сайын умыла. Тудын ойлымыжо почеш, тачысек самырык еңгым коча-кова, ача-ава йўла деке кызытсе технологийим кучылтын, самырык дene нунын йылымык кучылтын кутырыман. Блогинг (чонлан келшиш йодыш дene интернет лаштыкым вўдымаш – введение интернет странниц по интересам), сторителлинг (кугу форматан онгай материал-влак – формат крупных текстов с интересным, нетривиальным сюжетом) але вес интернет йён лийшаш. Икманаш, тачысек клип семын шонышо (клиповое мышление) самырык енган тыгаяк шоныш дene эртыкна, түвырана, йўлана нерген каласкалыман.

Чыла тидыжым тўрлө кундемлаште илыше мари-влак пырля, ик ой дene, вашла полшен веле ыштен кертына. Тыгодымак кугыжаныш деч лўдде-вожылде йодышлам ращемдаш полаша йодман.

Кугыжаныш велым полыш уке огыл. Уло. Тудым кучылт моштыман. Ик тыгай йён – проект паша. Тудым Мер Канашын енже **Елена Иванова** самырык тукым дene лончылен.

Форум годым шуко йодышым ращемдыме. Тыгодымак у йодышла лектыныт. Тиде илыш гай, мучашдыме паша. Тудо нигунам огеш пыте. Садланак, форумын лектышыжым иктешлен, Мер Канаш вуйверын енже-влак лишил жапыште «йыргешке ўстеллаште» лекше йодышлам канашаш да тушко мер пашаент-влакым, кугыжанышын еныштым, журналист-влакым калыклан умылтарыме амал дene кумдан ушаш кутырен келшенин.

Анатолий ТИТОВ

Авторын, Анатолий ИШАЛИНЫН да Алёна ЯКОВЛЕВАН фотошт

Марий калыкын регион-влак кокласе «Марий Мер Канаш» мер толкынжын «Марий форум-2021: түвыра да самырык тукым» шыже сессийисе резолюцийже

2021-шe ий, идым тылзын 25-шe кечыже
Башкортостан Республика (Пошкырт кундем), Мишкан села

Марий калыкын регион-влак кокласе «Марий Мер Канаш» мер толкынжын «Марий форум-2021: түвыра да самырык тукым» форумжо шочмо йылымы, калык түвыра ден калык йўлам аралыме да вияндыме сомылым, самырык-влакын инициативыштым эшеат чот писемдаш виктаралтын. Форум 160 чоло участникым чумырен.

Сессий участник-влак теве мом палемденин:

Ме, форумыш толшо-влак, кучем органин Российской тўрлө калык-влакын икоян улмыштым пеңгыздемдыме, пўтынъ Российской гражданская шкенчыким (идентичностым) шуарыме, Российской калык-влакын ойыртемалтше этнотүвыраштым аралыме, тыгак Российской Федерации Российской этнотүвыра да йылме тўрлылыким арален кодаш виктарыме пашашт дene келшена.

Башкортостан Республикасе (Пошкырт кундемысе) кугыжаныш да муниципальный кучем орган-влакын кундемыште илыше калык-влаклан чыла шотыштат йёным ыштен шогымыштым да мари калыкын этнотүвыражым вияндымаште полышым пумыштым ме моткоч аклена да кугу таум каласена.

Башкортостан Республика (Пошкырт кундем) шочмо йылым тунемаш да вияндаш чыла йёным ыштен шога.

Үшанена, «2021–2030-шо ийлаште Башкортостан Республикасе (Пошкырт кундемысе) кугыжаныш йылме-влакым да Башкортостан Республикасе (Пошкырт кундемысе) калык-влакын шочмо йылмыштым тункытмо концепций» кугыжаныш программым илышиш

шындарымаш Российской калык-влакын йылмыштым да түвыраштым аралымаш ден вияндымашлан күлешан шўкалтыш лиеш.

Башкортостан Республикасе (Пошкырт кундем) мари мер ушем-влакын мари калык этнотүвыра виянгме йодышым радиалымаште чолга улыштлан ме куанена.

Тыныслык ден келшимаш, калык-влакын илышиштым экономике могорым саемдымаш да мари калыкын этнотүвыражым вияндымаш верч мари мер ушем-влакын кугыжаныш да муниципал орган-влак дene чак пашам ыштымаштым тўнллан шотена.

Темлена

Марий Мер Канашын вуйвержылан:

- секций заседанийлаште палемдыме ой-влакым илышиш шындараш йўним ышташ;
- түвыра да тункытмо паша аланыште самырык-влакын ойыртемалтше тўнгалишыштым (инициативыштым) ончыктыш методике рекомендаций семын ямдылаш да савыкташ;

Башкортостан Республикасе (Пошкырт кундемысе) мари мер ушем-влаклан:

- Марий Эл Республикасе да Башкортостан Республикасе этнотүвыра направлений дene кўшыл шинчымашым пумыш тунемме тёнежлашке абитуриент-влаклан тунемаш пураш йёным ышташ;
- марий калыкын йылмыжым, түвыраж ден йўлажым арален кодаш да вияндаш виктаралтше самырык тукымын тўнгалишыштым ончыкташ да илышиш пуртимо пашам ворандарен колташ.

1992 ий 30–31 шыжа / октябрь тылзыште мари калыкын ончыл енже-влак, кумшо гана погынен, тургыжландарыше йодыш-влакым канашенет. Неле пагыт ыле. Идалык ончыгына СССР шаланен, РСФСР Российской Федерации савырнен. Демократизаций чот пошен, долларизацияш шочын, промышленность туртын, кочкиш сату шергешти, моло проблеме-влак ончыко лектыныт. Тыгай сүрет тачысе күкшит ыч коеш.

А тунамже делегат-влак мөгай йодышым түнгиз шотленет? Мөгай кумыл дәне Погыншто пашам ыштенет? Ойлымышт, пунчалыш пуртмышт шукталтын мө?

Тиде да моло йодыш-влакым ме 3-шо Погынин делегатше-влаклан пүенна. Вашмут-влакым таче да лишыл номерлаште савыкташ түнгизина.

Автор мөгай йылме дәне возен, туге савыктена. Молан манаш гын йылмыштына ятыр диалект уло, адакшым кажне еңин – шке йылмыже. Умылаштырыза.

ПАШАЖЕ ВЕРЛАШТЕ ЛИЙШАШ

Погын-влак нерген шарналтымаш

1985 ийште «национальные кадры» күгүжаныш политике дәне кылдалтше йодышым шотыш налын, мыйым, мари ўдырамашым, Марий Турек райисполком вуйлатышын алмаштырылан сайшты. Шочмо-кушмо Мосара кундемем коден, туныктышо пашам күдальтен, сурт-оралтым ужален, Марий Турек селаш ешем дәне илаш вончышна. Районым вуйлатыш-влак коклаште мари ең улмылан ял калыкын куанымышт пеш шижалтын. Райком партийин бюроштыжо вуйлатыше номенклатурым пентгидемдат. Шке черетем вучен шогымо годым ик руш ўдырамаш білкелен ойла: «Марий лиям гын, мият тиде пашаш шогал кертам ыле». «Мийже шкемын районыштем черемис уллем дәне пеш кугешнем», – вашештышым тунам. Вуйлатыше пашан канысыржат шуко, но утларакше сайже поро шарнымашым коден.

1991 ий ик кенеж кечин посёлковый совет пörtышкө мари активист-влак районыштак «Марий ушем» организацийм ыштым нерген канашаш чумыргенет. Ала-молан ёрдыж ең деч тиде увер мый дәкем толын шуын. Содор гына нунын деке миен пуршым. Калыкым Крылан починга мари Агаев Николай Александрович поген. Марий-влакым шкеныштым чолганрак кучаш тарата да районыштак «Марий ушем» организацийм чумырымо нерген ойла. Вуяңче койышым лыпландарен, мари йылымым туныктымо, калык йўла да түвирда паша районыштак күзе шукталтме нерген каласкалышым. Тунам школаште мари йылме дәне литературым туныктымо паша сай каен. Арбор, Сардаял, Мосара, Марий Купто, Марий Китня, Марий Билямор, Сысоево түвирда пörtлаште мари ансамбль-влак виян улты ыле. Кумдан палыме «Арбор вел», «Савак кундем», «Рвезэлык» ансамбль-влаклан «калык коллектив» лўйым пүэнт. Погыншо-влак икоян лийин, «Марий

ушем» организацийм чумырымо нерген кутырен келшишна.

Тудо кечинак мыйым райком партий пörtыштүшүшт, бюро ончылно мут кучаш шогалтышт: «Молан националистический организацийм ыштыл коштат?» Мылам нимогай кагазат толын оғыл, «Марий ушем» нерген шкежат нимом ом пале, но шке чон шижмашем дәне вашештышм: «Нимогай националистический ушем оғыл, а мари калыкын йылме, түвирда поянлыкшым чумырен, вияндеп колтышо ушем. Идеолог семын райком ыч тиде погынмашке те мийышаш улыта ыле, а мый оғыл». Ф. Г. Сабирянов татар калык шотышто молан нимат ом ыште манын йодо. «Татарстаныштак «Туган тел» мер ушем ожнысекак пашам ышта. Татар калыкым районыштак теат чумырен кертыда», – манын вашештышм. Тидын дәне мыйым колтышт.

Сельсовет еда чолга мари-влакым кычалын погышым. Тиде мари йылымым туныктышо-влак: Сысоево школа ыч Крылова Ида Ивановна, Марий Купто школа ыч Чернова Таисия Константиновна, Арбор школа директор Попов Геннадий Феликович, «Путь Ленина» колхозын партком секретарьже Козлова Евгения Александровна, «Октябрьский» совхоз вуйлатыше Скулкина Валентина Александровна, райисполкомышто самырык-влак дәне пашам ыштыште Юрий Андреевич Попов, түвирда пёлкан методистше Морякова Вера Владимировна, районыко библиотекарь Кибардина Зоя Романовна. Сельсовет еда «Марий ушем» мер пёлкам чумырымо нерген кутырен келшишна, пашам вўден шогышо-влакым палемдышина. Ушемлан эн сай энгертиш верисе самодеятельный коллектив-влак, районыко мари йылме да литературым туныктышо-влакын ушемышт улты. Шкеат мари ушем нерген кычалын лудаш түнгалим. Шонго туныктышо Вшивцев Григорий дечат шуко пален нальым.

Организационный пашам ыштен шуктымеке, 1991 ий 1 июль ыч районыко Мосолов лўмеш тоштериш пашаш вончышым. Районыко «Марий ушем» мер организацийм вуйлаташ Юрий Андреевич Поповым сайшты. 1992 ий 14 апрельште «Марий ушем» мер организацийнан күзэ илымыж нерген конференцийм эртарышна, түштө ончыкылык паша радамым пентгидемдышна. 1992 ий 23 апрельште Марий Купто ялыште Күгече пайремым эртарыме. Район ыч активист дәне түвирда пашаен-влакым ўжыкти, тыгай пайремым ончыкыжат эртараш палемдыме. Савак велне ожнысек «Индей күгарня» пайремым эртаренет. 1992 ий 12 июльште пайремым уэмден колтым. Тылеч вара тиде пайремым эре эртарен шогалтеш. Верисе кинооператор И. И. Герасимовим «Савак велне индей күгарня» видеофильмым ышташ тараташтым. Калык тыгай кинолан пеш йывиртеп ушныш. Тиде ийынак

6 октябрьште Совет Ушемин икимше мари Геройжо Сергей Романович Суворовын 70 иаш лўмгечијлан Сысоево кыдалаш школа воктене бистым шогалтыме. Сергей Васильевич Яндубаев бистым той ыч ыштен, постаментшым Н. П. Соловьев оптен. 1992 ий 13 ноябрьште мари йылымым туныктымо нерген тоштериште семинарым эртарышна. Тыштак «Марий ушем» организацийн калыкше дәне пырля Марий погынш делегат-влакым сайшты: Агаев Н. А., Батуев В. Г., Зайцев Г. И., Козлова Е. А., Михайлова Н. А., Скулкина В. А., Сорокина В. А., Чернова Т. К.

Тиде Кумшо погын мылам пеш шуко шинчымашым пүш. Мыйым Мер Канашын сайшты. Ныл ий жапыште мом гына ыштым оғыл.

Турек велне Петро пайремым уло калык пайремла. Селасе паркын ик велнүже дискотеке кая, вес мөгүрүштө ишшиш «Марий кас» гүйжен пуршиш, вокзал воктене татар калык пайремла.

Тоштерин унагудыштыжо илалше мари-влак шинчавўд ёбре таум ыштен ойлышт Күгече когылым пелештым пайремыш погымалан. Шуко пачеран пörtыштө когылым шке семынышт веле пелештенет. Йнде когылым, пурш, сортам тоштер унагудыш конден, чылаштын сийыштым Андрей карт күгиза ожнысо семынак пелештен. Когыль дәне икте-весыштым сийлен, пурш ўйын, эртышым шарналтен, чоным куандарен, ваш мутланен шинчымаш кумылым тодылын. Кўсото кумалыштымат тарваташ кўлмё нерген мут лектин. Вес ийлаште «Күгече когыль» конкурсым эртараш ялла гычтап ушын.

Марий йылымым туныктышо-влак шке семинарыштым тоштериштак эртараш тыршеныт. Поэтессе Альбертина Иванова, калык артистке Галина Ямаева, түвирда министрын алмаштышы же Галина Иванова дәне вашлиймашлам эртарымылан туныктышо-влак пеш куаненет ыле. Купрансола кўсотышто 1995 ийште эртарыме Мер кумалыш мари кумылнам кўшкё нўлтала.

Түнгалинам гын ынде моло погын нергенат каласен кодынен.

1996 ийисе Нылымше Марий калык погынш район администрациян вуйлатышын алмаштышы же А. М. Калиниан темлымыже почеш 8 делегат кокла ыч нылыштым районыштак мер пашалан шотлан толдымо-влакым пуртенет: иктижие Йошкар-Олаште ила, районыштак калык дәне ок вашлий; весиже руш-влак коклаште ила, күшто мари-влак уке улты; кумшыжо – одо-влак дәне пашам ыштыш-ен; нылымышлан мом каласат, тудо ўйра. А вет съезд пеш шуко резолюцийм шукташ темла, мари калык проблемым күзе виктараш туныкта, шуко палыме дәне вашкылым кучен, пашам ышташ ўйн уло. Мый съездыш

Всемарийский конгресс

Мер Канаш МАРИЙ САНДАЛЫК

Мер Канаш ең семын миенам. Ситыдымыжлан, мер пашам администрацияште ыштыше енглан вуйлаташ огеш лий манын, Ю. А. Поповым «Марий ушем» вуйлатыше деч корандышт. Вуйлатышылан эрыкан сүретче Н. Г. Тимофеевым шогалтышна, тудым нигөйт паша гыч поктен ок лук, а сомылжым садак Ю. А. Попов дene пырля нангаяш түнгалина. Мер Канашын рүдө верже – тоштерыште, чүчкидын погыннымашым эртарен улына, шуктыйм пашам иктешлен, эше мом кузе ыштен кертме нерген канашыме. Юрий Андреевич Йошкар-Ола гыч артист-влакым яллаш ўжыкта, тоштерыште нунным районысо марий ансамбль-влак вашлийыт, вашкылым пидыт, ужатен колтат. Клубыш толло калыкым Мер Канашын пашаж дene палдарыме, марий түвырам вияндыме нерген ойлымо.

Кажне ийин декабрыште «Кован шондыкшо» вашлиймашым эртарыме. Марий Турек школын түнгальтыш класслаште тунемшыже-влак шке ковашт нерген сочиненийим возеныйт, сүретым, почеламутым, мурым ямдыленыйт. Тоштерын шондыкшо гыч сочиненийим луктын, ковашт ончылно лудыныт, марий вургемым ончыктен, марла каласкалаш тунемыныт, почеламутым лудыныт, мурым муреныйт, этнографий отделыште экскурсий эртен, а тушто кова-влакын йылмышт рудалтын, шке рвезе жапыштым шарнен ойленыйт, вара пайрем ўстел йыр шинчын, чайым йүйнит. Кова-влакын куан шинчавүд лектын, йоча-шамычын күгешнымаш күмүл ылыжын.

2000 ийисе Визымше съездыш мари калык-клан вуйын шогышо делегат-влакым ойырымо: Батуева З. Г., Горячкин Н. В., Григорьева А. П.,

Михеева З. П., Попов Ю. А., Скулкина В. А., Сорокина В. А. Тиде съездыште мылам Марий Эл Президентын Таумут кагазшым кучкытышт.

2002 ий 26 апрельыште Марий Талешке кечин мари калыкын 6-шо съездже эртыш. Ялысе калык йорлештме, приватизацияй йён дene пойышо-влак күгожаныш предприятий ден организаций-влакым шке кидышкышт поген налмылан кёра илыш радамын шаланымыже калыкым тургыжландарен, руш президентын мари калыкым аклыдымыжат rash ончыкталтын. Икмияр кече гыч Марий Элыштына «Марий национальный конгресс» шочын шинче. Ик шот дene конгресс «меж кочко шорык» гае лие, вес шот дene «тынешыже пурем, но мари веражым кучемак» манме гаяк лие. Марий конгресс чыла күгожаныш структурым ушен, телерадиопечать – тудын кидыште, сандене мари калык верч вуйын шогаш йонлө организаций. Ме, районышто илыше-влак, «Марий ушем», Мер Канаш, «Марий конгресс»-влакым ойыркалан оғынал, вуйлатыш-влак дene пырля ушнен, ик ой дene пашам ыштенна. Мемнан районыштына ныл түрлө калык ожнысек ваш келшен ила, сандене вуюнче койыш дene мари калыкым ойыртемаш ышна пу.

Тиддеч вара мари съездлашке делегат семын коштын омыл. Туге гынат мари пашам нигунам кудалтен омыл, районысо тоштерыш шуко вийым пыштенем да пыштен шогем. Тоштерыште – калык поянлык.

Вера СОРОКИНА,
Марий Эл түвирган
сулло пашаенже

Марий Турек район

МЕР ТҮНЯШ КОРНЫМ ПОЧЫН

Мый 1992 ийыште 3-шо Съездыште делегат илим. Вўрзюм (Уржум) район гыч шкетын. Съездыш түрлө вер гыч шуко калык погынен иле, шуко документ-влакым пенгыдемдышна: «Резолюция о статусе Съезда народа мари», «Декларация о национальном возрождении народа мари», «Резолюция Съезда народа мари о языке» да т. м.

Погын шуко калыкым ушен, вет тыгай погын 1918 ий деч вара лийин оғыл. Компартий (КПСС) погунаш пүэн оғыл, шке погыныштым веле эре ыштен.

Погын мари калык ончыман шуко йодышым шинден да тидлан вашмутум кычалын. Погын Мер Канашым чонен, кудо кызытат пашам ышта. Съезд деч вара шуко мер организаций-влак шочаш түнгальч, түрлө СМИ почылто. Марий калык веле оғыл, вес калыкат погынаш түнгалие. Мари калык вес калык-влак-клан корным ончыктыш.

Шуко закон-влак лектыч, школлаште мари йылымым, культурум тунукташ түнгальч, национально-культурный организаций-влак почылтыч, мари-влак вес эллакыш тунемаш, паша ышташ кошташ түнгальч.

Ты Погынышто шуко мари ваш-ваш палыме лийич. Мый Погын деч вара шке йылмы деч вожылаш шым түнгали, мари улам ман күгешнаш түнгальч. 1994 ийиш Тюм-Тюм школышто мари йылымым, историйым, культурум тунукташ түнгалина. Тунуктушо Анисимов Аркадий Кузьмич ыле (кызыт Пижан районышто ила). Йошкар-Олаш чүчкидын кошташ түнгальч. Ты Съезд мылам общественный пашалан корным почын пүш.

Александр ПЕТРУШИН,
тунуктышо

Виче / Киров кундем,
Вўрзым район, Тюм-Тюм ял

ШАРШУДО, САМЫРЫК ТУКЫМ да КАЛЫК

Слёт нерген да тудын негызеш шонымаш-влак

умбакыжесе наңгаяши түнәлеш, кё мари калыкым иктеш чумырен кертеши?!

Шукталтеш мо ойлымышт?

Вашмутым пүвимо деч ончыч төве мо ушыш пура.

ШАРШУДО ГАЕ КУШКЫНА

Марий самырыктуым слёт шочмыж годым (2009 ий) тудын задачыжлан мо шотлалтын? Слётын «кесаваже» тугодым Кутыжаныш Думын депутатше да Мер Кангаш председатель Яковleva Лариса Николаевна тыге палемден ыле: «Тачыссе саманлан келишише ончышиш иодыш-влак ятыр улыт: иылым арален кодымаши да тудын яндарлыкие верч шогымаши, калыкнан историйжым, иёлажым перегымаши да чыла тидым күшкын толишо тукымын кидышкыжесе пүвимаш».

Васютин Михаил Зиновьевич, түвыра, печать да калык-влак паша шотышто министр ыле, иодышым тыге шындыш: «Кё мемнан деч вара мер пашам

Куд курым эртыймек... Мамич Бердэйин эрыкан тукымжо

Ача-ава-влак эр-кас пашаште, эрдене да кастене вольык дene, ѹйдым веле канат. Идалыклан 3-5 гана пайрем-влакым пайремлат. Йоча-влак – школышто, уремыште да кудышто. Школьышто – урок-влак, уремыште – модыш-влак, кудышто – сомыл-влак. Чылажат верыште гае чучеш, но – цельже огеш кой: молан илена, күшко күшкына, кё лиийна? Мутат уке, ончыкылыкым шонышо-влак иочаштын туныктен луктыт, сүаным погат, уныкам вучат... Молыштат тыге, но тыге огыл.

Ялысе-шамыч шаршудо гае күшкына. Шаршудым нигё ок шынде, ала-кушеч айдемин пörtшо воктеке нöшмө возеш, да шкеак лектын күшкеш. Тудым чарайолын але ѹолчием дene тошкат, ала-кёжө лавыра кемымат тудын дene ѹштылеш – түге гынат ила. Парентым озаже идалыклан ик-кок гана логалеш: шүкүм күрөш, ура, күкшо го-дым вўдым шава, Колорадо штат гыч толшо копшантым пога... Кияржым-помидоржым ойлыманат огыл – айдеме нуным йоча семын онча. А шаршудо шкенжым шке ончен-кушта,

мардеж дene чержым ѿштылеш, ѹүрвүд дene мушкылтеш.

Ялысе йоча-влак лач шаршудо улына. Садлан мемнан келге шинчымаш ок сите (күлеш семын вўдым шавен огытыл, ѹўкүм кўрмё огыл), моло дene (кияр да помидор дene) тангасаш огына тошт, мемнам тошкат, ме чытена; мемнан ѿмбак шўвалтит – нимат огыл... Юмо ужеш, ма-нына.

Шкемым да родем палем, ѹолташ-влак дene ойым ваштальтим, самырык-влакым эскерем, марий классикым лудам, ынде 13 ий слётчик-влакым ончем – сўрет кутун ваштальтим огыл. Слётыш ялла гыч толшо кокла гыч шагалже кё шкенжым чолган да патырын күчен кертеши. Тидлан сыраш мо? Уке, умылаш веле кодеш. Да керте семын чолгалыкым пижыкташ тёчыман.

ШУКТА МО СЛЁТТИДЕ ЗАДАЧЫМ?

Пенгидын каласен керташ – шукта. Ончалза. Слётын 4-5-6 кече жапыште: **a)** кудыжо марла ойлен огыл, чокаяш түнгалиш але «мондымыжым» чўкта; **b)** кудыжо марий күштымашим ѡрдых гыч ончен гын, тыште моло-влак дene маска гае топ-топ таваш түнгалиш да 2-3 кече гыч лывыргылыкым наlesh да могай веле күшталта! **c)** лектор-влакым колыштын, студий-мастерскойлаште пашам ыштымеке, экскурсийш мийиме деч вара, кутурак-влак дene пирля лиийн, нунын кутырымышт, койышышт дene, тўняончалышышт дene пайдаланен, иылышт рудалтеш, шке ойыштым лукташ түнгалиш да марий койышыштым ончыкташ огыт аптыране; **d)** слёт пытыме годым, чеверласыме годым, ятыр ѹдыр-рвезиин шинчавўдышт лектеш: торлымо огеш шу, марий лияш нунылан моткоч келша улмаш.

Тиде чылажат шергын шога.

ШОРТЫН КОЛТЫМО ШУЕШ...

Слёт гыч куанен, марийликым чиктыше-влак шке вे-рышкишт пўртылти да кўчик жапыште марий ѹўльшыштым йомдарат. Тудыжо ѹй гае шула. Молан? Шке кундемыште, ялыште, а эн шучкыжо – шке ешиште поддержким огыт уж, родо-юлташ-влакым шкетын савыралаш тептерышт, моштымашышт, пентгидылыкышт огеш сите. Слёт самырыкым чыгылта веле, варажым айдеме шке күшшаш, але шкаланже кўлешан ѹолташым мусын, умбакыже пирля ошкыллаш.

Верыштына виян марий-влак огыт сите. Нуно улти, но пўтишн калыкым авалтен огыт керти.

ЧАМАНАШ ЛОГАЛЕШ

Чаманашлогалеш, марлангше слётчик верыш пўртылеш, но куанен вашлиймым ок уж. «Миен толыц, күзе вара? – Пеш сай. Умбакыже марий лийим шуеш. – Лий, кё тилат мешая!» Тыгайрак сынан диалог лийин кертеши.

Меръен-влак, кудышт самырык-влакым марий лияш туныктат, нуно огыт сите, але уке улти. Ончалза. Спортышто тренер уло, кудыжо самырыкым наlesh да сенымаш марте вўда. Тўнямбалсе мастер Людмила Лебедевам Россий чемпионкыши Станислав Черепанов луктын. Сымыктыш аланиште

композитор студентым шулдир йымакше наlesh да профессионал кўкыштышкё луктеш. Теве Элина Архипова профессор Анатолий Лупповын классым пытарен. А марий пашаште мемнан тиде уке. Улти гынат, Йошкар-Ола гыч огыт кой. Верлаште, Марий Элыште да моло регионлаште, Мер Кангашын енышт улти. Нуно мер пашам виктарат, но самырык-влак шотышто планыште посна иодыш уке манаш лиеш. Да-да, кўлеш маныт, но огыт ямдыле. Шар-

шудо! Саскам от шынде гын, копшантеге күшкеш, самырыкым от марлангде гын, вес калыклан пўлекым ямдылет. Садлан оғыл мо самырыктуым слётыш Угарман гыч коштим чарненит. Уке, манеш, кутуракше. Виче / Киров кундемыште 30 тўжем утла марий шотлалтеш, слётыш пыкше-пыкше ала-мыньярим колтат. Нуныштат чот рушанше толит. Ала Мер Кангашын Уставышке посна пунктым пурташ: «Делегат съезда народа марии, избранный в Мер Кангаш, персонально отвечает за подготовку будущих активистов и делегатов». **Ача лиийнат гын, йочатым туныккен күшто, мер тўняш лектынат гын, воктенет самырыким ямдыле!** Тыгай девиз марий патриотын чонышто ильшаш. Мый гын тидын дene илем.

КУНАШ АМАЛ ЛЕКТЕ

Ёлташ-влак, ала-могай да ўшан кодын. Икымше слётын материалжым ончен лектым. Молан икимышин? 1. Кё нёшмым пышта, тудын урлыкшо лиеш. 2. Күзе тўнгатат, тугак куржат. 3. Латкум ий шагал огыл, ала-мом да аклаш да икетлаш лиеш.

2009 ий, кенгеж, Морко район, Октябрьский посёлкышто верланыше школ-интернатын базыже. Могай кышкар / программе, кё организатор да лектор-влак, күшеч слётчик-шамыч... Шинчавўдым ѿштылым: лектыш коеш.

Сценарно, режиссурно да организационно пашам (пайремым, мероприятийм, командым...) чын чонгаш гын, нёргёкашак денат кўкыштыш шуаш лиеш. Чемпион-влакым кўкташ огыл, а эрлассе чемпион-влакым ужын мошташ да чын корным ончыкташ. Тиде шукталтын.

Ончалза: слёт тўнгалинат огыл, а тудын чапмуряжо (гимн) уло. «Азам» мўшкырыштак лўмденит: «Ме пирля ултина». Гимнын «аваже» – Раисия Сунгурова, тунам МарКун сту-

Почмаш годым. Сергей Тоймаков марий делегацийым пашалан кумыланда

Ик йодышлан күм уш

Виталий Кудрявцев чоп шепкаштыкже

Малмыж район гыч Ирина Кошикина

*Илья Пасеев
Шкетан классикын пангажым терга*

*Проблемым умылымо, задачым шыныдыме:
проектым виктарыше, проектым возо гына!*

*Алена Иванова –
проектым виктарыше,
слётын Маска шүдүржё*

Оныэкса Эдуард Александров – чолгалыклан туныктен шогышо ет

денткы же, «ачаже» – Геннадий Григорьев, бард. Муро икымще кечыштак йонгыш да тетла чон гыч ыш лек. Корабльым күзэ лўмдёт, тuge ийин кая.

Географий күмдә: слётчик-влак 10 регион гыч, Марий Эл гыч Карелий марте, улыт. 108 участникым 4 лужалан пайлыме.

Кышкар моточ нутыдо: Йошкар-Ола мучко экспкурсий, Морко мландыште коштмаш; кажне кечин – эр зарядке, кечйол (эр погыннымаш), станций-влак, лужапогын, тунеммаш, мари кас, изи тул (кечим иктешлымаш); тиддеч посна – Сүрэм пайрем (күсөтышто), черемис кучедамаш, мари форум, талешкыгорно, эртүк кыша (историй дene палдарымаш), «Путёвка в жизнь» фильм, мари танцпол, репетиций-влак (кё мом мошта), слётным почмаш да петырымаш (тыгайым ТВ ден от уж!), Югорно (пытастыш тулото), чеверласымаш... Чылажат, ик слётчик манмыла, «нимогай демократий деч посна, мом каласалтын – тудым ыштыман лийин. Тиде жапыштак айдеме кумылым темдымаш лийин оғыл, виге савырталтын туге, лач ме шке шонымына дene ыштен коштынна». Программын авторжо Маланова Маргарита Михайловна тачат слёт көргыштö пёрдеш.

Келге шинчымашан лектор-влак: Свечников Сергей Константинович (мариэртүк), Иванов Иван Григорьевич (мари ийлме), Айварова Нина Геннадьевна (этнопсихолог). Туныктыш министерстве гыч Журавлёв Пётр Николаевич толын ыле (тиде слётным эртараш темлыше, шкеже – руш идеолог). Тудо самырык-влаклан тыге каласен пүшү: «Чтобы народ развивался, надо следовать пяти постулатам: много детность, трезвость, трудолюбие, воинственность, уважение к старшим». Тидыже марий-влаклан оғыл манын кё каласен

кертеш? Мыланна моточ келшен толеш-бы!

Тунеммаш түрлө ыле: мари түня – Эрик Юзыкайн, самырыктуым инноваций – Наташа Пушкина, мер оргиодыш – Валерий Мочаев, мари компьютер – Михаил Пирогов, күсле – Фаина Эшмякова, уа воштыр гыч ыштымаш – Виталий Кудрявцев, калык курчакым ыштымаш – Ольга Павлова, комикс – Алексей Голубцов, мари түр – Ираида Степанова, калык күштымаш – Евгений Губернов.

Тыгайыште илен, тыгай-вла-кым колыштын, тыгайым ыштен, тыгайым ужын, тыгай дene күгешнен... самырык айдемин ушыжо пүсемеш, чонжо вол-галтеш, тептерже, юмындарже, усталыкше, талантше түжвак лекшаш да лектын!

Чолга слётчик-влак: Леонид Канакаев (Урал, туныктышо, варажым фермер, Мер Канашын енже), Алёна Иванова (лужавуй, Волжский район – Йошкар-Ола, Мер Канашын енже), Надя Николаева (Йошкар-Ола), Марина Тимофеева (лужавуй, Марий Эл), Раисия Сунгurova (лужавуй, таче Юграште ила, Мер Канашын енже), Слава Килеев (Югра – Татарстан, тале компьютерщик), Роман Назыров (Татарстан, мурзыо); Поншырт Республики гыч улыт ыле: Анжела Бикбатырова ден Константин Андреев (самырык организацийым вуйлатеный), Эдгард Гайсин (кызыт Уфашие, правительстве пашаен), Алексей Ибулаев ден Роман Мусагитов (түвыра пашаен-влак); Вадим Протасов (Виче – Пижан, литератор), Лариса Иванова (Морко)...

Нигёжат юмын оғыл, чыланат шке корныштым такыртат. Тыгай-шамыч калыклан пример улыт, тачысе самырык-лан нунын почеш ошкылман. (Поктен шуман да ончылтыман! – ред.)

Икимше слёт марий мер түням волгалтарыш веле оғыл,

пудештарыш мана什 лиеш, мемнан орбитыште у шўдир-влак пёрдаш түнгальыч.

ВАРАЖЫМ

Варажым кокымшослётлие – лужавуй Эдуард Александров шке куатшым ончыктыш, Оныжа марте күшко! (Моло геройжо-влак нерген вес гана кутырене, уке гын статьям энциклопедийш савырна)

Варажым лийыч күмшо..., визымшо..., луымшо..., лат-кумшо слёт-влак. Чылажат – Марий Элыште. Вет тышеч мари түнялан таратыше вий (импульс) лекшаш. Чылажат түрлө районлаште. Вет уло мом Марий Элыште ончыкташ да верисе калыклан свежа, мотор енг-влакым ончыкten ко-даш. Слётин күтуракшат таче вийвалне улыт, тышке куанен коштыт; слётин организатор-жо-влакат күгүн оғыт ваштала... Слёт, погаряй ийла уло, паша кая!

Эх, тиде поро да виян самырык вий-куатым уло мари түнялан пижыкташ ыле: йылмыште, түвираште, спортышто, школышто, политикиште!.. Могай патыр калык лийина ыле.

ЙОДЫШ ЛЕКТЕШ

Самырыктуым слёт гыч у калыкым чонгаш лиеш мояш? Лиеш. Теоретически.

1. Чыла верла гыч эн чолга (ушан, виян, шотан) самырык-влакым (14-18 да 19-25 ияш-влакым) слётыш колтат гын.

2. Слёт погаря семын 4-5 кече оғыл, а 3-4-5 арня эртүш. Тынар жапыште шуко шинчымашым пушаш лиеш. Пример шотеш СССР годым ВКШ ден ВПШ-те (Высшая комсомольская школа, Высшая партийная школа) кыдалаш образованиет уло гын, ныл ий туныктат ыле, ВУЗ-ын диплом-жо дene – кок ий. Могай виян державым чонгымо ыле!

3. Самырык енгым 3-4-5 арнясе слётыш верисе окса дene колтыман. Тунам тудын

Шинчаончалтыши коклаште – курым

Сергей Анисов проектым возаш мастьар

Речкин-Бенд мурыкта-куштыкта

Слёт күшкеши

Григорий Иванович Тихонов.
«Кугари» дене паша мутланыши

Валентина Семёнова студийже

Саша Григорьев «Чубайс» шүйдым цүктэ

Уржум марий вургем дене

Такыр йолгорно Шкетан деке наңгай

Маргарита
Маланова шүмжё
кече дечат шокшырак

шке калыкше ончылно ответственность лиеш, паша дене пёртылта. Спонсор (хаявны) окса дене тунемше ответственным огеш шижи да вашке калык корно гыч торлен кертеш.

ОЙ-ВЛАК

Александр РЕЧКИН,
түўыра пашаен, мурзыо,
икымши да кокымши слётышто
лужавуй ыле. Таче тыге ойла
(ачаже – олыкмарий, аваже –
курыкмарий, садлан моли
рушла попа):

«Что бы мы на этих слётах не делали, какие бы лекции не слушали, что бы мы не вытворяли – всё в «одну кассу», мы смотрим в одном направлении». Мыйже: «В одном направлении, говоришь? Так это же доказательство нации! Значит, есть в наших слётах народность?». Речкин: «Безусловно».

Валентина СЕМЁНОВА,
түўыра пашаен, журналист:

«Кумио слётышто – участник, визымши да 11-ште – эксперт, пытартышы кок ий – организатор коклаште: «Слёт күшкеши! Тидлан шучко чер (пандемий) сай йöным ышта. Мойгыштö шкет шинчен, интернет кыл дене гына мутланен, самырык-влакын шершият темын. Тыглай вашлиймаши, шинчаваш мутланыши огытак сите. Тиде пытартыш слётышто шижсалтын. Зум, Гугл, Скайп да моло форматыштие вашлиймаши-влак кодыт, но «тошто» форматым нимо дене вашталташи огеш ли. Темльмаши: проектым возымаш, мари ешын йöлажым арален кодымаш теме-влакым умбакыжат вияндаши күлеш».

Раисия СУНГУРОВА,
ХМАО-ЮГРА,
«Марий Ушем» председатель:

«Кок слётышто веле лийнам гынат, чонемин ужашыжэ моло дене пырля лийн, вет ынде 13 ий мари самырык тукым мыйын возымо шомакемлан мурым йонғалтара. Слёт: 1. Тиде лач

Слётын ўйыр чурийже

идалыклан ик гана ик жаплан вашлиймаши, тунамак шинчаончалтышым вашталтыши, чоным авалтыши вашлиймаши; 2. Тиде шке марий улмо куатым мер ильшиши лукташи, калыклан да йылмылан пайдале ен лияш изи-кугу амал, ёён.

Слётын лектышыже нерген ойлаш кызыт пеш сай пагыт, вет кеч могай саскан шке күшмо да күймё жапышт уло. Мутлан, 1-5 слётым иктешлэгын, тунамсе эшё нöргö ўйрвазе-влакын лўмыштым таче чүчкыдын колына телевиденийште, радиошто, газетыште лудына. Икманаш, слёт – тиде кудо, күшко ик жаплан эн чолгаже, виянже да талыже ушнат. Нуно ваш-ваш пальме лиййт, проектым шочыктат, у пашалан сай кылым ыштат. Южо самырыкше слётлан кёра шке корныжым мүеш, ильшиште умбакыжате могай пашам шуктышым умыла.

Слёт 13-шо гана эртен да ончыкыжымат эртаралтash түнгэлеш. Тугеже тудын күлешлыкше уло, тудо мари самырыклан күлешан.

КАЛЫК ШОТЫШТО

Пётр Журавлёвын икымши слётышто каласымыже уш гыч огеш лек: многодетность, трезвость, трудолюбие, воинственность, уважение к старшим.

Тыште мемнан тачылан эн начар ужашыже (слабое звено) – кумио күлешлыкше (требуемое, постулат). Начарештынна. Шукерте огыл ик мунло мариийн возымыжым лудым. «Ирландский спортсмен-боец смешанных боевых искусств, победитель и чемпион многих международных состязаний Конор Макгрегор в одном из своих интервью выразился следующим образом: «Мы, ирландцы, очень воинственный народ, сильнее нас только марийцы». Монден огыл, кунам мемнан кутезына-влак ирландец-влаклан полшааш коштыныт.

Тидын дене мом каласынем? Ик Олег Тактаров дене ончыко огына лек. Садлан тыге ыштат: начар ужашым виян ужаш-влак шупшилт, пэнгыдемдат. Визит гыч можно мемнан эшё уло? Йочам ыштымаш. Калык күшши манын, ешьште кум йоча лийшаш. Тыгай еш шагал, калыкна иземын толеш. Арака йöдымаш. Ой-ой, омат ойло. Пашам йöратымаш. Тиде уло, моло-влак мариийм эшэт моктат. Кугуракым пагалымаш. Уло, слётышто шижалтеш. Уремыште ок сите гае чучеш. Ала меже, кугуракше, самырык-влак дене кутырен огына мошто?

Илен лекташ ўшан (возможность, шанс) уло.

Валерий МОЧАЕВ,
оналмаши

Валентина СЕМЁНОВА
фотожо-влак

Самырык ТЕАТРЫН КУШМЫЖО да УСТАЛЫКШЕ

ЭРТЫМЕ КОРНЫМ ШЕРГАЛЫН...

**1991 ий 12 апрелыште
Марий АССР Министр-
влак Совет Марий самырык
театрын ыштыме нерген
пунчалым луктеш.
Театрын сымыктыш
(художественный)
вуйлатышыжлан
Олег Геннадьевич
Иркабаевым шогалтат.**

Тиде пунчал дene келшын, Марий самырык театрын түшкашыже ик могорым Палантай лүмеш музыкальный училищын актёр отделенийштыже тунемше самырык ўдыр-рвезе-влак толыт, вес могорым Шкетан лүмеш театрыште мастарлыкым шуарыше икмиян яр лүмлө артист ушна. Тыге у театрыште паша шолаш түнгалиш. А май мучаште Марий ТЮЗ-ын

шочмыж нерген Марий радио материалым возаш кутырен келшен. Радиоматериалын сюжетшылан Марий радион вўдышыжё Августа Романова да театр коллектив сценке гайым ямдыленит. Тушечын репортажым «Марий Эл» газетын (тугодым эше «Марий коммуна» маналтын) тунамсе пашаенже, поэт Эврик Анисимов ыштен:

«1991 ий, 27 май. Йошкар-Оласе руши драматический театр изи залже. Залыште шинчыше-шамыч ваш ончалын бўрмалгенрак колтат: чынак Марий радиолан передаче ышталтеш, але тидыже сценарий почеш модыш веле – палаши тёчат. Теве ончыко театрын тўн режиссёржо О. Г. Иркабаев лектеш, саламлыме мутым ойла. Лач тыгодым ош тўняшке шочио азан магырыме йўкишо шергылтеш.

– Икишве шочын, – манит самырык артист-влак. – Кё тудым ашиш наlesh?

О. Г. Иркабаев трук аза ўйкум колеш, тудым кидышкыже наlesh. А изиже магыра да магыра. «Мом ынде пукшем?» – ёрмалга ача. Чолга рвезе чызашан атеш шўрим темен конда да манеш: «Коч, колой, кугулий».

Действий умбакыже виянеши, пытартышлан ош простишев вўдымё колойым рончат. Чыланат ласкан шўлалтат: шочио аза – Марий АССР Министр-влак Советын самырык-влаклан марий театрын почмо нерген пунчалжес.

«Икишвишан кресачажат уло, – манеш умбакыже тўн режиссёр. – Тудо тыштак». Мут республикисе культур министр Н. Н. Гавриловлан пултеш. «Бинде мемнан, – манеш

«Болтуши» (Г. Гордеев возен) спектакльни премьера жа деч вара. 1994 ий

министр, – куд театрна уло. Элна мучкыжат тынар театрн олам муаш огешат лий». Вара тудо погынышо-влакым у театр почмо дene шокшин саламла, какжне артистын кидышм кормыжста, коллективлан кужсу ўмырым, чапле творческий шулдырым тылана.

Вашлийме кас умбакыже шуйна». Гастроль Нижний Новгород, Киров, Башкирий кундемласе марий яллаште эрташ тўнгалиш да август мучаш марте шуйна. Самырык-влакын марий театрже кужсу корныш лекме деч ончыч мемнан республик мучко «Палыме лишина – Самырык театр» концерт программе дene коштын савырна».

А теке Марий самырык театрын почмо лўмеш эртаралтше тиде творческий кас гычак «Республика» газетысе (1991, 31 майисе номер; Сергей Щеглов) «Чудесный младенец» материалыште тыге палемдалтын: «...Презентация была осуществлена в лучших традициях театральных капустников: весело, непринуждённо, интересно».

Тыгодым «Марийская правда» газет (1991 ий, 21 июнь; Г. Константинова) ешара: «И родился в Йошкар-Оле ещё один театр. И стали его актёрами юные: те, кого ещё сейчас можно назвать мальчишками и девчёнками. Вместе они – словно букет нераскрывшихся роз. Всё лучшее, пока ещё неизвестное, спрятано внутри, и очаровывает лишь упоительный аромат свежести, юности. Дай-то бог, со временем раскроются все «бутоны»!

А изиш варарак «Кугарня» газетын 1991 ий 5 июляштило лекше икимшe номерыштыже (Марий самырык театр ден «Кугарня» газет икияш шочио улый) лудына: «Июль кыдалне Самырык-влакын марий театрже гастролыш тарвана. Колектив шке пашаж дene пўтинь марий калыкым палдараши шона. У театр кўчык жасапиште кок спектакльни ямдылен. Йочавлак Миклай Рыбаковын «Яндар ден Шымавий» йомак-пьесыжым ончен кертыт. М. Шкетанын пьесыже-влак негизиеш келиштарыме «Эх, ильшет, шеремет!» мыскара койдарчык дene кугурак-шамыч палыме лийит.

Гастроль Нижний Новгород, Киров, Башкирий кундемласе марий яллаште эрташ тўнгалиш да август мучаш марте шуйна.

Самырык-влакын марий театрже кужсу корныш лекме деч ончыч мемнан республик мучко «Палыме лишина – Самырык театр» концерт программе дene коштын савырна».

А кок тылзе гыч, 5 сентябрь, «Марийская правда» газет угыч воза: «Марийский ТЮЗ вернулся с первых летних гастролей. Творческие поездки на Урал (июль) и в Башкирию (август) стали серёзным испытанием для только-только создавшегося коллектива, где они показали не только отрывки из будущих спектаклей, но и предоставили возможность любителям театрального искусства составить полное представление о творческом потенциале как каждого из них, так и коллектива в целом.

В ноябре Марийский ТЮЗ начнёт свой первый театральный сезон».

Чынжымак, Марий самырык театр Сергей Николаевын пьесыж почеш шындыме «Айвика» драме дene шкенжын икимшe тургымжым почеш, а эрлашибык Миклай Рыбаковын «Яндар ден Шымавий» легендыж почеш шындыме постановка дene театр тургымжым умбакыже шуя, 2 декабря Я. П. Майоров-Шкетанын ик актан мыскара пьесыж почеш «Эх, ильшет, шеремет» комедий дene шкенжын шочмыж нерген уло тўнялан кугулий.

Марий самырык театрын у тургымым почмыж нерген газет-влак тунам адакат кумыл нўлтын возат:

«Кугарня», 1991 ий 22 ноябрь
«ЧОНЕТ ЯНДАРАК ЛИЙЖЕ»

«Кодшио шочмын Йошкар-Оласе руши театрын кўполатыштыже калык шын-шын поғынен ыле. Вик ойлаши гын, тиде

Марий Элыштына историеш волгыдын сўртлалтише кече...

Марий самырык театр шкенжын кумда илши корнышкыжо Сергей Николаевын «Айвика» драмыж дene лекте. Тиде спектакль шочмо калыкнан ожнысо илышыжым, койиш-шоктышыжым келгин сўртла. Режиссёр Олег Иркабаевын, художник Нина Ефаринская ден композитор Алексей Яшмолкинын усталыкыштат моточиши коеш.

Самырык театрын виян спектаклыштыже артист-влакат рвезе тульштым тичмаш почын ончыктиенит. Лиля Акпаеван Айвикам, Григорий Майковын Атавайым, Галина Галкинан Элавийым, Олег Пуртовын Янгелдым модмо ролышт поснак чот келшиши. Тўн героинян йўратыме кациже Азаматымат Владимир Юдин ўшандарен мобын...

Пайрем касыш пагалыме уна семын толио-влакын соым рўёж кырен тауштымыштат кумылым нўлтен. Тугеже чонет курымешлан яндарак лийже, Марий самырык театр!

Тимофей Локама

* * *

«Марийская правда»,
28 ноября 1991 г.

«АЙВИКА» ВОЗВРАЩАЕТСЯ

«... То, что ТЮЗ обратился к этой драме, свидетельствует, наверное, о том, что в своей эстетической программе театр намеревается стать проводником и преемником лучших традиций предшественников.

Его главный режиссёр О. Г. Иркабаев сразу же после окончания ГИТИСа сделал несколько крепких, отличающихся самобытностью режиссёрского почерка работ в Марийском драматическом театре им. М. Шкетана. Сейчас многие ждали от него смелых новаций, эксперимента, мол, какой смысл перетряхивать старое.

И неожиданное случилось. Новая «Айвика» поразила обратным – точным следованием канонам чисто народной драмы, уважением к самой природе мариjsкого театра...»

Н. Ефимова

* * *

«Кугарня»,
1991 ий 13 декабрь.

«КОРНЕТ ПИАЛАН ЛИЙЖЕ»

«...Мый тылеч ончыч шуко ен дечын «тыште (Марий самырык театр, ред.) чынжымак талантан ўдыр-рвезе-влак по-гыненет» маным ятыр колынам ыле, но ўшанымла чучын оғыл. Нунын концертыштымат ончаши пиал логалын оғыл ыле (яллаште, маныт, гастроль дene коштыныт). Икымше гана «Айвикам» ончышым, да иканаشتак кумылым савырышт. А вет модио-влак (Марий АССР-ын заслуженный артистие Юрий Алексеев да артист Валерий Григорьев деч молышт) чыланат але тиде корныш шогалыныт веле, маныла, «Айвика» – икымши мелнашт. Ну мо, тыршетак гын, тудым когартыде күштештас лиеш умаш.

Мый моткоч ўшанем, Марий самырык театрин спектакльже годым кажне гана зал тич калык лиеш. «Айвика» премьер семынак артист-влаклан таштэн, совым пўрдыш петырымекат кыраши тўнгалият!»

С. Веткина

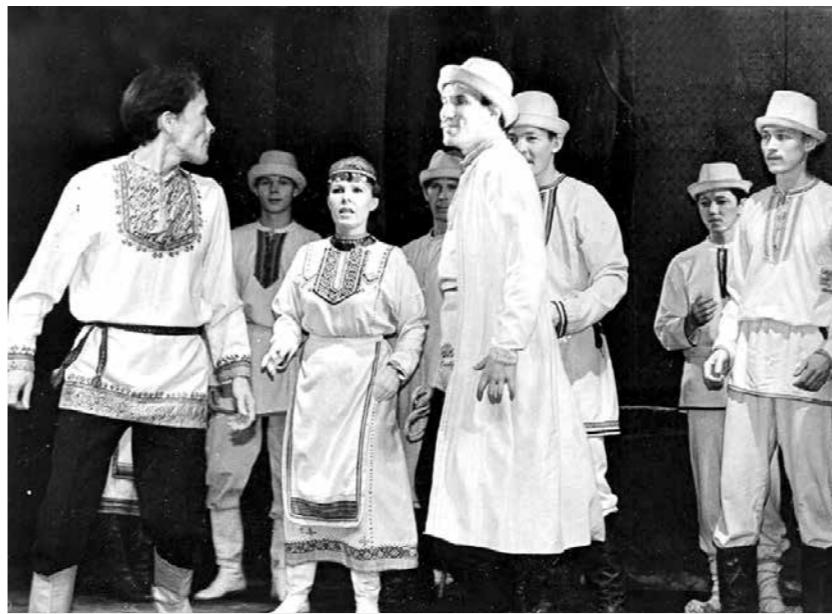
ИКЫМШЕ ТУРГЫМ

Газетлаште возымым лудмо деч вара ынде театрин илышыжым кулис шентечын ончалына.

1991 ий, шыже кас. Йошкар-Оласе Изи Какшан се-рыште верланыше Руш драме театрин 600 наре ен пурман кумда залыштыже калык шынг-шынг погынен. Занавес почылтеш. Зал мучко, чоным кўрыштын, тошто марий калык сем йонгталтеш. Сценыште марий литературын класикше Сергей Nikolaevын пъесыж почеш шындыме «Айвика» драме тўнгалиеш!

Икымше роль, икымше зритель, икымше пелеш аршаш... Сценыште – самырык артист-влак. Тиде – 1991 ийыште И. С. Палантай лўмеш Йошкар-Оласе музыкальный училищыше Марий самырык театрлан артист-влакым ямдышлан лўмын почмо актёр отделений студентше-влак. Нуно училищыше тунемме дene пырляк профессионал сценыште тўнг роль-влакым мондат. Мондаш лиеш мо, мутлан, театрин икымше «Айвика» спектакльже гыч Лилия Акпаева ден Светлана Никитинан, варажым Любовь Купсольцеван Айвикаштым, Галина Галкинан Элавийжым, Григорий Майковын Атавайжым, Борис Дмитриевын Шуматшым, Владимир Юдин ден Валерий Степановын Азаматыштым, Олег Пуртовын Ягелдыжым, а изиш ваарарак Галина Галкинан Сапанижым, Владимир Юдин ден Борис Дмитриевын Айдуыштым, Валерий Григорьевын да Игорь Актугановын Каритоныштым, Любовь Купсольцеван Шымавийжым (М. Рыбаков, «Яндар ден Шымавий»), Александр Купсольцевын Терейжым (М.Шкетан, «Эх, илышет-шеремет!»), Светлана Никитинан Серапижым (М. Рыбаков, «Эргымлан кузык»), Александр Михайлинын Тулдушыжым (Г. Гордеев, «Ортём он»), Лилия Акпаева ден Валерий Степановын кок йоратыше чон Окавий ден Болтушым (Г. Гордеев, «Болтуш») да тулеч моло, тулеч моло ролымат?! Тунам нине артист-влак чыланат эше йоршеш нёргө лиийнит – 17–19 ияш ўдыр-рвезе-влак. А нунин пелен тўнгалиш гычак ўшанле энгертыш – ондак М. Шкетан лўмеш Марий театрыште пашам ыштыше Марий Элын калык да сулло профессионал артистше-влак (цитат-влакым «Кугарня» газетын 1991 ий 15 ноябрьште лекше номерже гыч налме). Юрий Алексеев: «Мутат уке, Марий самырык Августа Романова: «Кунам Олег

театрын илыш корныштыжо эше шуко нелылык лектеш. Но икте раши: Марий Элыштына профессиональный Марий самырык театр лийшиш...» Андрей Андрианов: «Самырык артист-влак дene пашам ыштымаши нимогай йўсилыким ом шиж. Шкенан коллективым мый ик еш гайим ужнем, а ешыште ача икшыве-влакым йўрата гын, улиш нелылышишт йўсё оғыл, очини. Нелылык икте веле: самырык-влакланат, ийготан-влакланат мастерлыким эши тапташи да тапташи кўлеш. Ты шотышто ме икоян улына». Тамара Краснова: «Марий самырык театрине Валентин Колумбын «Толза муро памашем воктек» поэзий аршашижым чумырен келиштарымем тичмаши шотиш дene литературно-музыкальный композиций семын йонгталтеш... Кызыт кокымши пашам ямдымлем, тудым чынжымак поэтический спектакль манаши лиеш. Тиде спектакль марий поэтес-се-влакын почеламутыштеги ямдымлеме лиеш. «Ныжылгылык, мый тыйым кычалам» маналтеш». Валерий Григорьев: «ГИТИС-ыште тунемме годым актёр мастерлык урокышто туныктышем-влак я этюдым, я посна ужашым шындаи ўшанен пушт ыле. Институт деч вара режиссёр мастерлыким шуараши манын, Марпединститутыштеги актёрын мастерлыким ден режиссур предметлам вўдышим. Тидын деч вара шке гычин спектакльим шындаи кумыл шоно. Тидын нерген, Марий самырык театрин куснымек, тўнг режиссёр Олег Геннадьевичлан чоным почин ойлышим. Тудо вигак кидышкем Миклай Рыбаковын «Яндар ден Шымавий» пъесе-йомакшым кучыктыш». Нина Османова: «Самырык артист-влак дene пырля мыйт тунемам, изирак опытемым нунылан пушт тыршем... Театрышке чонышт дene творчество верч йўлышо ет-влак погыненет. Мыланем икте-весым умилен моштымаши, вашиши полыштымаши келса, коклаштына нимогай торжсалык уке». Августа Романова: «Кунам Олег

С. Николаев, «АЙВИКА» музыкальный драме. Режиссёр – Олег Иркабаев, художник – Нина Ефарецкая, композитор – Алексей Яшмолкин, балетмейстер – Тамара Дмитриева.

«Айвика» драме таче мартенат театрин репертуарыштыже кугуверым налын шога. Тиде – марий калыкын кутыжан жапыссе эртыше илышыжым почин ончыктышо келге психологиян драме. Тушто незер калыкын ойгыжо да куанже, марий йўла, марий чоным сылнысемже кумдан ончыкташтеш. Тыгодымак Айвика да Азаматын образышт гоч тунамсе самырык тукымын волғыдо, яндар, тыгодымак поян да йорло илыш кокласе умылдышлан верчын каргалтше кочо йоратыштас почылтеш.

2000 ийыште «Айвика» драмы Марий самырык театр Сыктывкар олаште эртыше йоча да самырык-влаклан «Божественная искорка» лўман тўнгимбал фестивальште ончыктен.

Геннадьевич шке театрине ўжёс, мый, нимом чаманыде, уло кумыл дene куснышым. Тудо мыланем у спектакльште роль-влакым ўшанен пушт. Нунын кокла гыч иктыжым поснак палемдинем – американ драматург-влак М. Orr ден Р. Дэнемын «Ева нерген – чыла!» пъесыши почеш шындыме спектакльште Еван рольжым модаш тўнгалим». Валентин Петухов: «Артист-влак коклаште тыгай шомак коштеш: кё ик гана сценыш тошканын гын, тудо тетла театр, сцене деч посна илен ок керт. Мый Шкетан лўмеш театр гыч ик гана веле оғыл каенам. Кайымеке, чонем кеч-кунамат ала-молан эре театрине шушиш. А молан ты гана Марий самырык театрине толын лектынам? Чылан палат, ты театрине утларакшым самырык артист-влак ультамак. А нунылан кугурак

ийготан артист-влак деч посна нигузе ок лий, шонем. Адакшым ала икташ-могай поро, кўлешан ой-канаш дene полшен кертам. Мый Марий самырык театрин ончыкылык волғыдо корныжым ужам...»

Икмыньяр ваарарак театрине Марий Элын лўмёл артистше-влак Венера Саввина, Василий Домрачев, Светлана Гладышева, Зинаида Долгова толыт...

А тыгодым 1991 ий 18 ноябряште театрин икымши премьерже – С. Николаевын «Айвика» музыкальный драма же – самырык театрлан кумда творческий илышишке путёвко.

Вес кечинже, 19 ноябряште, кокымши премьер – Миклай Рыбаковын марий легенде негызеш возымо «Яндар ден Шымавий» йомак. А

2 декабряште икымши гана М. Шкетанын койдарчыкшевлак почеш «Эх, илышет, шеремет!..» мыскара спектакль сценыш лектын.

ТУДО ВЎДЕН КАЙЫШЕ

Сценыш тўнг «персонажи» – мутат уке, артист. Улут гын тушто уста артист-влак, лиеш театрин шке сымыктыш тўсшо, волгалтеш пашаже. Но спектакльштин калык коклашке лектын шумешкыже репетиций годым артистим виктарен шога режиссёр, а чумыр театр колективим – сымыктыш вуйлатыше. Марий самырык театрин почылтыштас, тудын усталык корныштас Олег Геннадьевич Иркабаевын лўмёждене кылдалтшын. У коллективын тўнгалиш кечылаже нерген театрин художественный вуйлатышыже О. Г. Иркабаев-Этайн таче тыге шарналта:

– Театр почмаши моткоч тургыжланыме, вургыжмо, тыгодымак моткоч куандыма пагыт ыле. Вет марий калыклан у театрим почмаши – тиде шке калыкым виянден колтымаште ешартиш вий. Курым-курым годсек тўрлө калык шкенжын тўвыражым театр гоч виянден толын, чон куатшым пайдарен. Театрин вес кугу сомылжо – тудо калыкым шке йиржес иктышке чумыраши полша. Кўргё чон дени пайдаралтшын, виян толмаш, иктышке чумыргымаш индешлишинге илаштат, кызытат мыланна – марий-влаклан – моткоч чот кўлын. Адакшым театрна-влак шукирак лийт гын, марий драматургий, а драматургий дени пирля чумыр литература виянеш. Санда-не икымши кече гычак театрнан репертуаржым ме марий пъесе-влак дени пайдараши тўнгалин. Тиде – лўмёл марий драматург-влак Сергей Николаев, Майоров-Шкетан, Миклай Рыбаков. Умбакыже кызытате марий драматургийлан кугу верым ойрышина. Тыге

театр почылтмеке, кок ий гыч тудо жасыште эши самырык драматург Геннадий Гордеевын мариисторий нерген «Өртөмө он», «Болтуш», «Мый ом суко садак» трилогийжым шындаш түңална. Палемден кодаш уто оғыл: таче марте мемнан театр Геннадий Гордеевын гына 17 пьесыжым сценышке луктын. Нунын кокла гыч ятырже түрлө конкурслаште сеныелийн, театр фестивальлаште диплом дene палемдалтын.

Тылеч посна театрнан драматургиш-влак радамышке 90-шо илаште калыклан палыдыме ийршины самырык але калыыште икмыньяр палыме лийн шуктышо моло драматургат ушнышт. Тиде — Валерий Якимов («Шагат» драме), Василий Домрачев ден Василий Сапаев («Эрге» драме), Василий Домрачев («Мыланна латкудым» драме).

М. Шкетан, «ЭХ, ИЛЫШЕТ, ШЕРЕМЕТ!..», мыскара койдарчык. Режиссёр — Олег Иркабаев, художник — Евгений Ефремов, композитор — Вениамин Захаров, балетмейстер — Тамара Дмитриева.

«Эх, ильшет, шеремет!..» комедий икымше кече гычак калыкын ийраторыме спектакльшыже савырна да таче мартеат күрүлтде ончыкталтеш. Эн ончычак, тудо шкенжын койдарчык сынже, весела кумылжо дene калык чоным савыра. Вет спектакль мариий сылнымутын эн одарле мыскарачыже, классик Майоров-Шкетанын ик актан «Ораде», «Важык вуян йыдал», «Лапчык Каритон» да «Кок сүанат пеле» мыскараже-влак негизеш шочын. Адакшым тудо муро-күштимашлан, койдарчык сынан гротеск сүретлан поян.

Терей — Александр Купсолтьев, Аидуш — Владимир Юдин, Прокой — Сергей Васильев. 1991 ий.

Мемнан театр дene пеңгыде кылым кучен шогыш лўмлө драматург Вячеслав Абукаев-Эмгак. Тудын пьесыла же почеш шындыме спектакль-влакым калык кызытат ийратен онча. Тиде — «Шем оржан ош поран» драме, «Изуретыште кугу сүан» комедий».

Икмыньяр варагак икымше пьесыла же дene мемнан деке то-льо самырык драматург Александр Петров. Таче марте ми тудын вич у пьесыжым калык ончыко луктын улына. Тиде — «Пиал дек кайыме корно» драме, «Адак омсашик түкалат» ден «Пупкин ўдырым наlesh» комедий-влак, «Вашлий мыйым, Шочмо Элем» ден «Үмүр пелаши» драме-влак.

Театрыштына пашам ыштыше Марий Элын сулло артистие Валерий Григорьев театрнан репертуаржым «Ава шүм» ден «Ачай-ачилем» драме-

Артист-влак Владимир Юдин ден Галина Галкина

М. Рыбаков, «ЯНДАР ДЕН ШЫМАВИЙ», легенде. Режиссёр — Валерий Григорьев, художник — Валерий Вадимов, композитор — Сергей Маков, балетмейстер — Тамара Дмитриева.

«Яндар ден Шымавиий» легенде — Марий Элын калык писательже Миклай Рыбаковын йомак трилогийже гыч ик пьесыже. Тылеч посна ты трилогийшке эши «Онарын кердүже» да «Юзо күсле» йомак-влак пурат. Трилогийын южо пьесыжым 1970—1980-шо илаште күштө гына шынден оғытыл: Калуга, Калинин, Киров олалаште, Киргиз республигисе курчак театрыште, Марий Элысе Г. Константинов лўмеш руш Академический театрыште, М. Шкетан лўмеш мариий драме театрыште... А Марий самырык театр гын 1990-ше илаште күм пьесыжге почела шке сценышты же модын ончыктен.

влак, «Кок ватылан ик мариий комедийже дene пойдарыш.

Марий Элын калык артистыккыже Зинаида Долгова мемнан театрыште драматург семын күмдан чапланыш. Тудын «Шудо шешкө» ден «Немыч вате» комедийже-шамычым, «Висвис пушан орлыкем» ден

«Ир мүкшигын мұрыжо» драмы же-влакым калык ийратен ончен да кызытат онча.

Пытартыш жасыште гына театрнан репертуаржесе икмыньяр мариий драматургын лўмжө дene пойдаралте. Мутлан, Владимир Матвеев «Марпа» пьесын авторжо семын да тушто түн ролым модио Марий Элын калык артистыккыже Светлана Никитина Марий Элын күгүжансыш премийже дene палемдалтыч.

Куандарышт тыгак калыкым шкеныштын икымше про-изведеныйшт дene Дина Кораблёва («Корнывож пеледыш» драме), Мария Илибаева («Торешвате солаште томаша» комедий), Владимир Козлов («Рошто поран») ден Татьяна Соловьёва («Шкет куқун мұрыжо» сылнымут драме).

А тений идалык мучаште Марий самырык театрын сценышты же эши ик уша лекшаи. Тиде — мариий писатель Юрий Соловьёвын пьесыже почеш шындыме «Ош волгенче» драме.

Таче мемнан театрыште күм лўмлө мариий драматург пашам ышта. Тиде — Марий Элын калык артистыккыже Зинаида Долгова, Марий Элын сулло артистие да Россий писатель ушемын членже Валерий Григорьев, Марий Эл искусствын сулло деятельже да Россий писатель ушемын еңже Геннадий Гордеев.

ТЕАТРЫН МАРИЙ ДРАМАТУРГ-ВЛАКЫН ПЬЕСЫШТ ПОЧЕШ ШЫНДЫМЕ СПЕКТАКЛЬЖЕ-ВЛАК НЕРГЕН ГАЗЕТЛАШТЕ ВОЗАТ

«Республика», 6 ноября 1993 г.

«СПЕКТАКЛИ И РОЛИ МАРИЙСКОГО ТЮЗ»

«Спектаклем по пьесе Геннадия Гордеева «Князь Ортөмө» («Ортөмө он») открывает Мариийский ТЮЗ свой третий сезон. Жанр своей пьесы молодой драматург

Олег Геннадьевич ИРКАБАЕВ-ЭТАЙН.

Башкортостан Республика Мишкан районысо Тымбай ялеш 1955 ийыште шочын. 17 ияшак Йошкар-Оласе күльтпросветчилишкен тунемаш пур. Вара, Совет Армий радамыште службым эртүмеке, ондак Моско олале Күгүжаныш түвире институтыштунемеш да, вич ий М.Шкетан лўмеш театрыште артистлан пашам ыштымеке, 1983 ийыште Москосо Театр искусствын Күгүжаныш институтышкыжо (ГИТИС) режиссёрлан тунемаш пур.

Тыге 1987 ийыште, Моско институтым йошкар диплом дene пытартымеке, Олег Геннадьевич Иркабаев М. Шкетан лўмеш Марий күгүжаныш театрышке пörтылеш, режиссёр лиеш. Ты театрыште тудо В. Распутинын пьесыж почеш «Пытартыш кече» («Последний срок»), мариий литературын классиккесе Никон Игнатьевын «Савик» романже негизеш, тыгак драматург Миклай Рыбаковын «Эргымлан кузык» пьесыж почеш калык шарнымашш кугу палым кодышо спектакль-влакым шында. А 1989—1990 ийаште талантан режиссёр шке сомылжым ондак Тула олале, вара Ставрополько драмтеатрлыштеш шуя. 1990 ийыште Йошкар-Олашке пörтылеш, Г. Константинов лўмеш руш драмтеатрыште пашам ышта, тыгодымак Марий Элыштына Марий самырык театрым почмаште кугун тырша да, 1991 ийыште театр почылт шумеке, шкежак тудым вуйлаташ түнгалиш.

Таче марте Марий самырык театрын сценышты же Олег Геннадьевич Иркабаев 70 утла спектакльным луктын. Тудын шындыме спектакль-влак түрлө фестивальлаште күкшын аклалтыт, а режиссёр шкеже ты фестивальлаште ныл гана «Эн сай режиссёр» лўмым сүлен.

Тыгодымак Олег Геннадьевич театрлан актёр-влакым ямдымаштат кугу пашам ышта, вет тудо 1991 ий гыч түнгалин, ондак республигисе И. С. Палантай лўмеш музыкальный училище пелен, вара түвире да сымыктыш колледжыштеш почылтшо актёр курсым вўда.

Кызыт О. Г. Иркабаев — Марий Эл Республика да Россий Федерации искусствын сулло деятельже, Марий Эл Республигисе Күгүжаныш премийин лауреатше.

Олег Геннадьевич Иркабаевын Марий Эл да Российской түвире ден сымыктыш аланиште суапле пашаже тыгак Йыван Кырла лўмеш шарнымаш медаль, «К 100-летию М. А. Шолохова» медаль да «За заслуги перед Марий Эл» орденын медальже дene палемдалтын.

определил как «трагедия былых лет»... Давно, очень давно в мариийской драматургии не было такого полнокровного, законченного произведения с острым, настоящим конфликтом, с тщательно выписаными характерами, со своими художественными особенностями. Пьеса написана стихами. Этот приём как бы поднимает происходящее над бытом, даёт ему некоторую отстранённость от событий реальной истории. Пьеса отличается своей масштабностью. Происходящие в нём события относятся к 30-ым годам XVI века, когда Казань ещё не был завоёван Иваном Грозным, а мариийский край ещё не присоединён к Руси.

В спектакле поднимаются проблемы философского уровня, такие, как судьба немногочисленного народа, оказавшегося, как бы между двух огней, между находящимися в состоянии войны двумя большими народами, или влияние личности на выбор исторического пути целого народа...»

Н. Кульбаева

* * *

«Марий Эл», 1993 ий 16 ноябрь.

«ЙОЛТАШНАМ САЛАМЛЕНА»

«Марий самырык театр тенийссе тургымын икимше пашаж дene ончышылан чынжымак сюрпризым ыштыш. «Ёртөмө он» – тиде лүм икмынтар гана газет странициште палемдалт кодын ыле. А тетла тудын нерген нигё ником пален оғыл. Меат, автор дene пырля пашам ыштыш-влак, тудым пел шинча денат ужын оғынал. Геннадий Гордеев вучыдымын шке паша саскаждык луктын ончыктыш. Да самырык автор (драматург манме кугу шомак деч кызытеш коранына) куандарен брыктарыш. Действий виянг толмо денат, йылме шот гыч ончалмаш-

тат, нöлтальме темын кугытшо шот денат икимше пьесе ончыкылыктан чынжымак кугу ўшаным шочыкта...»

С. Белкова

* * *

**«Марийская правда»,
12 ноября 1994 г.**

«ПРЕДАНИЯ СТАРИНЫ»

«Зримо и ярко ожидают они на сцене Мариийского театра юного зрителя, открывшего в ноябре свой новый сезон премьерой драмы Г. Гордеева «Болтуш».

...Конфликт узнаваем от голосами классической трагедии: именно в таком ракурсе видится автору пьесы история мариийского народа, насыщенная драматическими событиями. Противостояние отца и сына, оказавшиеся по разные стороны «баррикад», любовь и нежность, равнодушно раздавленные слепым колесом истории, смертельный конфликт между родительскими чувствами и гражданской позицией, мечта народа о свободе и ...неравная борьба за неё, осложненная отсутствием единства и согласия.

Пружина конфликтов, спрессованных в спектакле, сталкивает отдалённые временные пласти, заставляя искать истоки современных проблем в нашем далёком (и не очень далёком) прошлом. Однако автор Г. Гордеев и режиссёр О. Иркабаев не предлагают зрителям готовых ответов: каждый волен делать выводы самостоятельно».

А. Кудрявцева

* * *

«АртЭл», 2004 г. (№4).

«ТОТЕМ» НА СЦЕНЕ, ШЕКСПИР В УМЕ»

«...На этом фоне спектаклей, представленных на V Международный фестиваль театров финно-угорских народов сильнее оценишь творческие удачи своих коллективов. «Бабье лето» Мариийского

ТЮЗа, плод содружества драматурга Г. Гордеева и режиссёра О. Иркабаева, столичные критики назвали культурным прорывом финно-угорского театра. Прорывом в интеллектуальную драму и в европейскую театральную традицию».

Виктор Пашкин

* * *

**«Марийская правда»,
27 ноября 2004 г.**

«МАЙАТУЛ» – ВЫСОКОЕ НАПРЯЖЕНИЕ»

«...На Международном фестивале театров финно-угорских народов Мариийский ТЮЗ показал спектакль по пьесе Геннадия Гордеева «Бабье лето». Это сделано так тонко, так неожиданно, изящно, легко, так атмосферно, интеллигентно. На сцену выведен новый герой – представитель творческой интелигенции (а мы уже по нему соскучились)...»

*Вера Морозова,
театральный критик
(г. Сыктывкар)*

* * *

«Кугария», 1998 ий 18 декабря.

«САМЫРЫК ПАГЫТЫН КОНЧЫШЫЖО»

«15 декабря ште В. И. Ленин лүмеш культур полатыш түрлө район гыч туныктышо ден тунемше-влак, оласе калык шукын погыненет ыле. Спектакль чылаштылан келшен, чонышт дene герой-влакын илышишт денак иленыт, ружсовым кырен, артист-влаклан тауштеныт.

Мутат уке, драматург (пьесын артист В. Домрачев возен да режиссёр семын шкекожак сценышке луктын) сюжеттым чылаштан палыме илыш кышкареш калыплен. Тыште түжвалне койшо ача-ава да эрге кокласе көргө конфликт-влак палдырнат. Тидым автор мучаш марте ўшандарышын ончыкten, самырык артист-влакат сайын модыныт.

«Мыланна латкудыйт» спектакльште Ю. Рusanovын почеламутшо-влаклан композитор С. Маковын возымо мурзыжо-влак йонгеныт. Нуным «Мари» рүдер студийн мурзыжо В. Николаев мурен.

* * *

**«Кугария»,
1995 ий 3 февраль.**

«ШЕМ ОРЖАН ОШ ПОРАН»

«Январын пытартыш кок кечиштыже, 30 да 31 января ште, Мариий самырык театр сценышке черетан у пашажым лукто. Тиде драматург В. Абукаев-Эмгакын «Межа» пьесын почеш «Шем оржан ош поран» спектакль.

Вигак каласаш күлеш: ончаш толшо калык ты постановкым пеш шокшын вашлийн. Шинчаш веле оғыл, залыште шогашат вер укела чучо.

Спектакль нерген күчкүйн каласаш гын, тудо йүшө еңин уремыште шунгалтыже, эртэн кайыше ең-влакын йүштө чонан улмыштым раш почын пуа...»

* * *

**«Йошкар-Ола»,
25 января 2001 г.**

«ДОРОГА К СЧАСТЬЮ»

«Музикальная комедия «Дорога к счастью» («Пиал дек кайыме корно») – первое сценическое произведение начинаящего драматурга А. Петрова... Хвала театру юного зрителя: молодой коллектив находится в постоянном творческом поиске – героев, проблем, актуальных для современников, да и художественный руководитель О. Иркабаев понимает, что современная мариийская драматургия требует к себе повышенного внимания и что молодые авторы нуждаются в поддержке...»

* * *

«Марий Эл», 2003 ий 14 ноябрь.

«ТОВАНАЛТИШЕ МУНДЫРА»

«Илыш – тиде театр. А ең-влак тушто актёр улыт» – ой-

* * *

**«Марий Эл»,
2003 ий 30 сентябрь.**

«ОМСАМ ТҮКАЛЕН, ТУРГЫМЫМ ПОЧЫЧ»

«Марий самырык театр 25 сентябрьште шкенжын латкумшо тургымжым почо. Тидлан коллектив самырык драматург Александр Петровын «Адак омсашке түкалат» пьесын почеш налын.

Очыни, чын ыштен, вет театрын репертуаржат у тукымым шуарымашке виктаралтын. Вес шот дене, ты театр оғыл гын, кө эше весыж самырык автор-влакын пьесын почеш сценышке лукшаш? Авторын пьесижат тачыссе саманлан моткоч келшен толшо. Кодшо тургымышто ончыкташты тудынак «Пиал дек кайыме корно» пьесиже почеш шындыме спектакль тыгак нуылан пöлеклалтше лийн...»

C. Носова

* * *

«Марий Эл», 2010 ий 12 марта.

«ВАШЛИЙ МЫЙЫМ, ШОЧМО ЭЛЕМ»

4 марта ште Мариий самырык театрыште Александр Петровын пьесиже почеш шындыме тыгай лүман спектакльштин премьере лийн...»

Спектакль лүмжө гычак пале: тудо армий гыч элым арален пöртүлшө нерген. Пьесиже кызытсе жаплан келшиште да пүсө йодыш тарваталтеш...

Спектакль моткочак чонеш логалше. Шинчавүдым лукшо, логарыш комылым күзыктыш таташе мыньяре?! Тудо икмынтар ужаш гыч шога. Каждык почеш нуным эшеат вияндаш да рашемдаш полышпо муро йонгга...»

L. Камалетдинова

* * *

«Марий Эл», 2012 ий 5 мая.

«МАРПА»

«Теве тудо, шуко вучымо да ойлымо кече толын шуо: Мариий самырык театр сценышке «Марпа» спектакльштун лукто. Тудо самырык автор Владимир Матвеевын пьесиже почеш шындалтын. Ты произведений кодшо ийин драматург-влакын конкурсыштыш икимше вер дene палемдалтын ыле.

Журналистлан тыгай шотан шуко материал дene вашлияш логалеш. Но иктынат уышко тудым драматический произведенийиш савыраш лиеш манме шоныш толын оғыл. Молодец Владимир Матвеев, тидым ышташ тоштын да сцене марте шуктен. Да, манмыла, вигак шкеж деке ончалтышым савырен. Возаш күлеш ойыртемалтше пүрымашан ең-влак нерген, каласкалаш».

Светлана Белкова

* * *

«Марий Эл», 2014 ий 12 июнь.

**ФЕСТИВАЛЬЫМ
ИКТЕШЛЕНА
«ТЕАТРДА – ХХI КУРЫМЫН
ТЕАТРЖЕ»**

«Марий самырык театр мыланна сюрпризым ыштыш, ончыктымо кок спектакль жат пеш сай шонышамым кодыш, – палемден ТЮЗ-ын пашажым лончылаш түнгальме годымак В. Актанаев. – «Онарын кердүйже» – оформлений, костюм шотышто волгалтше спектакль».

Тиде йомак-спектакльым моло критикат эн ончыч сценографий, костюм могырым эн сай семын палемден. Пеш сай акым налын самырык театрын «Рошто поран – Кугече йўр» спектакльжат. «Йошкар-Ола театральная» фестивалында тида спектакль мыйын уло көргөм савырыш, тынар виян ыштыме», – палемден Ирина Мягкова (Моско гыч толшо критик, ред.). – Икимше ужашице гай историйым фестиваль мучкыжат ужын оғынал».

Рашемдене: спектакль кок ужаши гыч шога. Икимшыжым Владимир Лайд Шемейрын ойлымашиже негизеш шындыме. Тидын шотышто Ирина Мягкован ойлымыжым радамын возен кодаш күлешлан шотлем:

– Ош түс – трагедийын түсшө. Ик могырым, чынжымак, ме трагический сүретым ужына. Вес могырым, тиде спектакль – түньямбалне илы-

*Александр Кожевников, Наталья Михайлова, Андрей Васильев,
Татьяна Попова. «В овраге». 2018 ий*

шын гармонийже нерген. Тыште айдеме тукымын шочмыж гыч колымыжо марте да, мёнгешла, эртиме корно ончыкталтеш...»

Светлана Белкова

* * *

«Йошкар-Ола», октябрь, 2017 г.

**«ПЕСНЯ ОДИНОКОЙ
КУКУШКИ»**

«Аншлаг, бурные овации и цветы – так встретил зритель в марийском ТЮЗе премьеру музыкальной драмы-поэмы «Шкет кукуун мурыйжо» («Песня одинокой кукушки»). Примечательно то, что спектакль стал дебютом в театре для сценариста, марийской поэтессы Татьяны Соловьёвой, а для 25-летней Эрвины Гордеевой, лауреата Государственной молодёжной премии им. О. Ипая, ещё одной возможностью громко заявить о себе, как о талантливом режиссёре...»

Ольга Шингареева

* * *

*«Йошкар-Ола»,
17 марта 2020 г.*

**«СМЕХ И СЛЁЗЫ
МИГРАЦИИ»**

«Если драматург Валерий Григорьев издал свою

пьесу «Кок ватылан ик марий» («Двоеженец») в США или Западной Европе, местные феминистки отдали бы его под суд или забросали камнями, а вот марийские зрительницы на премьере в ТЮЗе смеялись до коликов в животе, а потом задумались и прослезились...»

Ольга Шингареева

* * *

**АРТИСТЫМ ВЕЛЕ ОГЫЛ
ШОЧЫКТА,
марий драматург-влаклан
веле оғыл корным почеш,
режиссёрымат күшта
МАРИЙ САМЫРЫК ТЕАТР**

Марий самырык театр артистым веле оғыл күшта, тудын сценышты же шке вийыштым самырык режиссёр-влаклат тергат. Тыге, театр почылтмеке, түнгальтыш ийлаште гына икимше постановыштым калык ончыко луктыт: Валерий Григорьев (М. Рыбаков, «Яндар ден Шымавий», 1991 ий; Н. Коляда, «Модыш гыч лодыш», 1994 ий); Тамара Краснова (1991 ийште В. Колумбын «Толза муро памашем воктек» ден марий поэтессе-влакын почеламутыштегизеш «Ныжылгылык, мый тыйым кы-

чалам» моноспектакль-влак да 1992 ийште А. Володинин «Кок умдо» драмыже; Валерий Свищунов – В. Абукаевын «Чоя мерән» йомакше, 1992 ий; В. Якимовын «Шагат» драмыже, 1995 ий; Т. Миннүллинын «Йоргасола каче-влак» комедийже, 1996 ий. Икмияр ваарарак Марий самырык театрын сценышты же шкеныштын икимше постановыштегизеш дene ойыртемалтыйт: Василий Домрачев (В. Домрачев, «Мыланна латкудит» драме) ден Татьяна Лядова (А. Болдиновын «Не улетай» йомакше, А. Арбузовын «Жестокие игры» драмыже, Л. Филатовын «Про Федота-стрельца, удалого молодца» йомакше), Зинаида Долгова (В. Григорьевын «Ава шүм» драмыже, Д. Кораблеван «Корнывож пеледыш» драмыже, В. Григорьев ден З. Долгован «Ачай, ачием» драмыже, В. Григорьевын «Кок ватылан ик марий» комедийже), сылне да онгай йомакым шындымыштегизеш дene йоча-влакым куандарен шогат Клара Аникина, Андрей Васильев, Александр Кожевников, Валентина Волкова да молат.

Тыге Марий самырык театр түнгальтыш гычак самырык марий драматург-влакын веле оғыл поро йолтاشыже, тыгак Марий Элыш-

тына у режиссёр-влакым күштымаште рүдө вер, түн энгертыш-лабораторийшке савырнен. Арам оғыл таче театрын художественный вуйлатышыже Олег Иркабаев-Этайн пелен Самырык театрыште режиссёр-постановщик сомылым эше ик талантан самырык айдеме – Эрвина Гордеева – шуктен шога. Тудын шындыме спектакль-влак түрлө фестивальлаште кугу акым налынтыт, ончышо-влак ко-клаште моктымашым сулат. Мутлан:

*Страстной бульвар.
Выпуск №1-211/2-018,*

**ФЕСТИВАЛИ
МАРИЙСКИЙ ТЮЗ
НА МЕЛИХОВСКОЙ ЗЕМЛЕ**

«Международный театральный фестиваль «Мелиховская весна-2018». 25 мая. День шестой. «В ОВРАГЕ» из Марий Эл:

«Марийский театр юного зрителя из Йошкар-Олы 24 мая показал на Международном Мелиховском театральном фестивале спектакль по одному из самых трагических произведений А. П. Чехова – повести «В овраге». Спектакль, созданный молодым режиссёром Эрвины Гордеевой (она же автор инсценировки) с помощью

*Надежда Четкарова, Игорь Актуганов, Клара Аникина.
«Кок ватылан ик марий». 2020 ий*

самых минимальных изобразительных средств, получилася тонкий и пронзительный. И тронул многих зрителей буквально до слёз...

... Очень удачная инсценировка, точный режиссёрский выбор приёма и прекрасный актёрский ансамбль сделали «В овраге» одним из самых заметных спектаклей фестиваля...»

* * *

«Йошкар-Ола», 10 марта 2020 г.

**«ПРЕКРАСНАЯ «АСЯ»
ЭРВИНЫ ГОРДЕЕВОЙ»**

«Честно говоря, я шла на спектакль по Тургеневу с некоторым опасением как будто идёшь на встречу с объектом своей первой любви, с которым не виделся 20 лет и очень боишься быть разочарованным. Я всегда любила Тургенева, и если бы увидела «Мою Асию» упрощённой и опошлённой в угоду некоторым тенденциям современного театра – это разбило бы мне сердце. Но...

... Я увидела сцену. Именно с этого момента я перестала замечать что-то вокруг себя, с этого момента режиссёр начал играть со мной в свою игру – вот так резко, без объявления войны, забрал всё моё внимание ещё до начала представления (браво, мастер!)...

... После спектакля я отправилась за кулисы, где продолжались сюрпризы этого вечера. Маститый режиссёр, убелённый сединами – так я себе рисовала образ автора постановки – оказалась... молодой изящной девушкой с глазами эльфа и сказочным именем Эрвина. Я растерялась и пережила острый приступ косноязычия, пытаясь выразить своё восхищение спектаклем и поделиться благодарностью за пережитые эмоции...»

Софья Валерьева

ТЕАТР – ТҮРЛӨ СЫНАН ИСКУССТВО

Театрын сценыже театр искусство деч посна моло искуствымат шкеж деке кумыланден шога. Вет спектакль – тиде драматургын, режиссёр ден артист-влакын веле оғыл, эше художникин, композиторын, балетмейстерын уш-акылышт, чон саскашт. Арам оғыл афишиште режиссёр дене пырля нунын лўмыштымат ужына. Икымшке кечыла гычак Марий самырык театрыште Россий Федерации искуствын сулло деятель же Алексей Яшмолкин тыршен. Алексей Кирилович деч вара ынде ятыр ий театрин сем аланжым лўмлө марий композитор, Марий Эл искуствын сулло деятель же Вениамин Захаров вуйлатен шога.

Моло композитор-влакат ёрдыжеш оғыт код. Ойыртенын актерын шуко постановкыжым сёрастарат лўмлө композитор-влак Виталий Алексеевын, Валерий Кульшетовын, Сергей Маковын сылне семышт. Тўнгальтыштык шуко вийыштым, устакыштым театрлан пуэнтлар лўмлө художник-влак Нина Ефарицкая, Евгений Ефремов, кумылын полшен шогат Марий Элын сулло художникшевлак Сергей Таныгин, Валерий Вадимов, Леон Тирацуюн, художник-влак Татьяна Изычева, Валерий Чеботкин, Людмила Иванова, Михаил Юзыкайн, Александра Луценко, Эльвира Ерофеева да молат. Таче театрыште тўн художниклан Алексей Голубцев пашам ышта, спектакль-влакым сёрастарымаште тўн шотышто тудо тырша. А күштымашым шындымаште театр кугутаум ышта балетмейстер-влак Тамара Дмитриевалан, Юрий Иркабаевлан. Кызытат театр дене пентгиде кылым кучат балетмейстер-влак Александр Хазаринов, Нина Макарова, Галина Ефремова, Татьяна Алексеева, Анастасия Дми-

триева да молат. Тўшка вий ик вийышке чумырга – тыге спектакль почеш спектакль шочеш.

МАСТАРЛЫК ғоч – СЕНГЫМАШ!

Ий гыч ийиш театрин репертуарже пойдаралтеш. Таче кечылан Марий самырык театр чылаже **150 наре спектакльым** сценышке луктын.

Марла спектакль деч посна 1990 ийла қыдалне театрин репертуарыштыже рушла спектакль-влакат шке верыштым налыйт. Тўнгальтыш жапыште утларакше руш йылме дене йомак-влак веле шындалтыч гын, ваарақ театрин репертуарыштыже моло руш писатель-влакын лўмыштат кояш тўнгали. Поснак классик-влакын. Тиде – А. Чехов, М. Горький, А. Островский, А. Пушкин, Н. Гоголь, И. Гончаров, И. Тургенев, Д. Фонвизин, К. Чуковский да молат. Тыгак йот элласе писатель-влакын пьесыштым калык куанен онча. А пытартыш жапыште руш классике дене пырля кугувер кызытсе руш драматургийлан ойыралтеш.

Тўрлө сынан спектакльлан поян Марий самырык театрин репертуарже: марла ма, рушла, мари драматургын пьесыже ма, руш але йотэлъисе писательын возымыжо – чылажымат калык куанен вашлиеш, ёйратен онча. А артист-влак спектакль лектын шогымо дене пырля роль гыч рольыш мастерлыким шуарат. Кызытнунын кокла гыч шуқышт Марий Элын веле оғыл, Россий мучко чапланат. Таче кече марте Марий самырык театр күшто гына лийин оғыл: Мордва, Удмуртий, Татарстан, Башкортостан, Карел, Коми, Калмык республикаште, тыгак Угарман, Киров, Свердловск, Тюмень областлаште, Пермь мландыште, кок гана Эстонийшке миен коштын, Финляндийште лиийин...

Чыла vere калык Марий самырык театрин артистше-влакым шоқшын вайлийин, мастер-

лыкыштым кўкшын аклен.

Мутлан, Марий самырык театрин сценыштыже икымше гана 1991 ийин «Айвика» спектакльыште модшо 17–18 ияш ўйыр-рвезе-влак таче Марий Элын калык артистше я сулло артистше марте күшкыныт. А чылаже таче театрыште ныл калык артист – тиде Светлана Никитина, Игорь Актуганов, Сергей Мамаев, Зинаида Долгова, шым сулло артист – Клара Аникина, Андрей Васильев, Валерий Григорьев, Наталья Зуевас, Евгений Ибраев, Любовь Купсольцева, Анджела Мамаева пашам ыштат. Тыгак «Марий Элын сулло артистше» чаплўм дене жапши годым Марий самырык театрыште мастерлыким таптыше артист-влак Борис Дмитриев ден Александр Михайлин палемдалтыныт.

Тыгодымак театрин ятыр артистше да пашаенже күгожаныш кўкшытан конкурсаште кугу сенгымашым сүленыт. Тыгак 1999 ийиште «Ёртёмён он», «Болтуш», «Мый ом суко садак...» ожнысо илыш трилогийм мастерын возымо да шындымалан автор Геннадий Гордеев, режиссёр-постановщик Олег Иркабаев да художник Нина Ефарицкая Марий Элын күгожаныш премийже дене палемдалтыныт гын, 2005 ийиште тыгаяк премийм М. Горькийн пьесиж почеш шындыме «На дне» спектакльыште мастерын модшо артист-влак Андрей Андрианов, Светлана Гладышева, Сергей Мамаев, Александр Михайлин, Эдуард Чирков налыйн. А 2013 ийиште Светлана Никитина «Марпа» моноспектакльыште (авторжо Владимир Матвеев) Марпан ролжым чоныш пыштен келгын да мастерын почын пұмыжалан Марий Эл күгожаныш премийм сүлен.

Марий Эл Республикаын самырык-влаклан Олык Ипай лўмеш премийже денат театрин ятыр артистше палемдалтын. Тиде – Игорь Актуганов, Анджела Мамаева, Сергей

*Артист Андрей Андриянов.
«Чодыраял Элыксандр». 2009 ий*

Мамаев, Любовь Купсольцева, Лилия Рыбакова, Алексей Кудрявцев, Наташа Николаева, Ольга Федотова, Татьяна Попова... Тыгак «И с нами голуби» драмым мастерын шындымалан Олык Ипай лўмеш премий дене самырык режиссёр-постановщик Эрвина Гордеева палемдалтын.

А тўрлө фестивальлаште мочол сенгымаш! Марий самырык театр кажне ийин гаяж шке вийжым «Майатул» да «Мост дружбы» тўнгымбал фестивальлаште, тыгак «Йошкар-Ола театральная», Чебоксарыште эртыше «Волжская сказка» фестивальлаште терга да кугу лектышшке шуэш. Мутлан, нине фестивальлаште «Эн сай режиссёр» номинацийште театрин сымыктыш вуйлатышыже О. Г. Иркабаев шым гана сенгымаш диплом дене

палемдалтеш: ныл гана Марий самырык театрыште шындымалан (2002 ийиште «Уроки музыки» спектакльлан, 2005 ийиште «На дне» драмылан, 2014 ийиште «Рошто поран – Кугече йўр» да 2020 ийиште «Про Федота-стрельца, удалого молодца» постановылан, тыгак М. Шкетан театрье кок пашалан (У. Шекспирин «Кенгеж ўйдымсö омо» комедий ден М. Шкетанын «Ачийжат-авийжат!..» драме) да Курыкмарий театрыште шындымалан (Н. Игнатьевын романже почеш «Савик» комедий).

«Эн сай ўйрамаш роль» номинацийште Марий Элын калык артистыже Светлана Никитина кум гана сенен: Палаги роль дене (М. Рыбаков, «Окса мешак», 1998), Ольган рольжо дене (Н. Колядя, «Мурлин Мурло», 2000), Марпа роль дене (В. Матвеев, «Марпа», 2014). 2014 ийиште «Эн сай ўйрамаш роль» номинацийште сенгыше лийин тыгак Зинаида Долгова («Рошто поран – Кугече йўр», Тайсан рольжо) ден 2015 ийиште Любовь Купсольцева («Корнывож пеледыш», Танян рольжо).

Тыгаяк чаплўм дене «Эн сай пёръен роль» номинацийште 2002 ийин Александр Михайлин палемдалтын («Каргалтшё ўйратымаш», Николайин рольжо). Александр Михайлин тыгак «Ёртёмён он» (1994 ий) ден «Мый ом суко садак» (1997 ий) спектакльлаште мастерын модмыжалан «Кокымшо планан эн сай пёръен роль» номинацийште кок гана сенгышыш лектын. «Эн сай пёръен роль» номинацийште кок гана сенгымашым сүлен тыгак Александр Кожевников («Мост дружбы-2012» ден «Современная пьеса для детей и юношества-2020» фестиваль-влак. «Про Федота-стрельца, удалого молодца», Царьин рольжо). 2017 ийиште тыгаяк кўкшё номинацийште сенгымашым сүла Игорь Актуганов («Обломов. Теперь или никогда», Обломовын рольжо). А 2018 ийиште Чебоксар олаш-

те эртыше «Сказочная палитра» фестивальште артистке Галина Соловьёва «И с нами голуби» драмыште Олян рольжым мастерын чонымылан «Эн сай ўйрамаш роль» номинацийште сенгышыш лектеш.

Тылеч посна тўрлө ийлаште «Эн сай кокымшо пла-нан роль» номинацийште сенгыше радамышке лектын: Сергей Мамаев, Андрей Андрианов, Василий Домрачев, Клара Аникина, Андрей Васильев, Евгений Ибраев, Валерий Григорьев, Артём Куклин, Алексей Кудрявцев, Ольга Федотова, Лариса Андрианова. Тыгак самырык режиссёр Эрвина Гордеева, художник-влак Татьяна Батракова, Валерий Чеботкин, Татьяна Изычева, композитор Валерий Кульшетов тўрлө фестивальлаште сенгымаш приз дене палемдалтыныт.

ОНЧЫКЫЛЫК КОРНЕТ ВОЛГЫДО ЛИЙЖЕ!

Эртыме корно тайыл почеш лийин оғыл, шере-кочымат шагал оғыл тамлен ончалтын. Театр почмаш – икте, ёйреш весе – сымыктыш аланиште шке илыш-пўрымашым чонгаш, шкендын ойыртемалтше корным тапташ. Ончетше гын, тўнгальтыш 25 ий пагытыште театрин шкенжын полатше, шкенжын сценышке уке ыле. Вич ий ожно веле Марий самырык театр шке мёнган лие. Театрын полатше Изи Какшан сер воктене верланен.

Таче Марий самырык театрин вачўмбалныже – 30 театр тургым, тўрлө кўкшытан сенгымаш. А ончылно – эшеат кугу паша, у деч у шонымаш-влак. Театрын кажне у ошқылжо – ончышо-влаклан у куан, чумыр мари сымыктышнан ончыко кайыме, виянг толмо корныжо, чумыр мари калыкын у кўкшытшо.

*Геннадий ГОРДЕЕВ,
Марий самырык театрин
сыннымут пўлкаждым
вуйлатыше*

КАЖНЕ ЙОЛТОШКАЛТЫШ – У ОШКЫЛЛАН ШҮКАЛТЫШ

Шонымо, ойлат, кеч-кунамат шукталтеш. Тидлан ўшан гына йомаша оғыл. Тидым 5 ий мари телевидеништеше (ВГТРК-ште, Россий телевидеништейн Марий Элсе филиалыштыже) тырышише да «Шүмсем пёлек», «Пошкудем», «Шонанпыл» передаче-влакым ямбылыши Людмила Фёдорова шке ильшиж дене пеңзыдемда. Тудын дене вашлийын мутланаш кумыл лекте.

— Людмила, тый экранын чурийже улат. Людмила Фёдорова лўымым колмеке, вигак шинча ончыло телевидений, «Ял ўмбалне мужыр йўксө» кинофильм сўретлалтыт. Молан тый телевидеништим ойырен налынат? Але телевидеништим шке кичал мүйн?

— Телевидеништим — мыйын йоча годсо шонымашем. Изинекак куанен, ала иктаж-кунам мыйт телевўдышшо лиям манын шоненам. Йочам годым «Шүмсем пёлек» ончаш ёйратенам. Тўнгальтиш класслаштак кидыш газетым налам да тусо саламлымашым экранысе вўдышшо семын лудам ыле. Эще ик онгайм каласем. Шарнеда, ондак пырдыжыш ковёрим сакаленят. Тидыже мыланем экран семын лийин. Мый тудын воктек койкиш кўзен шогалынам да эре кидем лупшкедыл каласкаленам: «Паранъга районышто кече онча, Шернур районышто йўр йўреш...» Мыйын зрителм ёйратыме аваем лийин.

Тўвирда да сымыктиш колледжыштеге академический вокал специальность дене тунеммем годым, шарнем, тўрлў тестым эртарыме. Тушто мыланем эре медиасфер лектын. Университетиши шинчымашым налме жапыштеге «Кеч ик кече телевидеништеге ыштен ончышаш ыле» манын шоненам. «Ял ўмбалне мужыр йўксө» кинофильм лекмеке, 2013 але 2014 ийыштеге мый дечем интервюм налныят. Тунам журналистын кажне ошқылжым, жестшым эскеренам, йодышшым шке пыумем шуын.

Но мураш ёйратымелан кёра изиш гына йоча годсо шонымаш деч корангын омыл.

— Тугеже молан журналистлан тунемаш каен отыл?

— «Кумдан палыме мурозо лиям» шоненам. Могай мый изи лийинам (воштылеш).

— Но вет тиде шонымашет кунар-гынат шукталтын! «Ава шўм» мурым, мутлан, радиошто чўчкыдун йодит.

— Ну... Чынным ойлаш гын, муро, сцене, концерт-влак мыйын ильшиштеге кугу верым оғыт нал. Эн ончылно ёйратыме пашам — телевидеништим.

Авам — ильшиштеге эн шерге айдеме. Тудын нерген мурым шукретак возаш шоненам, санденак, очыни, чонеш логалиш тигай муро шочын. Валерий Садретдинов дене ава нерген мутланемеке, тудо пеш писын мутымат возен кольтиш, семжат лектын.

— Айда телевидеништеге толмо корним шарналтена.

— Тыштеге мый 2016 ий годсек тыршем. Икымшеш паша кечем 4 майыштеге лийин. Но тунам эше «испытательный» манне жап веле тўнгалин. Кок тулзэ мый пашалан тунемынам, а вара 4 июльштеге официально «Марий Эл» телерадиокомпанийн пашаенже лийинам. Тиде шочмо кечемлан эн чапле пёлек лийин. Шочынамже мый лачак 4 июльштеге.

Пашаш мыйым телевидеништим сайнин палыше Галина Ниловна Михайлова ўжын. Тунам Марий тўвирда рўдерыштеге йоча-влак дене пашам ыштымеш шотыштеге методист лийинам. Пургыж тулзынак ўжын, келшен омыл — «Йоча Ўярням» эртараш кўлеш манынам. Вара Галина Ниловна эше ик гана ўжын. Тунамже эше «Самырык тукым» да «Пеледице тукым» конкурслам эртарашем шуын. А шкемин чон йўлени. Тыге вўдшор

тылзат шуын. Мыйым кугу министр семын кумшо гана телевидеништеге ўжынит, эсогыл йёндымо лияш тўнгали. Тунамже шуко шоныде, телевидеништеге кусныштим.

— **Могайрак лийин тыйин «икымшеш»?**

— Уй, икымшеш передачем тачысе гай шарнем: «Пошкудем» ямдышлаш пижынам. Мый икымшеш мари кинооператор, «Ленфильмыште» 20 утла фильмымвойзышо Семён Николаевич Ивановлан пёлеклалтеше шарнымаш кас, «Куку кайык» фильмым презентацийже нерген каласкалелнам. Тиде икымшеш съёмкем лийин. Тау оператор Владимир Копыловлан. Тудо чыла умлтарен, туныктен, эсогыл шинчапуным чиялтыкten, помадым кидыш кучыктен. Ну, тунам, чатлама телым йўштё вўд дене чывылтламемла чучо. Передачем 25 майыштеге лекте. А икымшеш гана «Шўмсем пёлекым» мый 13 майыштеге вўденам.

— **Пашаште эн тўйлан мом шотлет?**

— Уверым чын намиен шукташ. «Шўмсем пёлек» передачам налаш гын, кагазыштеге возымо шиҳмашым пайрем озан чонышкыжо пуртаси. Нуно вет мый декем ўшан дене толит, саламлымашым кугу кумыл дене вучат.

А паша шотыштеге йылме яндар, чын лийшаш. Тидлан мый коллегем-влак Алевтина Петровна Кузнецовалан, Дмитрий Алексеевич Исламовлан, Любовь Семёновна Пальминовалан, Людмила Якимовна Васютиналан поэтессе-влак Надежда Эмыканлан да Вера Гордеевалан тауштем.

— **Эн чот ёйратыме передаче?**

— «Шўмсем пёлек!» Тудым уш юмдарен ёйратен шындиштим. Отпускыши лектам да, айдеме семын каныме олмеш, мый пашаш лекташ шонен коштам. Омешем «Life» манын возымо конча — тунам режиссёр «Внимание» манеш да кидым рўзалта. А мый «Поро эр» манын саламлымашым лудаш тўнгалим. Теве тиде тат эн чот ёйратыме.

— **Людмила Фёдорован паша кечиже кузерак эрта?**

— Мый 6 шагат эрдене кынелам, 9 шагат шушиш пашаш толам. «Шўмсем пёлек» передачам возышаш уло гын, гrimмым пыштат, вара студийштеге лудам. Йнде монтажиш каем. Тушто иктаж кечивал эртимеш лиям. Тиде кечинак вес передачылан ямдышлам. Кузе ямдышлам? «Шонанпыл» йоча передачылан, «Пошкудем» передачылан темым кичалам, герой дене кылым ыштим, мутланен келшем, вара съёмко дене мийман, сценариим возыман, монтажыштеге лийман.

— **Шого, а мёнгё миңярлан миен шуат?**

— Кунам кузе. 18 шагатлан мёнгыштё лиям гын, тиде мыланем кугу пиал! А такшым иктаж 8 шагат кастене.

— **Ме тый денет 2012 ийыштеге палыме лийинна?** Тунам икымшеш гана Марий кутыжаныш университетиши «Финно-угрийн мисс-студенткыжес» конкурс эртыши. Тунамже тый «Вице-мисс» титулым налынат да «Гармонийн миссие» номинацияштеге сененат ыле. Ильшиштет могай конкурсым, ўчашымашим эн кугулан шотлет?

— Ой, тиде ийим моткоч сайнин шарнем. Но ала-молан тушто сенгиштеге лияш шоненат омыл. Конкурс эртен да йёра. Шарнем, мый икымшеш тулзэ вальсым күшташ тунемынам — окса. Тунемынам да, сенгиш жапыштыже лектын шуктени омыл — ик тувиштим кудашын, писын весым чияш жап пеш шагал лийин. Муро мучашлан гына сенгиш куржын лектим. Чот сыренаш ыле!

Ну а ильшиштеге эн чот тургыжландарыше конкурс — тиде Олык Ипай лўмеш самырык-влаклан кутыжаныш премий (2018 ий). Тидлан мый тўвыра, историй, сылнымут алаништеге тыршыше енг-влак нерген «Известные личности» передаче-влак циклым колтенам. ГТРК коллективлан кызытат тауштим. Мыланем чыланат полшеныт.

— **Пытартыши сенымашет — «Патриоты России» конкурс.**

— Тидыже йёршеш вучыдымо куан! «Телевидеништеге эн сай материал» номинацияштеге сенем манын шонашат тоштын омыл. Тушко мый кум йоча передачам колтенам ыле. Адакат коллегем-влак полшеныт, нунак конкурсыш ушнаш таратенет. Мый ала-молан шкемын пашам-влакым эре гаяж эше кўян шудымылан шотлем.

— **А тугеже кузерак кинофильмыште модмаш? Театр сцене?**

— Палет, мый моткоч пиалан улам. Ильшиштеге ончылнэм корно шкеак почылтеш. Кинош налза, спектакльштеге ролым пузза манын йодын коштим омыл. Эсогыл йоча годсек телевидеништеге пашам ыштынен лийин гынат, сёрвален толын омыл. «Ял ўмбалне мужыр йўксө» кинофильмыштеге модаш кастингыш мыйим режиссёр Олег Геннадьевич Иркабаев ўжын.

— **Марий самырык театрышкада тыгак?**

— Тыгак. «Немыч вате» спектакльштеге самырык немыч вате Светам модынам. Тиде Татьяна Попован рольжо, но спектакль деч кок кече ончыч тудо черланен. Олег Геннадьевич содор ўжын, икымшеш репетиций деч вара мурым мураш, икымшеш мут дене ролым модаш лектынам. Тыгак как «Похождения Чичикова или Мёртвые души» спектакльштеге логалым. Тушто Институткан ролышкыжо тыгак вучыдымын пуртышт — адакат Татьяна Попован рольжо, адакат черланен. Онгай вет?! Теве гына 1 да 2 сентябрьштеге «Звёздный блин» спектакльштеге эше модынам.

— **Яра жапым кузе эртарет?**

— Яра жапым? Южгунам тыгай жапшеш ёйршиш уке гай чучеш. Икте тўрла, весе пидеш. Мый тидым ёйршиш ом ыштеге. Ала кертамат, но нигунам ыштеге омыл. Мый такшым сўретлаш ёйратем

— Теве тыгай тудо, Паранъга район Штрамарий починган ўдиржо, марий тележурналист Людмила Фёдорова. «Ильшиштет куанен моштаси кўлеш, тунам ильшиштет тыланет шыргыжален да ваштареш кидым шуялта», — ойла тудо. Тыгек илет гын, пуйто ильшиштет моткоч сайнин илет.

Владимир АПТУЛАЕВ

Кажне ешын шке йўлаже уло. А тудын пайдаже илышиште кугу – еш йўла икшывын чонышкыжо изинекак шочмо калыкнан тўнчумылымашыжым шындараш да ончыкылык илышижым шотаным ышташ полша. Кеч-могай марий йўла пайремым эртарыме годым ўстембалне тўйн верым кинде налеш.

Пырля чумырышо УГИНДЕ

Кинде ўстембаке толын шужо манын, мланде пашам ыштен илыше калықын ятыр пўжвўд йога. А ожно кугезина-влак чылажымат кид дene ыштеныт. Тиде сомылым Морко район Унчышто верланыше «Тошто марий сурт-пече» тоштер да этнографий комплексын пашаенгже-влак кызытат ончыктат. Тудын вуйлатышы же Людмила Аксюбина киндын ўстембаке толмо корныжым йоча жап гычак сайын шарна. 10 ияшыж годым шкежат сорла дene пасушто шурным тўредын, кылтам пидаин. Кызыт тиде сомылым турист ден йоча-влаклан ончыкта: калыкнан эртыше илышиж нерген каласкала, шке кундемисе Угинде йўла дene палдара да ойла: кеч-могай марий пайрем кинде пелештыма гыч тўнгалиш.

Пошкудо Шлань ялыште верланыше усталык пörtыштö, тошто марий кочкышым авызлыме студийште, мыланна Угинде йöла пайремым ончыктышт. А тидыже Унчо селасе этнокультур рöдерьин ик ужашыжлан шотлалтеш. Еш йöлаште кум тукым ыле: кова, самырык вате-марий ден нунын кок йочашт (**фотошто**). Угинде йöла пайремыште кинде пелештыше Алексей Иванов, ондак сортам чўктен, Юмылан тауштеп пелештыш, ешлан поро тазалыкым, серлагышым йодо, вара киндым онгеш пыштен, кум шултышым пўчкин нале. Тудын ўмбаке кум осо мелнам пыштыш да ўстел йыр колтыш. Кинде шултыш ден мелна осым кажныже кум гана пурльо да весылан пуыш. Тыге кинде, кид гыч кидыш куснен, кинде пелештыше деке толын шуо. Тудо «Чыла ойлымо сугынъда шужо, таза лияш, ваш-ваш келшен илаш» манын, ўстел йыр шогышо ешым шинчаш да ўстембал чесым тамлаш ўжё.

Угинде йўла пайрем годым мом шотыш налман, тидым кинде пелештыше Алексей Иванов деч йодна. Пелештыме деч ончыч сортам пурла кид дene чўктыман. Сорта туlyм кинде катыш дene йўртыман. Ўстембалне пелештыме киндын пўчмё велже юмылук могырыш лийшаш. Ўстел коклаште, Угинде чесым тамлыме годым, ласкан, шыве-шыве гына мутланыман. Морко райони-
рымеке, тудым йоныштенит да ложашыж дene икымше киндын пыштенит. Лач тиде кинде дene еш Угинде йўла пайремым эртариен. Тиде акрем ўйланам ме тачат арапена. Пайрем годым эши у паренѓым кочкына. Ожснракише, шарнем, кияр эши тиде жсаллан гына шуэш ыле. Кызыт ынде теплище улмо дene тудым ондакак кочкына. Тиде жсалыште эши у мўйым кўзат. Ўстембалне у мўй, у паренѓе, у кинде лийшт».

Угинде пайрем моло марий йўла семынак ешым иквереш чумыра да ик шонымашным ышта. Эн шергыже: йоча-влак пеленак улыт. Нуно изинекак ача-аван, коча-кован поро койыш-шоктыштым ужын кушкыт. Варажым нунын семынак киндым аклыше, шочмо калыкнан йўлажым палыше да икте-весым пагалыше лийыт. Ешиште ужын күшмо илыш шот-радам ончыкыжым нунын шке ешишкышт «кусна». А илен-толын, нуно ача-авашт семынак марий түнчумылымашым шке койыш-шоктыштышт дене вес тукумлан шерге пёлек семын кучыктат.

Алевтина Кузнецова
Авторын фотожо.

Угинде йўла пайрем годым

Урал курыкышто чолгыжалт йўлишё кече гай

Саман вашталтын, пел курым ончыч кажне марий алыште ўдырамаш-влак марий тувырым чиен коштыныттын, кызыт – лач пайрем годым веле. Да тыгай тувырым шталаракшым ансамбльын участникше-шамыч јмбалне веле жаши логалеш. Но садак шотан марий ўдырамашын шон-дыкыштыжко кеч ик марий тувыр лийшаши. Теве мыйынатике эрвелмари тувырем уло. Да тиддене кугешнем.

Таче ме Урал вел, ращрак
каласаш гын Свердловск кун-
демисе марий костюмым ур-
ышо нерген каласкален. А
тувел тузыр чылт ойыртемалт-
ше: йошкар түсшё торашкак
коеш, запонышт (ончылса-
кыш) ший-шörtтynын волгал-
еш. Чылт кутыжан ватын ту-
зыржо гай.

Людмила Петровна Шалкиева (Илюшкина) – шке кундесиышты же палыме кидмастар. Гудо Свердловск областысек Красноуфимск районысо Юва ллыште шочын-кушкын, мардан лектын пошкудо Арти район Изи Карзи ялышке да ынде 40 ий тыште ила. Шке ялжым зеле оғыл, пошкудо ялла гыч

шамы
сёраа
У
чен
нер
жат
Онч
шэн
Онч
түсы

йодын толшо-влакымат марла чикта. Кидше чылалан толеш. Шукин тудын вургемжым йөрөтөн чият да ты мастар ўдырамашлан таум ойлат.

— Мый шкенан вел вургемым ургем да сёрастарем. Ургем ўдырамаш, йоча, пörъеншамычлан: тувырым, запоным, ўштым... Сёрастараши тошто түрим кучылтам але канвашибырес (крестик) дene түрлем. Солык але јустел леведыш гыч орнаментым наалам. Тыгак кыдалеш кылден сакаш ўштым ыштем. Туштат түрим, парчам кучылтам. Йодыт гын, моторрак лийже манын, бисер гыч түрлө орнаментым поген кертам. Вуйышко ямде шовычшамычым пайетке да бисер дene сёрастарем, — ойла кидмастар.

Урал марий костюым ку-
чен ончет, да тудо ожнысо вы-
нер тузырым ушештара, куэм-
жат пуйто изиш пэнгыдырак.
Ончылны же ик түрлө түсан,
шентелны же вес түрлырак.
Ончылсакыштат түрлө
түсым күчилтый.

тасма-влакым. Ончылсакышым сёрастараши эше нелырак», — палемда Л. Шалкиева.

Ик тузырым ургашак тынар түрлө материал күлеш. Тугеже пеш шуко шинчылтманыс. Тидлан мынвар жап кая? Кунам пагыттым муман?

— Жап шуко кая. Пашамышташ шинчам гын, мый пагытым ом шиж, шагатым ом ончо. Биштем да ыштем шке сомылемым. Вуйышто эре шонымаши-влак пöрдым: тидыжым ургышым, ынде мом ыштем, а вара мом? Тыге кас але пелйүд марте шинчылт кертам. Ом йöрате, кунам мылам мешаят, кунам пашамым күрлымт. Тунам вдохновений, шонымаши-влак ик жаслан йомын кертыт. Костюмым ургымаши — тиде вет шкешотан усталык, ма-старлык, — шыргыжалеш Урал вел ўдырамаш.

...Урал вел тузырым йыл-
гыжшे материал-шамыч
сöрастарат. Ургызо тыгыде ше-
рым, шерым, пасткым, окса-
шамычым кевытлаште нале-
да, вара материалыш ургышт

шинча але нунын гыч түрлө узорым пидеш да тузыр урвалтыш урген шында. Дяшалан (оныш сакыме сёрастарыш ўзгар) паетке деч посна эше шерым, сразым, тошто окшашамычым кучылтеш.

Умылышым: Урал мари тузырышто чылажат кечыште ший-шörtныла йолгыжаш: тузыржат, ончылсакышыжат, шовычшат, нершовычшат. Урал курыкышто чолгыжалт йўлышшо кече гай.

Тыгай мотор тузырым чияш кумылан-влак шукын ултырчай? – палынен мый.

Кидмастар умылтарыш: тудын юча улмыж годым ўдырамаш-влак пашашкат мари тузырымак веле чиен коштыныт, вес вургем пеш лийин огыл. Кызыт лач пайрем годым веле чият. Но кажне гаяк мари еңын тыгай мари тузыржо уло. Да ургышыжат Карзи ялыште тудо да ик шонго көвай веле. Туге гынат Людмила Петровна чыла йодын толшылан вургемым ситараш тырша. Теве шукерте огыл Екатеринбург гыч ик самырык мужыр тыгай костюмым заказатлен касен, вара пошкудо Парма (Пермь) край гыч вате-мари толыныт. А шке ялышты же гын чыла йодышын кумылжым шукташ тырша. Тыгак верысе «Шонанпыл» ансамбльлан кызыт кок у тузыр ден запоным ыштен пүэн, тоштыжо-влакым чыла тёрлен, дяга ден ўштö-шамычым ыштен да сёрастарен.

гын поснак аваже воктен шогылташ йөрөтөн. Ондакшым тüs-влакым ойыраш полшен, вара ургаш, түрлөш тунемын. Кудымшо классыште улмыж годым запоным канваште крест дене көргө могыр гыч тёрлен. А тиде моткоч неле паша, шуко шоныман, да кидат ногя.

Такшым ты пашалан ожнырак чыла ўдырым туныктенит. Туныкташ туныктенит, но лач эн мастараже, ты со-мылым уш каен йөрөтүшүже веле умбакыже ты пашам шуэныт. Лач тыгаяк Людмила Петровна. Манаши веле, пелийүд марте тузыр дene шинчылташ. А суртшо, волыкшо, ючаже... Тидымат вет чыла ыштен шуктыман.

Людмила Шалкиева тылеч посна курчак-влакым марла «чикта», нунылан мари тüsым, койышым пурта. Тидланат тудым лач аваже туныктен. Эн ондак курчак-влакым чыра гыч (тыгыдемдыме пу) ыштенит, вара түрлө лапчык гыч ышташ түнгалиныт. Жап эртиме семин нуным шке пидын.

Ўдырамаш шүртö гыч аралтыш курчак-шамычымат ямдыша, нуным пöлекла але ужа-ла, түрлө выставкыш лектеш. Тушто тыгак моло пашажымат ончыкта. Икманаш, ок ёркане. Вет тудо мари Карзи ялыште ик эн пытартыш кидмастар. А вара мо лиеш? Кё Урал мари тузырым ургаш түнгалиш?

**Ирина СТЕПАНОВА
Л. Шалкиеван альбомжо гыч наалме фото-влак**

Коктын јұмыр мучко ончык

Йошкар-Олаштына Изи Какшан эңерыште шошым мужыр ўқсым ужынам ыле. Мотор кайык-влак вўдышиштө шыпак ийин коштыт. Пүйтто коктын шке семынышт ала-мом мутланат. Кенета виян мардеж пулале, да толкын ава йўқсыжым торашкырак наңгайши. Тыгодым узо шыльо да ондалмыла ыштыш. Тудыжат вуйжым патыр кайык вачыш пыштыши. Шинчам куандарыше сүрет.

Ильшиштат тыгак. Вате-мари ўқсө семынак икте-весым йөрөтөн, аклен да чаманен, вашла полшен илат гын, неле-йёссо нунылан күштылғын эрта, да ильшиштат кеч-могай күкшитиши шуаш лиеш. Тунам икте-весым эше чотрак аклаш да пагалаш түнгалият.

Чаш пурен лектыт. Каныш кечижым ойлыманат огыл, ече деч посна ок эрте. Эсогыл рушарнян, шочмо кундем гыч толмекышт, садак ечыгорныш вашкат. Садланак, очыни, коктынат телым пеш йөрөтат. Адакшым вате-мари коктынат январыште шочыныт, ик ийыште да ик зодиакыште. Тидыжат нуным уша, очыни. Тений телым 55 ийим палемдаш ямдышалтыт. Но нунылан тынар ийготым йөршеш от пу.

«МИНСКЫНАТ» ЙЎҚШÖ ТҮРЛÖ ЛИЕШ

Шочмо кундем манаштес. Нуно ик вел гыч улты: Шернур районын тора лукшо, мотор Немда эңер йөген кайыме кундем гыч. Рита Геннадьевна Кукнур села гыч, а Игорь Викторович куд менге тораште верланыще Купсола ял гыч. Игорь 8 классым Купсолаште тунем пытарен, вара Кукнур кыдалаш школыш толын. Тушто отличнице, комсомолко, спортсменке Рита Яндолова тунемын. Тунам ўдырывзеге икте-весышт ўмбак йолташ семин гына онченит, коктынат спортсмен лиийныт. Адакшым отличницалан жап лиийин мо каче-шамыч ўмбак ончаш? А школым тунем пытарымеке, февральыште выпускник-влакын вашлиймашышт годым коклаштышт икимшеш тулойш ылых касен. Тунам мотор качымарий изирак капан, шыма, весела ўдырым вальсыш күштеш луктын. А Рита эсогыл ты касыште магай кофточкым чийымыжымат шарна, тиде тат чонеш да ушеш чотак шынген кодын: вет тудо ончылык пиалан ильшилан түнгалишым ыштен.

Игорь тунам Йошкар-Олаште пашам ыштен, а Рита Озаныште врачлан тунемын. Тыгай выпускник-влакын вашлиймашышт деч вара икана Игорь ден йолташ рөвездеш ўдырым Озаныш ик шагат йўдым кайыше электричкыш ужатенит. Тидеч вара вашла серышм возкалаш түнгалиныт. Качымарий армийш нангасынит, тудо Афганистаныш логалын. Тыгай серыш-влак эше торашкырак чонгешташ түнгалиныт. Вате-мари Тойшевмыт кызыгат ик чемодан серышм аратат.

Кок ий ўдырлан пеш күжун чучын. Тыгодым Рита көргыштыжө ответственностым шижын, «шокшо точкышто» служитлыше рөвездеш пентгиде энгертиш лиишаш улам, тудо түшеч

Кофем ўйат мо, пелашем?

Артём уныкашт дене

Тойшевмыт ўдырышт, эргышт да йолташыши түннен

Еш дене – ечыгорнышты

Шке сад-пакчашибе

Мужыр йўксө

сайын, таза портыл толшаш манын шонен. А танжын армий гыч толмо кечыжым кызытат чон вургыж шарналта, пуйто теве, тиде татыште, тудым вашлиеш.

Армий деч вара ойырленат оғытыл манаш лиеш. Рита Озаныште умбакыже врачлан шинчымашым поген, Игорь Йошкар-Олаште мебель шотышто техник-технологлан тунем лектын да пашам ыштен. Каныш кечылан самырык мужыр эре вашлийн, я икты же тышке толын, я весы же Озаныш кудал миен. Ўдир-каче чүчкыдын телефон дене кутырымо пунктыш куржталыныт. Икте-весын ўйым колмо, мом шонымым шижме шуын. Йөратьмашым вет вияндеп шогыман, тулото семын тушко пұым изин да оптыман. Рөзөн шекем күчен мөштимыжо Риталан пеш келшен, тудын воктене шкенжым изи йочала шижын. А каникул жапыште Игорь «Минск» мотоциклже дене танжे деке вашкен. Тудын мотоцикл ўйым Рита тора гычак пален. Вич ий тунеммаш да ик ий ординатур писын эртеп калын.

Вич ий келшымек, 1990 ий 8 июляшто (кызыт Российской төңкөм Ешын, Йөратьмашын да Ўшанле улмо кече семын палемдат) Тойшевмыт еш шочын. Кугу мари сүән дене. Качымайри тудлан чот ямдалатын. Сүәнште ончылдан кудал толын моторын сөрастарыме мотоцикл, вара – күм изи машина да «ГАЗ-53» машина. А кузовшым ужар пушенте лышташ-влак дене сөрастаренет улмаш. Ўйдуышт Кукнурышто мари сүән гүжлен, а эрлашыжы Күпсолаште Игорьын суртыштыжо калык тыгак чүчкен-мурен. Арам оғыл ойлат: мари сүән дене ушнышо мари ешын ўмыржо күжу лиеш, да вате-мари шот дене илаш түңгалият. Вет еш сайын илыже манын, сүәнште шуко күгезе ўюла шуктальшеш, у ешлан күрим гыч күримыш күснышо шуко сайтыланымаш йонга да Сандалык күза.

Вара мари ий ўюла почешак у шешке ялыште пелашыжын суртышто ик арнялан кодын. Самырык пөрьең олашке кудалын, а самырык вате ден ава лийшыже (Игорь Викторович изинекак ачаж деч посна күшкүн) шудым соленыйт, погеныйт. Мут толмашеш: авашт тачат ила, ик ганат ны йочажлан, ны шешкүжлан тореш шомакым каласен оғыл. Кызытат ойла: «Шешким, мый самырык мари деч посна кодынам. Марметым чамане, аrale». Пөрьең деч посна илаш ўйсө манмек шомакым Рита кызытат эн түнглан шотла. Садлан Игорь пелашыжым изи йоча гай онча: арала, йөрата, чамана. Пөрьең – СУРТ ОЗА, тудо эре икимші верыште лийаш, тудлан ўшаныман шонымаш дене ила. Тамлын пукша. «Илыш түрлө, от пале, мо эрла лиеш, садлан икте-весым чот аралыман», – манеш. Тыгак шона, очыни, Игорь пелашыжат. Ритажым чамана, йөрата да эре полшаш тырша. Чыла vere пырля улты: театрлы, концертшілектүр, каналташ миен толыт, пакчаште пырля шогылтыйт. Пиалан лияш тетла эше мо күлеш?

Эше ик гана мокталтыде ок лий: Игорь Викторович пөртыштышты чыла куту пашажым шке ыштен: күварыште плиткым шарен, газым пур-

тен, канализацийым келыштарен, кокымшо пачашыш тошкылтышым йөнештарен, верандым ешарен, мончам нөлтәл шогалтен... Эсогыл за-лышке кугу ўстембалым шкеак ыштен шынден. «Суртышто кугу ўстембал лийаш, тудо шке ўыржес чыла родо-түкүмым, йолташым чумыраш полша», – ойла озавате.

КУГУ ЎСТЕЛ ЙЫР

А ты ешын йолташы же моткоч шуко. Школ, тунемме вер, пырля служитлыме годсо йолташ гыч түңгалин, «Саскавий» ушем (Р. Тойшева – тудын ик эн чолга енгже) да пошкую-влак марте. Пырля погынаш амалат ок күл, мончаш пурмышт шуэш, Тойшевмыт чылаштым вашлияш ямде улты, ўдымаш-шамычат чүчкыдын тышке муралтен-кутыралтен шинчаш толыт. Ты суртышто уна-влакым вашлийн мөштат гын, эре толмо да толмо шуэш. Тыште поро күмдел оз-влак илат. Тидым кеч-көйт вигак шижеш.

Йоча-шамычат, а нуныжо Тойшевмытын коктын улты, ача-ава деке кажне каныш кечылан толаш тыршат. Иннеса – аваж гаяк йоча врач, Озаныште аважын тунемме вузымак пытарен. Эсогыл аважын илыме түшкагудыштө тудо пөлемыштак илен да тудо верыштак мален. Тидым Тойшевмыт ўдымашт деке мийымышт го-дым окна ўмбалсе гардине гыч пален налыныт: тудыжым жапшы годым Игорь Викторович ачален коден улмаш.

Вате-мари сай йоча-шамычым ончен-куштеныт. Инесса гын аваж семынан школышто отличнице лийин, тореш мутым йөршеш пелештен ок мөштө. Йошкар-Олаште ешыж дене посна ила. Тойшевмыт индеш ий вара шочшо Дима эргыштымат сайынан воспитатлен луктыныт. «Йочам эн ончычак сай школыш тунемаш колтыман. Тушто тудлан келге образованыйм пүшт. Шотан туныктыш-влак лийашт. Ме тидым ончылагоч ончена, садлан эргынам 18-ие номеран лицей-ыш колтышна (кызыт Бауманский лицей). Тушто сайын туныктенет, а касвелеш тусо музикалынан школыш коштын. А вара «Марий памаш» ансамблыны мурас-коштасын шынши. Йыржес улши ѹолташ-влакымат эре эскерен шогыман. Икшывет кө дене келиш, кө ѹолташы же – шкеежат тугаяк лиеш. Ме ѹолташы же-влакым мөңгат ўжыны ыле, тыге кө улмыштым паленна. Тыгак күшкүн шуыч коктынат. Эргына кызыт Озаныште авиаинститутын магистратурыштыжо тунемеш», – ойла озавате.

Игорь Викторович пенсийиш лекмешкыже УИН системыште, 6-шо №-ан колонийыште пашам ыштен. Кызыт отставкысө майор тыштак судитлалтше-шамычым пү дене түрлө ўзгарым ышташ туныкта, а Марий Эл Республикасын сүллю врашче Рита Геннадьевна – Йошкар-Ола-се кокымшо поликлиникин Семёновко селасе филиалышты же педиатр. Воктенышт кок ийым темиши Артём уныкашт шүраныштеш, коча-ко-ван кидыш кайыннеге: адак ик амал ильшлан күнен илаш.

Ирина СТЕПАНОВА

Иван РЕЧКИННЫН да еш альбом гыч налме
фото-влак

КҮЛЕШ ГЫН, САВАРЫМАТ ШАЛАТА, АСФАЛЬТЫМАТ ШҮТА

ОЗАНЫШТЕ

1964 ийште Морко районысо Арын школым тунем пытарымек, Антонина Игнатьева Озан олase медицине институтыш тунемаш пураш шонен каен. Но приёмный комиссийм вуйлатыше илалшырак пörбъенгын «Ой, ёдым, тый тений пурен от керт, конкурс пеш кугу» манмыже да шоналташ темлымыже вачўмбаке кермымчым пыштымылак чучын. Тунам самырык ёдир туныктышыжо Михаил Александрович Александровын Озанысе ветеринар институтым моктымыжым шарналтен (а тудыжын ала-кудо родыжо ветеринар врач, науко доктор лийин улмаш) да, чемоданым погалтен, Озан олase

Бауман лўмеш ветеринарий институтыш ошкылын. Тушто кокымшо потокыш гына логалын. «Ойлем, мыйин 25 тенге оксам уло, ялышкем каем гын, мёнгеш толашем ок сите. Мыланем түшкагудышто верым пүшт», – шарналта Антонина Поликарповна.

Тиге студент ильшыже түнгалин.

ШЫМЛЫМЕ ПАША

Ветеринарный вирусологий да микробиологий Все союзный научно-шымлыше институтышто (ВНИИВВиМ) тунеммыж годым А. П. Ильина Моско областысе Покров олаште кандидатлык диссертацийм арален. Шымлыме

Ильш – марий ватын түржё гай: ик пүшкылым ыштет, весым, кумшым – сёрал түр шочеш, а ильшыште кажне пүшкыл – айдемин койышыжо, пашаже, ешыже, ўолташыже-влак... Түнгё, мыйин шонымаште, калыклан пайдам кондышо паша. Морко район Йошкарэңер ялын ўдым, ятыр жап Медведево районынын вольык чер ваштареш кучедалше ветеринар станцийм вуйлатыше, ветеринарий науко кандидат, юрист-правовед Антонина ИЛЬИННАН должность почешат, шке кумылынат ыштыме пашажым шотлен от пытаре. Тура йылман, нимом шылтыде вик каласен пүшто, шкеж деч пентыдын ѹодишо, но тыгодымак кеч-кёлан кеч-кунам кеч-күштат полашаш ямде улшо ўдымаш. Таче тудын ильш пүшкүлжё-влакым радамлен ончалына.

паша «Эпизоотологическая оценка серологических методов исследования в оздоровлении хозяйств Марийской АССР от adenomatoza легких овец» маналтеш.

Тунам Антонина Поликарповна Марий республиканский ветеринарий лабораторийн серологий пёлкаждым вуйлатен. Күрклаште, яллаште, коремла коклаште ильше романовский породо шорыкын кү гыч ыштыме вүтшаште кузе ильмыжым шымленет, тигай шорык молан вич пачам ышта, мом кочкеш, могай чер дene черланна? Мемнан республикиш Совет Ушем гыч 21 институт гыч специалист-влак тунемаш толынит. Гидын негызеш шымлыме паша возалтын.

1947 ий 10 апрельыште шочын. 1954–1962 ийлаште Коркатаово кандашияш школышто (Морко район) тунемын, 9-10 класслам Арын кыдалаш школышто пытарен.

1964–1969 ийла – Н.Э.Бауман лўмеш Озанысе Ленин орденан ветеринарий институт, ветеринарий факультет.

1969–1970 ийла – Морко ветеринарий станцийн дезотряд начальник.

1970–1977 ийлаште Морко районысо ветеринарий лабораторийн серологий пёлкаждым вуйлатыше.

1977–1990 ийла – Марий республиканский ветеринарий лабораторийн серологий пёлкаждым вуйлатыше.

1983–1990 ийла – Ветеринарный вирусологий да микробиологий Все союзный научно-шымлыше институтышто (ВНИИВВиМ) паша деч күрьылтде тунемын.

1990–1992 ийлаште Ялозанлык Марий НИИ-н иммуногенетике лабораторийн вуйлатен.

1993–2004 ийла – Медведево районышто Түн ветеринарий врач.

ПЕЛАШ ПЁТР ИЛЬИЧ

Морко районак Күркайы-мал ялын эргыже Петр Ильич Ильин дene институтышто тунеммыж годым палыме лийынит, да 19 ийым темише ўдир марлан лектын. Петр Ильин тудын деч 9 ийлан кутурак, армийште лийын, Озанысе Курашов лўмеш медицине институтышто тунеммыж кокла гычак пашам ыштен. Самырык ўдирлан тудо ачажымат, изажымат алмаштен. Тиге ешыште кок врач – иктыхе айдемым эмлыше врач-анаesthesiolog, весыже вольыкым эмлыше – лийын. Антонина Поликарповна институт деч вара 1969–1976 ийлаште Морко районышто пашам ыштыме пагытим эн

сылне татлан шотла. Тыште эрге-влак шочыныт. Пелаши же йүдшё-кечыже пашаште лийын. «Ме больнице кудыгечыште иленна. Кечиваллан кочкаш гына шинчына, «Ой, тушто чот черлым конденент, полыш күлеш» манын, санитарке куржын толеш ыле», – шарнымаш мундыра рончалтеш. Марий пörбъен пўтынъ ильшыжым калыкым эмлыме пашалан пуэн. 78 ий марте эре пашам ыштен. Тудо Марий Элын сулло враче, СССР-ын да Россиянын почёттан доноржо, 86 гана вўрым пуэн.

Пирля ильмаштлан тений 17 сентябрьыште 55 ий темын. 85 ияш Петр Ильич кызыт – сулен налме канышыште. Шошо гыч шыже марте пўртўс лонгасе пўртиштышт ила, сурт сомылкам шукта, шокшо кочкышым ямдылен, унка-влакым вучча.

П. И. Ильин, Йошкар-Ола-се медучилишым тунем пытарымеке, 1959 ий август гыч 2017 ий 2 февраль марте пашам ыштен. Манаш веле! Тудо Балтий флотышто 4 ий саниструктурлан служитлен, институ-тышто тунеммыж годым 6 ий терапий отделенийште медбратлан ыштен. Тынаре опыт – тудын ыштен моштыдымо паша да палыдыме чержат уке, шонет. 78 ияш канышыш каен да тачат ѹодын толшо черле-енлан полашаш ямде. Марий Элыс больницилаште мыньяр анастезиологий-реаниматоло-гий пёлкам почын! Уло родо-тукымжо таушта да Юмо деч кужу ўмырим пүжко манын сёрвала.

МОСКВАШ, МИНИСТР ДЕКЕ!

1990 ийште Медведево район администрацияйм вуйлатыше В. А. Кислицын А. П. Ильинам Районысо түн ветеринар врачлан шогалтен. Тунам ветлечебнице Медведево пасушто, «Тепличное» озанлык

ваштареш верланен улмаш: во-лыкым поктен пурташ мланда да изи шўкшў пу пўрт. Икана 6 ияш Алёша эргыже аважын паша верышкыже миен да, толмекыже, пошкудулан ой-лен: «Колю чўчў, ава тыгай са-райште пашам ышта!»

Ту пагытим А.Ильина тиге шарналта:

– Мыйин мийиме лўмеш вашлиймашым эртарыме го-дым тунамсе вуйлатыше Фёдор Павлович Лосев ик ора кагазым луктын пыштиш. У ветле-чебницым чонымо ѹодыш дene тудо шуко vere коштын, но ни-мом ыштен кертын оғыл. «Ты-ланда кызыт 45 ий, пенсийш кайымешкыда тиде оралтат сита», – мыскара ѹоре чай ой-лен. Тыгай шомак шенгечын сола дene рашкалтымыла лийын. Тымарте Морко ветери-нарий станцийште, респу-бликысе ветлабораторийште ыштымыж годым эре шотан пўлемыште шинчен. «Неужели мый у ветлечебницым ыштен ом керт?» ѹодыш Антонинан ушыштыжо эре пўрдиш, ласкан малаш эрыкым пуэн оғыл.

Руш-влак тигай годым «случай помог» маныт. 1994 ийште А. Ильина Москошко Российсе яллаште тыр-ыште түнг ветеринар-влакын курсышкышт миен коштын. Тушко 1993–1997 ийлаште В. С. Черномырдини вуйла-тыме РФ правительстве пред-седательын алмаштышыже, Федераций Советын депутатше А. Х. Заверюха лекцийм лудаш толын. Моло слушатель-влак уремыш лектыныт, а мари ѹодрамаш тёра деке лишемин да, кузежым-можым радамлен, полышым ѹодын. Тудыжо визиткыжым пуэн. Тиге, мёнгё пўртилмеке, А.Ильина кажне кугарнян Москвашке йынгыртэн, а икана же депутатын полышкалы-шыже Кузьмин эсогыл шке йынгыртэн: «Антонина Поликарповна, черланен оғыдал

дыр? Тендан деч йынгыр уке».

А икана йынгыртеныт да йодыныт: «Россий ялозанлык министр дene тыланда кунам вашлияш ёёнанрак?» Маска лук гай тора Марий Элыште илыше марий вате деч тыге йодаш?

Тунамсе ялозанлык министр Иван Хлебников, Кугыжаныш погын председатель Анатолий Смирнов, Пого министр Раиса Васличева, күлеш кагазым возен, төрлен, печатым шынден, А.Ильинам Москвашке ужатеныт. Палыш-влакын ойышт почеш, окса мешак оза-влаклан ѹокма шотеш 5 черпыйт мўйым, молымат пеленже налын. Кум арня тушто илен. Но республикаш 6 миллирд тенге ложаш дene (тунам Российской окса лиийн оғыл) толын. Тышеч ик миллиардат пеле тентем Медведево посёлко покшелне йошкар кермыхан чапле ветлечебницым чонгаш ойыренет.

«ШЕШКЫМ ПРОКУРОР ГАЙ»

Ешиште кум эрге күшкын, кум шонто – Антонинан аваже, Пётр Ильичын аваже Вера Анисимовна (93 ийим илен) да ачаже Илья Григорьевич (88 ияш ош түнä дene чеверласен) – ныл пöлеман хрущёвко манме пачерыште иленыт. Шешкышт кызыгат когыныштланат кугу таум ышта. Москваш аспирантурыш тунемаш каяштарванныш годым пелашы же трук ваштареш лиийн. Ава лийшыже йодын: «Шешке, вара тунем толатат, мыньяр тенте окса налаш түнгалият?» Кузежым-можым умылымек каласен: «О, тиде окса дene ик ушканым да мыньяр пöрням налаш лиеш. Шўвал шынде Пöтырын вуешиже, кай тунемаш». А ача лийшыже кугешнен ойлен: «Мыйын шешкым прокурор гай: чыла ыштен, чыла йодын мoshта». Самырык ѹырамашлан тудын мутшо

Самырык мужсыр

шортньо дечат шергакан лиийн, вет Антонина Поликарповна ача деч посна күшкын.

А. П. Ильина таче 3 эрге-шешкын авашт, 7 унukan, 2 кугезе унukan ковашт. Шешкыже-влак күмбытынат түрлө калык гыч лекше улты, но Антонина Поликарповна чылаштымат иктёр онча: мом оғыт мoshто, Вери кува гаяк түнүктен ойла, пырля шогалын төрлат.

ВЕНГРИЙ, ГЕРМАНИЙ...

1996 ийыште А.Ильиналан Марий Элн делегацийже дene пырля Финн-угор калык-влакын кокымшо түнэмбал конгрессыштышт (Будапештыште) лиияш пиал шыргыжалын. 1998 ийиште тышке толаш эше ик гана корно почылтын: Российской ветеринарий департаментын эксперт враче семын тудым Венгрийш пашам ышташ колтенет.

А вес ийинже тыгаяк паша дene Германийште пашам ышташ темленет. Опытан специалист, иот йылымы пальше марий ѹырамаш тыгай темлышт деч корант кертын оғыл. Юмо, тауштымо семын, кок

пачерлан ситыше оксан ыштен налаш ёйным пүэн.

ЙОЛЕШКЕ КОРНО

2000 ийиште Ильинмый йошкар-Ола воктене Знаменский посёлкышт пöртим нöлтеныт. У урем шочын. Пöсёлко корно марте 350 метр, но медпунктыш, кевытыш, йоча-влаклан школыш кошташ корно – тротуар – уке. Антонина Поликарповна тротуарлан пижын. 2013 ий гыч тачыс кече марте күшко гына кагазым возен оғыл, күшто гына лиийн оғыл. Шарнем, XI Марий Погынын (2000 ий) йошкар-Ола деч ойырымо делегат-влакым мэр Евгений Масловын погымыш годым А. Ильина тиде ѹырамаш нöлтale. Пöлшаш сöрышт. «Единый Россий» партийин Марий элсие пöлкаштыже сöренет: «Окса уло, пүэна». Сöрышыжö чыла vere лиийн, ыштышыже гына уке... 2013-2019 ийлаште Российской президент Владимир Путинын эртарыме «Вияш линийшкыже» 7 гана йынгыртэн.

– Кажне ийин 88000... номер дene йынгыртэм, а тушто автомат-оператор вашешта:

«Тыланда ик минут пуалтеш». Мом ойлен шуктет? 2019 ийиште колам: «Чонан оператор Ксенья улам, тендан 5-10 минутта уло, мо тургыжланда, каласыза». Лу минутышт газетым лудын шуктаси лиеш! Рат дene каласен пүшым, – шарналта Антонина Поликарповна.

2020 ий 20 январыште Родион Алексеевын концертыштыже шинчымыж годым Ильиналан Калык фронт гыч йынгыртенет. «Корныдам чоненгыт?» – «Уке». – «Түгеже чонгаш түнгалина» – тыгай мутланымаш лиийн. Тыге 2021 ий сентябрьлан тротуарым шарен шуктеныт. У тротуарлан чыланнат куаненет да Знаменский ял шотан илем администрацийлан таум ыштат.

УМБАКЫЖЕ – ЧАРНАЛТЫШ

Паша ышталтын, түгеже липланыман. Но уке вет, Ан-

Финн-угор калык-влакын кокымшо түнэмбал конгрессышт годым. Венгрий, 1996 ий

тонина Поликарповнан ушышкыжо адак, шке манмыжла, «бзик» толын пернен. Шочмо йошкарэнгер ялышкыже чүчкыдын коштышлага ужеш, Морко – йошкар-Ола күгено ўымбалне Коркатово ял туралаште чарналтыш павильон уке. Красный Стекловар, Кульбаш, Чавайнур, Арын, Нуръял Корамас ялла гыч Коркатово лицейиш коштто йоча-влак, автобусым вучышытла, кава йымалне шогат. «Школ дene кылдалтше ѹырамаш тарватыме годым мый Римма Григорьевна Катаева дene канашем, тудо пеш мудреч ѹырамаш, серышым ямдыш, төрлатылаш полша», – ойла Антонина Поликарпона. Тыге чарналтышм ышташ күлмө нерген Марий Эл Кутыжаныш погынын депутат-влак Наталья Пушкинлан, Евгений Кузминлан, «Марий Эл Дорстрой» АО-н Моркысо филиалжын вуйлатышыже Алексей Киселёвлан, Марий Элн «Марийскавтодор» ГКУ-н директордо Константин Ши-

ховлан письмам ыштен. Пытартышыжлан намиенак пүэн, шинчашкыжак ончен, чонжым корштарыше ѹырамаш нöлтальын. К.А.Шихов тунам сöрымё мутшым кучен, Звенигово – Шолэнгер – Морко күгормым төрлатышыла, чарналтыш леведышм шогалташат ѹёным мүйин. 2 сентябрьште, тунемме ий түнгалиме вес кечин, йўр пеш оптен, Антонина Поликарповнан калыкын ойлымыжым намиен шуктеныт: «Ой, кё шонен мүйин гын, пеш сайыс!» маныт манеш. Но тидын дene паша але мучашлалтын оғыл. Марий Элн түвиря, печать да калык-влак паша шотышт министрын алмаштышыже Игорь Садовинлан у шонымашыжым темлен: тиде чарналтышын пырдыжешыже көргө могырым Сергей Чайвайнын «Ото» почеламутшым возен шындаш, увертарымаш-влакым пижыктылаш пу онам сакалташ. «Тидыжым ялсовет вуйлатыше дene кутырыман»,

— мане А.Ильина да Шулдыр Васлийын мурыйым муралтен колтыш: «Шонымаш ой-ой яндар, лийже веле...»

Шонымаш, чынжымак, моточ данде, келге, вет 2023 ийыште марий писатель Сергей Чавайнын шочмыжлан 135 ийым палемдаш түнгалина.

ВАРА – ИНТЕРНАТ

— Варажым каналтеда чай? — йодам.

— Чыла ышталтеш гын, молан чарнаш?! — Антонина Поликарповна шинчажым кугемдыш. — Коркатово лицейште 400 наре йоча тунемеш. 8 ий ончыч лицей пелен вес интернатым ышташ түнгалиныт, шке окса күшеш проектно-сметный документациймат ямдыленет, но паша чыгынен шогалын. Ынде тудо документ тоштемин, вашталтылман, тёрләтүлман, пеш писын Образований да науко министр Адамова дек кайман, но вет

министр чоньшо оғыл... Адак ведомствылашке серыш-влакым возыман. Мом ыштет, кызыт чыла паша — кагазыште, — юрист-правовед дипломан ўдырамаш мом күзе ыштышашым пала шол.

— Молан тыланда чыла тиде күлеш?

— Мый теве тыгай айдеме улам. Моштем да лектыш уло гын, молан йолым пүтүралын, яра шинчаш? Лицейин ончычсо директоржо Александр Аркадьевич Васильев

дene ме пырля тунемынна, ушан-шотан, лицейим Российской күкшитиш нөлтүшөн директор лиийн — молан полшаш оғыл? Адакшым шочмо школем. Тазалыклан энгекым кондыде, первым пытарыде ыштыме паша куаным конда, мый удовольствийм налам, — вашештыш Антонина Поликарповна. Лицей коллективлан Морко районисо предприниматель, ончыч тунемын лекше-влак полшат дыр манын ўшана.

Еңин чапше лўмышто оғыл, а тудын паша акыште, ойлат. Тиде калыкмут Антонина Поликарповнан илышыжлан пеш лачеш толеш.

Лидия СЕМЁНОВА
Еши альбом гыч налме фото-влак

Ильинмыйт эргышт-влак дene

КЫЗЫТ – КАНЫШЫШТЕ, НО...

Но яра ок шинче. «Кумшо ийготан университетиш» коштеш. Тушто пенсионер-влакым туныктат. А. П. Ильина еш кокласе кыл, сад-пакча, духовно-нравственный воспитаний, ЖКХ йодыш, экскурсий паша курслам пытарен. Англичан йылме занятыйш кум ий коштын. Кызыт Смартфон модульш возалтын.

Марий ўдырамаш-влакын «Саскавий» ушемышт тудлан пеш келша. Шкеж гаяк марий вате-шамыч дene вашлияш кумылын вашка. Кугу погынымаш годым ушем вуйлатыше Людмила Кошкина тудым пай оксам погаш йодеш, ты сомылым лач тудак гына шуктен мошта.

Еңин чапше лўмышто оғыл, а тудын паша акыште, ойлат. Тиде калыкмут Антонина Поликарповнан илышыжлан пеш лачеш толеш.

Лидия СЕМЁНОВА
Еши альбом гыч налме фото-влак

Висвис – онай пеш лўм

Евгений Соколовын кажне мурыйко лач тыгай, садлан нуным калык йөрата.

Ансамблым чумырышо да вуйлатыше, муро-влакым возышо, шкеак аранжировкам ыштыше Евгений Соколов ансамблын 25 ияш лўмгечи жарте ик ий гына илен шуктен оғыл. Тудо ты түняште уке гынат, мурыйко-влак репертуар гыч оғыт корандалт: вет калык нуным йөрата. Мемнан тетла вес вуйлатыше, очыни, ок ли. Евгений Соколов ўмырешлан вуйлатыше кодеш.

А ты мурым икымше гана сценыш самырык мурыйзо, музыкальный училищым тунем пытараме деч вара Морко районын пашаш толло (шкеже тышечак Тыгыде Морко гыч) Елена Гурьянова (кызыт Григорьева) мурен. Ансамбль 1993 ийште Коркласолан мотор пүяже воктене видеоклип-влакым войзен. Тидеч вара самырык Елена Гурьянован мотор йылгыжше тузыр дene «Вис-висым» муралтен шогымыжым кызытат йөратен колыштына да ончена.

«Шуматкече» ансамблыште түнгалиштат, кызытат утларакшым рвезе-влак мурат. Нуно шкеак мутым да семым возат. Садлан шуко мурыйко ўдырлан пёлеклалтын. «Висвис» мурат лач ўдырлан пёлеклалтын, яндар йөратымашлан, сай ончыкылыклан. Садланак, очыни, кызытат тудым чылан гаяк куанен мурена да колыштына: тудо самырык жапыш пёртылта.

Ирина СТЕПАНОВА ямбылен

ВИСВИС

Мутшо ден семже Евгений Соколовын

Могай сай ош түняш шочаш,
А вара модын куржталаш.
Олыкын лекташ, пеледышым кўраш,
Тудын тамле пушыж дene вуйым ангырташ.

Семтап:

Висвис, висвис – онай пеш лўм,
Могай сай ош түняш шочаш?
Висвис, висвис, молан тынар
Йоча жапемым шарныкет?

Шарнет мо – тые ик кастен
Вашлийч адак, висвисым пёлеклен.
А вара чон почын каласен:
«Йөратет мо тый?» – йодыч мый дечем.

Семтап

А вара кайышыч весе ден,
Тудлан тый адак висвисым пёлеклет.
Молан мый тыйым шарналтем,
Кунам кучем адак висвисым кидышкем?

Семтап

1990-ше ийла түнгалиште Марий кундемыштына, варарак тудеч торашкат «Шуматкече» ансамблын лўмжо шарлаш түнгали, а тудын «Висвис» мурыйым калык вигак йөратен шындыши.

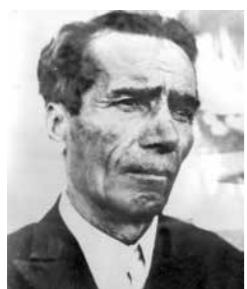
Ты коллектив 1989 ий шыжым Морко районисо Коркатово клуб пелен шочын, икымше концертышт верисе клубышто 7 ноябрьыште лийин. Тудын участникше-влак чыланжак музыкальный образованиян оғытыл: ялысе тыглай рвезе-влак. Икте гитарым шоктен мошта, весе – гармоным. Чылан гаяк мурат. Тыге мурым йөратыше-влак иквереш чумыргенет да ынде 30 ий утла марий калыкм түрлө муро дene куандарат.

Ик эн сылне мурышт: «Висвис». Моточ онай да чоным куандарыше муро. Семжат, мутшат күштүлгын шарналтыт да ятыр жаплан ушеш кодыт. А кё тиде мурым возен? Ансамблын икымше кече гычак солистше да гитарист Игорь Борисов каласкала:

— Мемнан ансамблнам культпросветучи лищым тунем пытарыме деч вара Евгений Соколов чумырен. Тудо шкежсак муро-влакым возаш түнгалин. Кажне мурыйко хитыш савырнен. Эн ондак «Шуматкече» шочын. Лач ты мурылан кёра ансамблланат тыгаяк лўмым пүнэнна. А вара тудынак «Таңем», «Висвис» да моло хитиш калык каласкала шарлыши.

Шарнем ойлымыжым: «Висвис» мурыйко күтüm күтүмшыж годым шочын. Очыни, олыкышто, мотор пеледыш, свежа пушан да ужар шудо коклаште коштүмшыж годым ты сылне пеледыш шинчашы же пернен. Ты муро самырык пагыт, йөратымаш, да тыгодымак илыши нерген. «Могай сай ош түняш шочаш, а вара модын куржталаш...» Ончалза. Күзе нуно вашке ушын шынёт. Күштүлгын муралтыт да тунамак келге содер жаниян улым. А семже гын вигак чоным савыра.

ПАТЫР ДА ВИЯН ТУКЫМЕМ

Шернур районынык мотор верыштыже кум изи ял верланен: Мари Кугунур (Куэрсола), Лавраэннер (Кыдалсала) да Изи Памаш (Кокшародо). Тиде кум ялым калык Шүдымарий манеш. Тачылан ял 304 ияш лўмгечыжым палемден. Тўрлө тукымын ильш-корныжко тиде ял ден кылдалтын.

Мыйынат тукымвожем кугу да келшен ильше. Тушто шуко ёрыктарыше ен-влак улыт. Ик эн ёрыктарыше – кочам, Шарабуев Иван Григорьевич.

Кугезе ковам Анастасия Лаврентьевна Соловьёва Шернур район Кожласола ял гыч Шүдымарийыш Григорий Николаевич Шарабуевлан марлан толын. Ешым чумырен, вич эргым ончен-куштеныт. Кугу Ачамланде сарыш ава-ача 5 самырык рвездым ужатен: 28 ияш Йогорым, 26 ияш Йываным, 23 ияш Миклайым, 19 ияш Андрейым да 16 ияш Эчаным. Мёнгеш Йогор ден Йыван веле пёртылыныт. Шуко шинчавўдым йоктарымыжлан, ойгырымыжлан кёра, жап эртимек, Анастасия Лаврентьевна сокыр лийин.

ГРАМОТЫМ ПАЛЫШЕ КОЧАМ

Мыйын кочам, Иван Григорьевич Шарабуев (Йыван эргышт), 1915 ий ўярня тылзын 14 кечиштыже шочын. 1931 ийште Шернур педучилищым тунем пытариымек, шочмо ялысе школыш тўнгалтыш класслам туныктышылан пашаш пурен. Ялысе ўйыр Александра Калиничина Петуховам марлан налын. 1938 ийште Генрих эргышт шочын. Тунамес жаплан кочам лудын да возен моштыши, икманаш, грамотан лийин. Садлан пошкую-влаклан тўрлө кагазым кусараш, документ-влакым возаш полшен.

1939 ий 26 ноябрьште кочамым Йошкар армийин 330-шо стрелковый пашаче-красноармейский полкышыжо нантгаенит. Кугу Ачамланде сар тўнгалмек, ты полким Белоруссий воктек кучедалаш колтеныт. Фашист-влак руш войскам авырен шалатеныт. Кочам пырля кредалаш йолташыже-влак дene воктенысе ялыш ик озавате дек кочкишым йодаш миенит. Озавате нуным пуртен, кочкаш пукшен, да, тушман деч шылтем манын, пёртыймаке петырен, а шкеже немыч-влакым ўжын. Тыге кочам 1941 ий июльште пленыш логалын. Плениш логалаш-влакым ондак Белоруссийиш, а вара Австрийиште верланыше Маутхаузен концлагерьшиш нантгаенит.

Тиде концлагерь историйште ик эн шучко лийин, тушто ен-влак, пашам ыштен, индыралт колтеныт. Совет салтак-влакым 7 метр кумдыкан да 50 метр кужытан ўйштё баракыште ашненит, кажне баракыште – 1600 ен дене. Икимше арнлаште пукшен огытыл, чара да шужышым пашам ыштыккенит, тоя ден кыренит, индиренит. Кум тылзе эртимек, 7000 салтак гыч 30 ен

веле ильше кодын. Куржаш нимогай ёён лийин огыл. Лагерь йыр электровоштырим шупшмо улмаш, шуко ен, чытен кертде, тиде воштырыш тёрштен. Кочамынат тыгай шонымашыже лийин, но ала-кузе чытен илен.

Тыге 4 ий концлагерьште эртен. 1945 ий апрельште американ войска концлагерьшиш логалаш-влакым утарен. Но кочамым моло-влак ден пырля шке шочмо вельшкыже колтен огытыл. Шуко жап фильтрационный лагерьште кученит, варажым эше ик ийлан военно-строительный отрядыши колтеныт. Тушто тудо бухгалтер сомылым шуктен.

Шочмо вельш Иван Григорьевич 1946 ий 30 майште пёртылын. Сар пагыт нерген тудо ойлаш ёйратен огыл, шарналтен гынат – шинчавўд дene. Ялыште кочам школышто пашам ышташ тўнгалын. Тунемше-влакым да ялысе калыким лудаш, возаш, шотлаш туныктен. Шке пелашибымат туныктен. Тыгак кочам вес яллашкат туныкташ коштын. Жап эртимек, Иван Григорьевичим районисо ревизионный комиссийин председательжылан шогалтенит, ялла мучко документ-влакым, окса роскотым терген коштын. Пенсийш лекме деч ончыч товарищеский суд председательлан шогалтенит. Иван Григорьевичим чын да пеңгизде улмыйжалан пеш пагаленит, но тыгодымак туддеч шекланенит.

Кочам 1978 ийште вес тўняш каен, Александра пелашибымат ильшиже 1979 ийште кўрлутын.

КУГУ ЭЛНА МУЧКО

Сар гыч пёртылмеке, суртышто тудым пелашибыже ден Генрих эргыже вученит. Жап эртимек, эше 5 йоча шочын: Светлана, Григорий, Людмила, Римма да Александр. Александра Калиничналан «Ава-героиня» медальым пүэнит.

Кочамын чылажге 19 унукаже да 36 кугезе унукаже улыт. Нуно элнан тўрлө олалаштыже илат: Москошто, Орехово-Зуевште, Санкт-Петербургшто, Озаныште, Воркуташте, Йошкар-Олаште. Шочмо ялыштат улыт.

Кочамын Генрих эргышт 1938 ийште шочын. Тудо поро кумылан, пашаче лийин, гармонь дene пеш чаплын шуктен моштен. Кажне пайремым шке мастарлыкше ден сёрастарен.

Геня чўчў Шернур автотранспортный колоннышто пашам ыштен. Тушто тудо самосвал ден кудалыштын, Совет Ушем мучко командировкыши коштын. Геня чўчў 1966 ийштеге 28 ияш колен. Тудым пытартыш корныш ужаташ пеш шуко калык погынен, йўратиме гармонъю ден шоктен чеверласенит.

Светлана Ивановна Васильева (Шарабуева) 1947 ийште шочын. Светлана кока кочамын тўнгалме туныктыши династийим шуен. МарГУшто физико-математике факультетим пытарен, Шернур район Шокшем школыш математикым туныкташ толын. Вара ешыжге Воркута олаш куснен.

Кочамын 1949 ийште шоччио **Григорий** эргышт шочмо ялыштак ила, Геня – изаже гаяж мастер да тале гармонъю. Григорий Иванович ялысе клубым вуйлатен, тыгак «Восход» колхозышто автомеханиклан да водительлан тыршен.

1952 ийште шоччио **Людмила** Ивановна Татарова (Шарабуева) Чебоксар олаште верланыше Кўшыл партийный школышто шинчымашым поген, экономист образованийим налын. Тудо шуко жап Шернур райкомышто инструктор лийин, Шўдымарий ялыште комсомол ушемым вуйлатен, «Восход» колхозышто бухгалтерлан пашам ыштен. Марлан лектын, ешыж ден Воркута олаш илаш каен. Кызыт – Моско воктене Орехово-Зуево олаште.

Римма Ивановна Егошина (Шарабуева) шочмо ялышкак марлан каен. Марий Турек посёлкысо СПТУ-м тунем лекмеке, шуко жап «Восход» колхозышто бухгалтерлан, учётчиклан

пашам ыштен. Римма кокам ден Николай пелашибыжын 3 йочашт гыч Марий Эл Республикин сулло артистыккяже Алина Егошинам да «Марий Эл» ГТРК-ште радиовўдышшо Татьяна Хлобыстовам (Егошина) шукин палат.

Александр эргышт, мыйын ачам, тракторист-машинист профессийим налын. Армий деч вара «Восход» колхозыш трактористлан пашаш пурен. Тудо жапштак Шернур ДОСААФ-шите комбайнерлан да шофёрлан тунем лектын. Ачам комбайн ден ыштымых годым комсомол экипажыш пурен. Пашам кыртмен ыштен, тўрлө тангасымаште сензышш лектын. Авана, Зоя Николаевна, дene ончен күштимо ныл йоча кокла гыч аканам, Марий самырык театрын артистыккяже Надежда Ибашевам (Шарабуевам) шукин палат, шонем. Мый гын туныктыши династийим шуем.

Авамын могырымат (тудын аваже велым) туымна гыч лекше пальме ен-влак улыт: марий мурзыо, Марий Эл Республикин сулло артистыккяже Эльвира Попова, Марий самырык театрын артистыккяже Татьяна Окунева (Попова), Марий Эл Республикин калык артистше, Марий самырык театрын артистше Сергей Мамаев.

Коча-кована-влак мемнан тукымын Талешкяже улыт. Ончыко куанен илаш, тыршен пашам ышташ эреак вийым пүен шагат, мыланна пример улыт. Теве магай тале, патыр да виян мыйын Тукымвож!

Софья ОСИПОВА-ШАРАБУЕВА
Фото-влакым еш альбом гыч налме

Иван Григорьевич Шарабуевын унукаже-влак

МАРИЙ РАДИОБИОЛОГ

**Республикаштына мари шымлызы-влак
коклаште Морко район Энерсола ял
гыч мыйын изам, Юрий Александрович
Александроват, уло. Тудо биологий шанче
кандидат, доцент, радиобиолог. Уло
республик күкшытыштат тудак веле
радиацийым экспериментально шымлыше
ең. Кугешнем изам дene.**

Тудо 1956 ийыште шошо ден кенгеж ваш түкнүмө татыште, 29 майыште, колхозник ешеш шочын. Ачана Александров Александр Александрович ден авана Иванова Анастасия Ивановна ўмырышт мучко «Рассвет» колхозында тыршеныт. Ачана ушкан фермынде кочегарланыштан, авана шала пашаш коштын, ик эн уста каван тошкында лийын.

Юрий изам кудикшыве кокла гыч – кумшыжо. Түнгалиш школын тудо Энерсолашкак коштын. Ончыкылык учёный икимшесе классында кө пала, молан дыр, пеш удан тунемын. А кокымшо класс гыч түнгалин, кандаш классын пытарымеш эн чот сайын тунемын.

1971 ийыште Кокласола кандаш ияш школадене чеверласен, Юрий Йошкар-Оласса медуничилиш экзаменем кучал. Ныл ий тунеммеке жапыште шуко чыташ пернен: икимшесе курсында түшкагудышто вержат лийын оғыл, ең пачерыште илаш логалын, шужашат пернен. Ик гана оксаже ёршын пытен каен, кок кече умшашкыже пурса пырчат логалын оғыл. Чот шужымылан көра ушыжо шаланен, эсогыл ёрленин. Ятыр жап эртимеке, мыланна тидыжым мыскара ёре каласкален ыле. Вет 1966 ий марте колхозниклан оксам түлөн оғытыл. Варажат пашадар изи лийын, стипендият тунарал.

1975 ийиште кидеш йошкар коман дипломым кучен, 19 ияш рвезе пошкудо Вончёмбал медпунктын толеш. Самырык специалистым икимнэр жап гыч Кокласола участковый

больнициш кусарат. Но изам шинчымашындын умбакыже эре келгемдаш шонен. Шарнен, кугурак класслаште тунеммеке годым физике, химий, историй дene мыйын учебниклар налын, лудаш шинчеш ыле. Икмнэр гана медицинитутын пурас тарванен. Түрлө амаллан көрө шонымашыже шукталтын оғыл. Но кандаш ий ең-влакым эмлымеке, 1983 ийиште содыки МарГУ-н ял озанлык факультетиши же документым намиен пуа. Йошкар дипломжылан көрө Юрийым экзамен деч поснак зоотехний отделенийиш налыйт.

Тунеммеке жапыштак кок вере пашам ышта. Шке факультетиши же механизаций кафедрын лабораторийиши же инженер лиеш, түрлө шымлымаш пашашкат ушна. 1988 ийиште зооинженер квалификациям налын, паша вериш каяш тарвана.

Но ура чон, чолга уш лыпланаш оғыт шоно. Йошкар коман кокымшо дипломым налмекиши, пүримашым угыч вашталташ шонен пышта. МарГУ гыч направленийым налын, Озан оласса кумдан чапланыше Всероссийский научно-шымлыш ветеринар институтын корным тақырта. Тушто экзаменем сайын кучен, Юрий аспирант лиеш. Кум ий институтында илен, очно тунемын, шинчымашым келгемден, шкеак волыкым ончен, шкеак экспериментым эртарен, радиацийын күзэ да могай энгеким кондымыжым шымлен. Тыгодым кок-кум вере пашам ыштен, оксам шканже илашыже сиат-

рен, ача-аважланат полшаш юнөм мусын.

Палемден кодыман, 1990-шe ийлаште радиаций дene кылдалтше юдыш пүсүн шоген. 1986 ийиште Чернобыльдын лийш туткарым чылан шарнат. Сандене шымлыме теме чот күлешан лийын, жап тидым юдыш. Научный вуйлатышыже, шанче түншите кумдан чапланыше шанче доктор, профессор Василий Алексеевич Киршин шкежат Чернобыль аварийым корандымаште лийын. Паша деч лүддымө, ушан, ўшанле, шинчымашым уло кертмэн налаш тыршыше мари рвездим пагален, В. А. Киршин (Озан ветеринар школын радиобиологий польжалан негизым пыштыш, ССР Кугыжаныш премийин лауреатш, 26 шанче докторым, 88 кандидатым ямдылен) шке шулдыржо юмак налеш. Тудын вуйлатышме почеш «Повышение радиорезистентности овец физическими методами» лўман диссертаций шочеш. Весьмат ойлыман, шымлымаш пашан результатым але мартеат түжвак лукташ ок лий, специалист-влак веле пайдаланен керти.

Самырык учёный 1991 ийиште Марий университетин ял озанлык факультетиши же общий зоотехний кафедрын кугурак преподаватель семын ышташ түнгалиш. Паша кокла гычак Озаныш кудалыштын, Юрий Александрович 1992 ийиште диссертацийым арала, биологии шанче кандидат учёный степеньим налеш. Тудо кокымшо-кудымшо курслаште очник ден заочник-влаклан биологийым, зоологийым, зоотехнийым, зоогигиеным, ял озанлыкыште радиобиологийым, ял озанлык продукцийым ыштен налмаш да перерабатыватышмаш, мүкш ончымо, шёр да шыл производкийым ыштымаш дисциплиналам вўда. Шкеак лекцийым лудеш, лабораторно-практический занятийлам эртара, кажне теме почеш тест-влакым ямдыла, студент-шамычлан ученик ден учебно-методический пособийлам ямдыла. 1996 ий гыч Юрий Александрович зоотехний кафедрын вуйлата, доцент лиеш.

2001-2003 ийлаште аграрно-технологический факультетиши деканын алмаштышылан ышта. Кажне ийин шымлымаште туту пырчым кычалше 3-5 студентын шанче вуйлатышыже лийын, шанче түнш корным ончыктан. Шуко выпускникше шке специальность дene Марий Элнан түрлө кундемыштыже тыршаша, шымлыме пашаштым производствишто кучылтыт, вет нуно посна озанлык негизеш возалтынит, яра теорий гына лийын оғытыл.

Юрий Александрович кугу опыттан практик да экспериментатор семын шкежат Республике ял озанлык-влаклан паша денат,

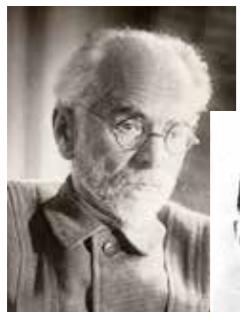
ой-кангаш денат полша. Туныктымо, самырык тукымым шуарыме дene пырля тудо шымлыме пашамат ончыл вериш шында. Тачылан 79 шанче паша, туныктымо методике дene 36 пашаже савыкталтынит. Икмнэрже Российской образований да шанче министерствыжын Учебно-методический объединенийжын посна грифше дene палемдалтын да моло вузлан туныктымо пашаштышт кучылташлан темлалтын. Кок учебный пособийжым Российской образований министерствын эртарыме конкурслаште эн сайлан шотленит: 2000 ийиште «Ял озанлык литературу» номинацияшты «Кормовые токсины сельскохозяйственных животных и птицы», «Университетская книга – 2006» журналын эртарыме кумшо Общероссийский конкурсышто «Лучшее учебное издание в новых областях знаний» номинацияшты «Ял озанлык радиобиологии» книгаже-влак. Москваште РУДН-ын 2010 ийиште эртарыме Всероссийский конкурсышто «Экологий нерген эн сай книга» номинацияшты «Медико-биологические и нравственные основы полноценного питания» пособийже Почётан грамот да пёлек дene палемдалтын.

2016 ийиште Ю. А. Александров агробизнеслан кадрым ямдылыше Марий институтын «Техника и прогрессивные технологии в АПК» кафедрын доцентше лиеш. Ял озанлыкыште тыршыше-влаклан у пашаште шинчымашым нёлташ полша, у кадрым ямдылыште шке надыржым пышта. «Акашево» чыве фабрике, Параньга районыко «Победа», Советский районыко «У илыш», У Торъял районыко «Икимшесе май», Оршанке вел «Родина», Кужэнгер могыр «Искра» дene «Куженерское», Медведево районыко «Семёновский», «Марийский», «Звенигово» ЗАО, Татарий кундемесе «Хузангаевский» озанлык-влак, науқылан энгертен, волыкым ончыл, шыл-шёрым ыштен налыйт. Юрий Александрович нунылан – кугу энгертиш.

Тыгак фермер ден мүкшым ончышо-влакланат шинчымаштым келгемдаш да уэмдаш ятыр статьяже, пособийже полшат. Ученик ден программилам Марий институтын «Вестник» журналында савыкта. Икмнеш, шымлымаш паша, практический занятый-влак умбакыже вийым налыйт.

Тек Юрий Александровичын уш-акыл памашыже эшесеят келгын, талын шонгештарт виянеш. Тений изамлан 65 ий темын, изи оғыл лўмгече. Тудлан Юмо тазалыким веле пүзжо, а ушыжо але пеш яндар.

Светлана ПАВЛОВА (АЛЕКСАНДРОВА)

Пётр Изергин – доктор медицинских наук. Герой Труда

Михаил Изергин – первый «мэр» города Советска

Это вроде бы совсем обычный маленький город в русской провинции. И название у него чуть ли не стандартное – Советск. Его носят три города в России. Один из них – в Кировской области. И если честно, тех, кто проезжает через него из Йошкар-Олы или Нижнего Новгорода в Киров, он как-то к знакомству не располагает. Пара километров шоссе вдоль придорожных гостиниц, автосервисов, складов, опять-таки стандартных двух- и пятиэтажных домов середины прошлого века... Годом основания поселения принято считать 1594-й. В городе около 15 тысяч жителей.

Но не всё так просто. Насчёт «стандартности»: стоит свернуть в город на светофоре – и через пару минут езды вы попадаете в совершенно иную среду. Перед вами застройка уже позапрошлого века. Дома с фронтонами из удивительного белого резного камня опоки. Его тут добывали. Часть города так и называется до сих пор Жерновогорье: камень шёл в основном на мельничные жернова. Белый лев из опоки лёг перед богатейшим и совершенно традиционным по ухоженности и системности краеведческим музеем. А музею этому уже сто одиннадцатый год. На стариинном кладбище сохранились резные каменные памятники – настоящие произведения искусства. Самый старый, как установили краеведы, был сделан и поставлен местным священником Елисеем Кошкиным в 1706 году. Тротуары из тёсаного камня восхищали

здесь приезжих ещё полтора века назад: такого нет даже в городах! Поселение числилось тогда «слободой». Вообще, административная реформа Екатерины II, по которой важно было отсчитать примерно равное количество жителей и образовать уезд с городом, дала в своё время на местах немало странных результатов. Эта слобода Яранского уезда с 3,5 тысячами жителей была крупнее самого Яранска и большинства городов Вятской губернии. Здесь была ключом хозяйственная жизнь. В конце XIX века в окрестностях нынешнего Советска была основана одна из первых в России лесных школ – сейчас это лесхоз-техникум. Место, где стоит Советск, называют Трёхречьем: здесь Немда впадает в Пижму, а Пижма – в Вятку. По двум последним рекам ходили пароходы.

Называлась слобода Кукаркой.

Какие ассоциации это слово может вызвать у человека, основательно погружённого в русский язык и российскую историю? Помните фразу, которую, видимо, всё-таки не по делу приписывают большевикам – о том, что «кухарка может управлять государством»?.. А вот Кукарка, как оказалось, государством управлять могла. Представьте, отсюда родом целых два председателя ВЦИК – аналог должности президента: Алексей Рыков и Вячеслав Молотов!

Очень непросто и всё насчёт «русской провинции».

Откройте сборник «Марийский фольклор. Мифы, легенды, предания» – и узнаете, что Кукарка – имя средневекового марийского правителя, что у марийцев «город там был деревянный», откуда простиралась его власть на сотни вёрст вокруг. Само это слово – Кукарка – вероятнее всего, происходит от марийского «кугу арка» – большая возвышенность.

В паре десятков от города на берегу Нёмды – священная гора, где спит вечным сном богатырь Чумбылат. В легендах го-

врилось: если будет марийцам грозить беда, обещал он приснуться, выехать из горы на монгучем коне с мечом и прийти к ним на помощь. Ещё в 1636 году об этом удивительном месте кто-то из марийцев рассказал в Казани немецкому путешественнику Адаму Олеарию – и упоминание о нём попало на страницы европейских книг о России. Рядом с Советском разбросаны на карте названия деревень, происходящие от старинных марийских личных имён и слов: Амазиха, Атары, Буржата, Колянур, Тараево. Сейчас среди населения, как считается, всего около 1,5 % марийцев. Но с юга Советский район граничит с Марий Эл – с Новоторъяльским и Сернурским районами.

Марийцы и их потомки вписали важные страницы в историю Советска в XX веке. Да, собственно, он обязан одному из них тем, что стал всё-таки городом. И более того, чуть не получил в честь этого человека своё название.

Звали его Михаил Иванович Изергин. Это он добился для слободы Кукарки статуса города и сделал его уездным центром, стал первым руководителем города и председателем исполнкома уезда.

Изергин родился 14 января 1891 года в деревне Казанская (Гиблянка), стоящей до сих пор на берегу Немды напротив Советска. В семье было четыре сына и четыре дочери. Отец Иван Тимофеевич работал на купца Чертитцева. Мать Парасковья Александровна вместе с детьми – в поле. Михаил окончил в Кукарке трёхклассное училище. Летом в его жизни были работы на семейном наследе, зимой – в мастерской, где делали валенки, помогал он и брату Василию, который шил шапки и фуфайки. Бедности особой в семье не было: все трудились круглый год, а братья Иван и Василий весной начинались сплавлять лес с Вятки в низовья Волги.

Детей Изергинов, как вспоминала сестра Михаила Ивано-

вича Елизавета, воспитывали в строгости. Слова матери нельзя было ослушаться. Михаила приучили к чистоте и порядку. И после работы он всегда брал метлу и подметал улицу под окнами и двор. Он был красивым и статным. Любил в свободный час играть на гармошке.

В 1911 году его призвали в армию, а вскоре началась Первая мировая война. Жизнь заставила задуматься о многом. В 1917 году Михаил Изергин вступил в партию большевиков, в Петрограде участвовал в Октябрьской революции. В декабре вернулся в родные места с документом, где говорилось, что он направляется в Кукарку для упрочения Советской власти. И сразу включился в работу. Был делегирован на первый Вятский губернский съезд Советов, вошёл в состав Кукарского революционного комитета, а затем стал его председателем. И начал руководить всеми преобразованиями в Кукарке и соседних волостях, решать вопросы борьбы борьбу с голодом и разрухой.

Ему было 27. Он мог работать иной раз практически круглые сутки, ночевать в кабинете, был энергичен и – вспоминали очевидцы – производил на людей магическое действие. Появлялся в военной гимнастёрке и сапогах, подтянутый, доброжелательный, но строгий – и сразу же воцарялся порядок. Он часто выступал на собраниях и митингах, был лучшим оратором, умел ответить на самый неприятный вопрос, с пользой вмешаться в непростую ситуацию. Много ездил верхом на своём белом коне по деревням.

Ситуация иной раз складывалась драматично. В мар-

те 1918 года ценой Брестского мира и потери территорий Советской власти удалось закончить разрушительную для общества и экономики войну. Решено было провести в центре Кукарки митинг и на нём разъяснить людям суть происходящего. Но враги революции смогли настроить толпу, и она уже готова была растерзать руководителей. Изергин исчерпал все средства убеждения. Появились вооружённые красногвардейцы, которых было совсем немного перед целой площадью. И тут прозвучала фраза, которая обеспечила выход из положения: «Бедняки, расходись: сейчас мы с буржуями будем сражаться!» Площадь моментально опустела: ушли и те, и другие.

Изергина любили в Кукарке: он был простым, обаятельный, добрым и жизнерадостным человеком. Ему доверяли.

9 августа 1918 года по его инициативе слобода официально получила статус города, был создан уезд с центром в ней и восемью волостями.

В сентябре, когда документ был получен, Изергин звал людей на главную площадь колокольным звоном, чтобы объявить об этом. Собравшиеся решили: раз уж начинается новая жизнь, и название городу надо придумать новое.

Кто-то вспомнил: до революции была такая идея превратить Кукарку в город Александровск в честь царя-освободителя. Выкрикнули и другое предложение: город Изергин!.. Да, в ту пору многим городам давали названия в честь вождей. А Михаила Изергина уже считали таковым. Но он поддержал другую идею:

Краеведческий музей

На главной улице города Советска

назвать город Советским. Так и решила площадь тогда, в сентябре 1918 года. Вот вам и «стандартное название»... В ответ на создание нового города и уезда по ходатайству Изергина В.И. Ленин направил постановлением Совнаркома туда на развитие хозяйства около трёх с половиной миллионов рублей.

Время было непростым. В Кукарке, как и во многих других городах, был арестован ряд купцов, промышленников и священников. Некоторых из них в итоге выслали, а некоторых агрессивно настроенных расстреляли на берегу Вятки. Но происходило это в те дни, когда те, кто не принял преобразований, начали раскручивать страшный маховик гражданской войны. Мятежники зверски расправились в августе 1918 года в соседнем городе Нолинске со всеми руководителями Советской власти. В руках белогвардейцев и бандитов оказались города Малмыж, Уржум, рядом, в Костромской губернии – Ветлуга. В Кукарке был создан чрезвычайный революционный штаб во главе с Михаилом Изергиным для мобилизации сил трудящихся против мятежа. И здесь удалось обойтись без уличных боёв, без множества жертв.

Родственники Изергина вспоминали. Он заехал на коне однажды вечером предупредить сестру Анну и её мужа Михаила Самоделкина, владельца каменного двухэтажного дома, о том, что новая власть будет реквизировать подобное имущество, нажитое с использованием чужого наёмного труда. Его не поздно продать и уехать от греха. Самоделкин не послушался совета. И потом жалел

Советский лев

об этом: дом, скот, большую часть вещей у него, действительно, отобрали, а самого хозяина выслали.

В декабре 1918 года, когда колчаковцы, двигаясь на запад, вступили на вятскую землю, Михаил Изергин руководил отбором и отправкой на Восточный фронт красногвардейцев, снабжением рабочих городов продовольствием, выступает на митингах и собраниях. А после сам ушёл на фронт вместе с коммунистами города Советска.

Вернувшись, он снова работал председателем уездного исполнкома. Но подступила неизлечимая в ту пору болезнь — туберкулёз. Чтобы не тратить силы, он поселился в комнате при исполнкоме. Его племянница Лидия Кушкова (Самоделкина) вспоминала, что в комнате этой были какая-то тумбочка, табуретки и кровать даже без матраса. На последние совещания Изергина приводили под руки. 17 мая 1922 года он умер в больнице. Похоронили Михаила Ивановича на площади Революции у трибуны, с которой он так часто выступал на митингах. Рядом росли молодые липы, которые он сам сажал вместе с соратниками в день первой годовщины Октября.

На похороны пришли тысячи людей со всего города и из деревень. Милиция пустила к могиле только близких родственников соратников по работе. Лидия Кушкова, которой было тогда 12 лет, чуть опоздала и объясняла милиционеру, что это её дядя. На это он ответил: «Он нам всем дядя». Но родственники, увидев Лидию, попросили ей разрешить пройти.

Сейчас на площади рядом с вековыми липами стоит новый, простоявший в 80-х годах

памятник Михаилу Изергину. Человека этого продолжают чтить и помнить в Советске.

* * *

Был соблазн поискать нынешних, сегодняшних Изергиных.

И вот по телефону, который удалось найти в интернете, ответил Игорь Изергин — человек, живущий очень далеко от родных мест, в Магадане. Там он заведует лабораторией экологии рыбохозяйственных водоёмов местного филиала Всероссийского НИИ рыбного хозяйства и океанографии.

Разговор получился.

— Да, считается, что Михаил Изергин — наш дальний родственник. Мы потомки марийцев Вятской губернии, а фамилия наша происходит от имени Изерга — оно означает «младший ребёнок». Если говорить именно о моих предках, то они жили в селе Русские Краи Кикнурского района, уехали оттуда в 30-х годах. Сам же я родился в Горьком и там учился в университете. И ещё хочу напомнить одного знаменитого Изергина — Петра Васильевича. Это Доктор Айболит! И мы знаем, что он наш родственник.

Насчёт Доктора Айболита Игорь Изергин не шутил. Если вы попытаетесь представить себе знаменитого сказочного врача, то это будет в точности портрет Петра Изергина (1870 — 1936). Говорят, первые иллюстраторы сказки Корнея Чуковского по его рекомендации изобразили Айболита именно таким.

Пётр Изергин тоже родился на вятской земле. Учился он в Казанском университете и, кстати, имел большие неприятности и был даже исключён оттуда после участия в тех же самых студенческих протестах, в которых запечатлелся Владимир Ульянов. Обратили внимание: они ровесники? Но всё же получить медицинское образование ему удалось.

Пётр Изергин работал земским врачом в Балашовском уезде Саратовской губернии. И снова попал в переплёт, когда протестовал против ареста одного из коллег: по приказу губернатора Петра Столыпина

демонстрацию жестоко разогнали, и Изергин оказался в больнице уже в качестве пациента.

С 1906 года Изергин работал в детском туберкулёзном санатории в Крыму. И возглавил его после смерти основателя санатория Александра Боброва. Доктору медицинских наук, Изергину, который был удостоен звания Героя Труда, принадлежат новые методы лечения этой страшной болезни. Жалко только, что он не смог спасти dochь Корнея Чуковского: писатель привёз её в Крым, когда было уже поздно. Но подвигничество Петра Изергина его потрясло. Dochь Изергина всю жизнь проработала медсестрой в том же санатории. А вот внучка Елена стала актрисой, театроведом и одной из первых в СССР профессиональных манекенщиц, которая представляла нашу страну за рубежом. Она была замужем за знаменитым актёром Валентином Гафтом, а потом за ведущим «Кинопанорамы» Далем Орловым.

— Ну, вот, — завершает Игорь Изергин, — а я уехал, наверное, дальше всех от родных мест, в этот необычный край в 80-х годах... А то, что города, носящего мою фамилию, на карте не появилось, мне нравится: ещё не хватало, чтобы меня вспоминали в связи с этим.

Вот такие судьбы, русские и марийские, состоялись вокруг небольшого города на окраине вятских земель.

Николай МОРОХИН

Памятник Михаилу Изергину установлен на одной из центральных площадей Советска

ЯВЛЕНИЕ КРАСНОГО БЫКА

**Солнце, раскалённым шаром повисшее
над миром, заливало землю своими золотыми
лучами. Процессия мензелинских марийцев торжественно
двигалась к священной роще. Марицы были одеты в традиционные
красные пестряевые рубахи. Такого же цвета был огненно-рыжий бык,
которого марийцы собирались подарить богам.**

ДЕРЕВНЯ ПОД ЗАЩИТОЙ

Давно ли это было? Уже и старики из трёх марийских деревень округи не помнят. Лишь одна свидетельница сохранила воспоминание о красном быке и взрослых, отправившихся на моление незадолго до войны — ей в ту пору лет восемь было. О чём просили марийцы в священной роще? — О том, чтобы половодье было обильным, чтобы пастбища на лугах стали тучными.

Мы стоим с Юрием Галимардановичем Апсатаровым на высоком пригорке, где среди разнотравья, тут и там виднеются кустики уже отошедшей земляники. Высохшая от бездождья трава шелестит под ногами, в ней стрекочут кузнечики, солнце горячим языком, словно телок, вылизывает наши шеи.

— Теряем мы наши обычай, — вздыхает Юрий Галимарданович, облачённый в белоснежный кафтан. — Раньше носили одежду красного цвета, у меня в старом доме до сих пор хранится старинное бабушкино платье. А мой нынешний наряд пошит в Йошкар-Оле. Да и песни марий-

ские забывать стали. Ладно, танцевать не разучились — с малых лет ребятишки марийский танец познают. И язык сохранился — между собой на марийском общаемся.

Внизу, под нами, чупаевский родник, к нему часто приезжают люди, отдыхают, слушая журчание воды, набираются сил. Таких родников, между двумя соседними деревнями, здесь целая дюжина. Но особенно известен родник «Шифа» — Серебряный источник неподалёку от деревни Русская Мушуга. С высокой горы, из которой бежит целебная родниковая вода, хорошо видны окрестности. Когда-то они были заселены марийцами, которые на этой горе проводили свои моления. Недалеко от родника находится массивный камень. По преданию, марийские парни, уходившие на Первую мировую войну, провели около него моление, чтобы остаться в живых и вернуться домой. В расщелине на камне блестят оставленные на память монеты.

Сегодня в Мензелинском районе Татарстана всего три марийских деревни: Калтаково, Чупаево и Филимоновка. А ещё сравнительно недавно

их было больше. В вышедшей в этом году краеведческой книге Инны и Елены Ирдугановых «Марийцы Мензелинского и Муслюмовского районов Республики Татарстан: история и современность» упоминается более двух десятков населённых пунктов, так или иначе связанных с марийцами.

– У нас в районе много марийских деревень, которые со временем отатарились, – подтверждает Апсатаров. – И сегодня есть марийские девушки, которые выходят замуж за татар, и парни, берущие в жёны татарок. Они уже теряются как чимарий. Но процент этих людей не большой. Наш народ ещё держится.

Юрий Галимарданович – доморошенный в лучшем значении этого слова карт. Здесь он чувствует себя в родной стихии, здесь ему знакома каждая тропинка, каждый скрытый от чужого взгляда овражек. Кажется, что он знает запах каждого цветка в округе, помнит каждую веточку в священных рощах.

Жизненный путь его типичен для многих земляков. Уроженец деревни Чупаево Юрий Апсатаров после окончания Калтаковской восьмилетки поступил в Мензелинское педучилище. Но учительствовал недолго. После армии устроился в Мензелинское геологоразведочное управление, работал на севере, у нефтяников. Выйдя на пенсию, вернулся домой, успел поработать в местном колхозе бригадиром строителей, занялся пчеловодством.

С 2011 году в Чупаево впервые за много лет проводилось моление, и Юрий Апсатаров помогал карту. А вскоре и сам примерил теркуппш – высокую шапку, отличительный головной убор карта. Что самое главное – народ поверил ему, чувствуя его энергетику, понимая, что нужно сохранять свою веру, обычай, историю. Но и способность повести за собой народ у Юрия Галимардановича тоже не вдруг образовалась. В роду его и по отцовской и по материнской линиям уже были жрецы. А то моление с красным быком перед войной проводил его родной дед.

– Радует, что наши дети с малых лет стали выходить на моления, — делится с нами Апсатаров. – Стала приобщаться к вере предков и молодёжь, помогает с дарами. Моё поколение этого было лишено, а эти – счастливые, я им по-хорошему завидую. У них есть будущее. Ведь человек, идущий в священную рощу, сохраняет и свой родной язык, сохраняет себя как марийца. А если мы сохраним свой язык, народ наш будет не просто существовать, он будет процветать!

Апсатаров уверен, что марийские деревни в Мензелинском районе охраняют высшие силы.

– Мы не утратили свои обычаи, свою веру. Если бы не было у деревни защиты, она бы распалась, превратилась в место жительства людей без роду, без племени. А у нас чужаки не приживаются. Сами мы живём дружно, поддерживаю друг друга. Мы существуем благодаря нашей активности.

«НЕПЕРСПЕКТИВНЫЕ»

У каждой деревни из марийского «трио» в Мензелинском районе свой характер. Чупаево – духовный центр, Филимоновка – образцовая деревня, Калтаково – центральная усадьба. В Калтаково есть клуб, фельдшерско-акушерский пункт, средняя школа.

«Здесь родилась, выучилась, работала. Патриот деревни Калтаково», – так характеризует сама себя Бика Ахмадиевна Кадырова. Лаконичные чёткие фразы, интеллигентная манера держаться, импозантная шляпка выдают учительскую «косточку». Бика Ахмадиевна в Калтаковской школе проработала 38 лет, почти половину из них – директором. Мы беседуем с ней в современном кирпичном здании, со светлыми уютными классами, с просторными коридорами, с рекреационным уголком.

– Новую школу открыли в 1983 году, – рассказывает педагог. – А до этого я двадцать лет проработала в старой. Трудные были времена. Ребята из Чупаево и Филимоновки каждый день ходили сюда пешком. Потом, когда в начале 70-х открылся интернат, организовали подвоз учеников на тракторе со специальным приспособлением. В понедельник ребятишек привозили в Калтаково, в субботу – развозили по родным

Лира и Даниил Аделевы

Юрий Галимарданович Апсатаров

деревням. Школа была страшная, аварийная, с провисшими потолками. Мы стали добиваться строительства нового здания.

Вот тогда-то пришлось мензелиевским мариям столкнуться лоб в лоб с железобетонным постием «неперспективные деревни».

В деревнях, объявленных «неперспективными», прекращалось строительство новых и ремонт старых зданий, закрывались школы, магазины, клубы, туда становилось трудно добираться. По сути это была знакомая современному сельчанам «оптимизация», только на советский манер. По данным статистики, в результате такой государственной политики число сёл и деревень только в РСФСР уменьшилось на 60,2 процентов!

Такая же участь ожидала и три неповторимые марийские деревни Мензелинского района. Районный архитектор, у которого Бика Ахмадиевна попыталась заказать проект строительства будущей школы, лишь развел руками: Калтаково включено в список неперспективных, а следовательно новостройка там не предусмотрена. И тогда калтаковцы решились на отчаянный шаг: обратились напрямую в Совмин Татарской АССР. Республиканские чиновники в просьбу вникли и в виде исключения разрешили строительство ма-

рийской школы. В течение двух лет в Калтаково появилось комфортное здание новой школы, а пока шла стройка, было и отменено разделение сельских населённых пунктов на «перспективные» и «неперспективные». Получается, спасла школа деревню!

А потом уже деревня стала поддерживать школу: когда, например, решался вопрос о её статусе как средней. Тогда Альбина Филимоновна Яманаева как депутат добилась приезда в деревню авторитетной комиссии во главе с руководителем района Салаховым, и после серьёзного разговора вопрос был решён.

– Мы очень дорожим нашей школой, – говорит бывший директор, – она помогает нам оставаться марийцами, сохраняет наш язык. Искусственно создать марийскую среду нельзя – ни в Мензелинске, ни в Казани, ни в Москве. Настоящая среда только там, где воспитываются марийские дети, где люди сохраняют свою культуру, язык, обычай и традиции. Вот на что мы опираемся, вот что хотим передать нашим детям.

– У нас скромный народ, пожалуй, даже очень скромный, – рассказывает о своих односельчанах Бика Ахмадиевна. – Это, наверное, мешает нам иногда развиваться. Люди у нас трудолюбивы, работы не боятся. Мы очень дружны, помо-

гаем друг другу, поддерживаем друг друга. Если кто начинает строиться – все, кто может, спешат на помощь. Конечно, времена меняются, нас тоже глобальные процессы задевают, мы тоже меняемся. Нам не удалось сохраниться на все сто процентов теми, какими мы были в прошлом. Мы не такие активные сейчас, не всегда отзывчивы. Но мы видим эти проблемы и пытаемся их решить.

Эти проблемы помогает решать деревенский актив: прекрасный организатор, заведующая Чупаевским клубом Лира Миннихановна Аделева, её муж – водитель, комбайнёр, а в свободное время – неутомимый гармонист Данил Ильич; это чета Яманаевых из Филимоновки – Альбина Филимоновна и Геннадий Марсович; это созвездие калтаковских талантов: заведующая Калтаковским сельским клубом Ильмира Амирзяновна Асманова, художественный руководитель этого клуба Владимир Асылгараевич Абдулгараев, учительница начальных классов, участница ансамбля «Марий кас» Ландыш Мурзабаевна Шутова, директор Калтаковской школы Инга Романовна Шарипова и многие другие жители трёх мариийских деревень Мензелинского района, любящих малую родину не на словах, а на деле.

АЛЬБИНА ГОТОВИТ МАНТЫ

Альбина Филимоновна Яманаева – женщина занятая. Она и заместитель по учебно-воспитательной работе директора Калтаковской средней школы, и депутат Совета Атряклинского сельского поселения, и активная общественница. И к тому же гостеприимная хозяйка дома, что стоит на улице Зелёной в Филимоновке. Гости нынче – любопытные журналисты из Марий Эл. С утра готовы засыпать вопросами, а у хозяйки домашних дел невпроворот, да и гостей кормить нужно. Но Альбина журналистов понимает, поэтому нам удалось найти устраивающий обе стороны вариант: она готовит манты, журналист подбрасывает вопросы.

Альбина разбила пару яиц и начала их взбивать.

– Отец мой, Филимон Бахтеевич, был неграмотным. С одиннадцати лет пошёл пастушить. Дед назвал его в честь Филиmona Mихайловича Токмурзина, именем которого названа наша деревня. Читать-писать не умел, но в жизни и даже в политике хорошо разбирался. Люди удивлялись: о чём говорил – всё сбывалось. Может, потому и мечтала я стать учителем. Но учиться нужно было в Мензелинске, а я, деревенская, города боялась. Поэтому после Калтаковской восьмилетки решила продолжить учёбу в Тат-Мушугинской средней школе. До неё от нас ки-

лометров пять будет. А отец был строгий, хотел, чтобы мы все (нас у родителей шестеро) получили образование. Вот он и сказал, как отрезал: «Не пойдёшь туда! Не хватало ещё, чтоб ты ноги о камушки сбивала по дороге!» Послушалась я отца и поехала в Мензелинск. Тогда в педучилище с четырьмяками и пятёрками принимали без экзаменов, так что я поступила сразу. Жила в общежитии. Поначалу страшно было: я в городе лишь второй раз в жизни оказалась. Стала получать стипендию – 30 рублей. Их хватало и на подарки для родных, и на себя.

Бика Ахмадиевна Кадырова

При распределении нам повезло: мензелинских решили оставить в родном районе. Кто-то продолжил обучение в Казани и в Елабуге, а я год проработала в Калтаковской школе – учила четвёртый класс.

– А как же родная Филимоновская школа? Альбина добавила во взбитые яйца муку.

– В восьмидесятые годы школа в Филимоновке несколько лет пустовала. Таково было решение родителей. Детей надо было возить в Калтаково, где они жили в интернате, с транспортом

тогда были проблемы, и многим казалось, что проще отказаться от начальной школы в своей деревне. Но в 86-м школа вновь открылась – вместе с клубом. Располагалась она в доме местного жителя, а училось в ней всего два ученика! А когда я приехала сюда в 89-м, в школу ходила только одна ученица. И я её учила!

– То есть в те годы об «оптимизации» и не помышляли?

– Нет, конечно. В 90-е многие жители окрестных деревень, уехавшие в города, стали возвращаться назад – с двумя-тремя детьми. Говорили: в городе есть нечего, а у вас тут всё есть! В Калтаково тогда работала ферма, да и своё подсобное хозяйство выручало. Некоторые даже новые дома построили. А когда ребятишки у них подросли, в школе понадобилось уже два учителя. В школу уже почти дюжина учеников ходила. Сестрёнка моя мне на помощь подоспела. Мы с ней потом вдвоём заочно высшее образование получили в Марпединституте. В школе с таким количеством учеников, конечно, было тесновато. Как-то приехал сюда тогдашний глава района Куприянов. Оглядел снаружи школу, я хотела было открыть её, чтобы показать как там внутри, а он говорит: «Лучше не открывайте – чтобы и вам, и мне стыдно не было!» После чего дал задание: немедленно найти для школы другое помещение. За год мы отремонтировали деревенский клуб, часть которого была обустроена под начальную школу. Интернет провели. К новому учебному году всё было готово.

– Обучение в школе было на родном языке?

Альбина старательно раскатывает тесто.

– Практически да, хотя учебники и были на русском. Но чтобы объяснить какую-то сложную задачу или правило, учитель переходил на марийский. Так дети лучше усваивали материал. Я и сама получила дополнительную специальность мароведа. А вообще всё начинается с семьи. У нас на бытовом уровне все говорят по-марийски, а школьное обучение только помогает развивать язык – чтобы говорили грамотно, литературно. Но одна школа знания языка не даст, для этого обязательно общение. Не только учителя учат, но и родители. Вот почему в деревне язык сохраняется – на нём все разговаривают. А с городом такой языковой среды нет.

– И всё-таки школа в вашей деревне закрылась...

– Да, это произошло в 2019 году. Тогда только один ученик остался... Я попала под сокращение, а потом директора Калтаковской школы назначили начальником районного отдела образования, его заместитель по учебно-воспитательной работе стала директором, а меня при-

Альбина и Геннадий Яманаевы

Ильмина Асманова и Владимир Абдулгараев

Нэля Габдулловна Бикеева

Леонид Валерианович Петраев

гласили на её место. Согласилась с радостью – устала сидеть дома, хотелось работать с детьми.

– А ведь дети нынешние, наверное, сильно отличаются от тех, с которыми вы начинали работать тридцать лет назад?

Альбина добавляет в нарезанные кусочки теста фарш.

– Больших отличий нет. Тем более, что деревенские дети послушные, они не так избалованы, как городские. В гаджетах, правда, так же «сидят». Мне кажется, они даже умнее, чем их сверстники тридцать лет назад. Хотя читать меньше стали...

– Что же, так и будет пустовать школьное здание в Филимоновке?

– У меня есть предчувствие, что школу вновь откроют. Сбудется или нет, не знаю, но я так чувствую. Ведь не может же так вечно продолжаться! Должна же деревня по-другому зажить!

Альбина вытерла руки о полотенце и с удовлетворением окинула взглядом гвардейские ряды мантов, выстроившиеся на кухонном столе. Знатное выйдет угощение!

МАРИЙСКИЙ С ТАТАРСКИМ АКЦЕНТОМ

В Мензелинском районе живёт чуть более семисот марийцев – 2,7 процента всего местного населения. Мизерное число на фоне 60 процентов татар, которые в первую очередь и оказывают влияние на самые различные стороны жизни своих финно-угорских земляков.

На столах мензелинских марийцев традиционные национальные команмелна давно соседствуют с сытным зур-бэлишем – татарским закрытым пирогом с картошкой и мясом (марийцы переинициали его в палыш и добавили свои ингредиенты) и со сладким чак-чаком.

Мальчики в Калтаковской школе с удовольствием посещают секцию борьбы курэш, а на соревнованиях по этому виду спорта нередко побеждают своих татарских сверстников.

Не удивительно, что и в местном диалекте марийского языка немало заимствований из татарского. Впитавший специфические особенности мензелинского говора татарского языка, этот диалект не всегда понятен даже марийцам из других районов Татарстана. Вот почему в школе ребятам с трудом даётся литературный марийский язык: привыкнув к своему «домашнему», разговаривая на нём, литературный они воспринимают чуть ли не как иностранный.

Впрочем, эти трудности не мешают ученикам Анджелики Алексеевны Ахвалеевой – учителя марийского языка и литературы Калтаковской школы – показывать хорошие результаты на

республиканских и межрегиональных олимпиадах. Ребятам на уроках Анджелики Алексеевны интересно. По её мнению, для того, чтобы мальчишки и девчонки не теряли интерес к изучению родного языка, нужны совместные усилия семьи и школы.

Трудно спорить с мнением учителя, тем более, что любое дело требует усилий. Но, как показывает пример Леонида Валериановича Петраева, если поставить перед собой цель, то можно взять и непреодолимое на первый взгляд препятствие. Для Леонида Петраева таким препятствием поначалу был родной марийский язык. Отец его родом из деревни Осиновка Муслюмовского района, мама – из Калтаково. Семья жила в Муслюмово, где марийский язык не преподавался, так что родной речи Леонид учился, приезжая на каникулы к бабушке. А, как

мы уже упоминали, диалектный вариант марийского языка далёк от литературного. Тем не менее, родной язык Леонид Петраев выучил, хотя и говорит на нём с явным татарским акцентом, что особенно проявляется в окончаниях слов. «Иногда, – признаётся он – когда приходилось бывать в Агрывском районе Татарстана или в Марий Эл, меня из-за моего произношения не понимали». Но неправильное произношение не отбило желания изучать марийский.

После окончания филологического факультета Елабужского университета и службы в армии Леонид Петраев очутился в полноценной марийской среде – стал учителем Калтаковской школы. Подзабытый за времена армейской службы родной язык быстро «восстановился». С 2016 по 2019 годы Леонид Валерианович был дирек-

тором школы, так что о проблемах, связанных с изучением языка знает не понаслышке.

– Мариийский язык как культурно-национальный компонент в обучении возможен лишь там, где марийцы проживают компактно, – рассуждает Леонид Валерианович. – У нас это село. Хорошо, если в классе 15 человек – их легко учить. А если один ученик – в первом классе, другой – во втором, третий – в четвёртом, тогда трудности неизбежны. Однако сегодня демографический кризис не обошёл и село. Детей становится всё меньше. Когда я возглавил школу, в ней было 57 учеников. В настоящее время в Калтаковской школе – 34 ученика. Получается, за последние пять лет число учеников уменьшилось почти в два раза!

С 2019 года Леонид Валерианович возглавляет районный отдел образования, но на отношении к марийскому языку новая должность нисколько не отразилась. «В Мензелинске я, к примеру, в магазине, разговариваю по телефону на родном языке и ничуть этого не стыжусь. Для меня это – норма».

Общение на марийском – норма и для детей Петраева.

– Самое главное условие для того, чтобы ребёнок говорил на родном языке, – отношение к нему родителей, общение на языке в семье – уверен руководитель районного отдела образования. – Лично я считаю, чем больше ребёнок знает языков, тем он богаче.

Кстати, очень многие мензелинские марийцы хорошо знают татарский язык – опять же благодаря общению. «Это большой плюс, – считает заместитель главы Мензелинского района по социальным вопросам Нэля Габдулловна Бикеева, – 2021 год в Татарстане объявлен Годом родного языка и народного единства, и марийское население нашего района принимает активное участие в его мероприятиях. Постоянный участник районных праздников – ансамбль «Марий кас» из Калтаково. Его очень любят мензелинцы, многие специально приходят посмотреть на зажигательные марийские танцы в его исполнении. В представительство Ассамблеи дружбы народов в Мензелинском районе входят семь общин, в том числе и марийская. Сейчас марийские активисты во главе с Ингой Роменовой Шариповой оформляют документы на создание национально-культурной автономии. После её регистрации они смогут участвовать в социальных грантовых проектах. А значит – получат возможность для укрепления и сохранения своей культуры, своего языка».

Сергей ШАНЧАРА
Фото Руслана БУШКОВА

ДАНИЛОВА Раисия Михайловна (28.07.1954, д. Чодраял Волжского р-на – 22.07.2021), певица, журналист. Окончила вокальное отделение Й-Олинского музыкального училища, 1975, филфак МГПИ (заочно), 1987. С 1975 артистка хора ансамбля «Марий Эл» Маргосфилармонии, в 1980–2014 редактор радиовещания ГТРК «Марий Эл», затем менеджер совхоза «Звениговский», журналист «Марий Эл Радио». Исполнительница популярных и народных песен, одна из звёзд марийской эстрады. Член Всемарийского совета, 1992–1996. Заслуженная артистка Марийской ССР, 1992.

РАИСИЯ МИХАЙЛОВНА, РАЯ АКАЙ, КАЛЫК ШҮДЫР

Прошло немного времени после ухода Раисии Даниловой. (Погибла 22.07.2021 г. за рулём автомашины на трассе Звенигово – Шелангер – Морки – ред.) Голова ещё не смирилась с этим ощущением, сердце не хочет расставаться с её образом. Всю дорогу, пока ехал с кладбища обратно, прокручивал свои воспоминания, связанные с ней. Стоя среди людей, там, я вдруг поймал себя на смешной и горькой мысли, что это, наверное, первое мероприятие, на котором она ничего не говорила. А потом подумал: а как на всё происходящее посмотрела бы она сама? С её непосредственным «боевым» отношением. Что бы она сказала? Скорее всего, что-то вроде: «Дааа!.. Сколько народу собралось! Вот это я закатила концерт!»

Посмотрела бы на эти аплодисменты людей и цветы, которые бросали ей под колёса машины, сказала бы: «Ой, Юмыжат! При жизни так не встречали...». Потом деловито подбоченясь, осмотрела бы всё происходящее, слегка выпятив нижнюю губу, живо сделала бы круглые глаза, прищурилась и юморно натянула бы улыбку. А ещё поймала бы взглядом кого-нибудь из знакомых работая и весело крикнула: «Петрович, ты бутылку-то мне на поминки за- начил? Смотри, не помянешь, я

к тебе каждую пятницу во сне приходить буду со своим стопариком!» Именно так она умела подколоть.

Адальшевсё, какона любит, – вроде по сценарию, но полная импровизация: «*Ну что, дети мои... Вы ведь теперь все мои детки, дочки-сыночки. Ухожу я... В затяжные гастроли. Когда вернусь, не знаю, но ждите с подарками. На том свете склончу концертную бригаду и айда по деревням, деньгу зашибать с Васей Павловым или с Валентином Сергеичем. Буду там концерты вести, песни горланить...*

«Бескозырка белая, в полоску воротник...». Зря что ли меня в нарядном платье положили? И выгляжу вроде ничего, достойно, прилично. Ай, красоту ничем не испортить. Пригладила три своих волосинки и вперёд! Людей радовать. И не плачьте, чего плакать? Все там будем». Сына любимого ободрила бы: «Ты, сыночка, помни, мы Даниловы!».

Ну, а на запрет панихиды в Йошкар-Оле просто улыбнулась бы: «*Ничего страшного. Подумаешь, запретили. Кто людям совесть запретит? Значит, меня и мёртвую боятся. И пусть. У них работа такая, бояться... А кому надо, те и так придут попрощаться».*

И люди шли и ехали. Даже когда её везли в последний путь, народ не мог просто так

её отпустить. Машины останавливались в каждой деревне, чтобы проститься. К кому бы так ещё шли? Кого бы так оплакивали? Вот такой он был, последний, самый долгий «концерт» народной Раисии Даниловой... на весь день...

А под конец очень хотелось

бы услышать от неё: «*Вы, деточки, если плохо будет, приходите ко мне «на интервью», наедине выговориться. Я вас всегда выслушаю. Совета уж дать не смогу, извините, а легче, может и станет».*

Это всё размышления. Кое-где вспоминаются её реальные словечки, выражения, интонации, которые пытаешься встроить в свои фантазии о беседе с ней, уже ушедшей. При жизни она не была связана и могла всякому показать «марий шокшо», но почему-то память о ней осталась светлой. И теперь, недалеко от могилы Чоткар-патьры, есть ещё одно место поклонения марийского народа. Надеюсь, это действительно так. И ешё. Пусть у зла нет единого лица, пусть обличить его всегда трудно, но верю, что всё плохое рано или поздно будет наказано. Не знаю как и когда, но верю. Поэтому что и Раисия Михайловна в это верила.

Александр РЕЧКИН

Татарстан, Мензелинский район.
Окрестности деревни Филимоновка.
Фотоэтюд Руслана Бушкова.
5.08.2021

Старое дерево скрипит да живёт.
Татарстан, Мензелинский район.
Окрестности деревни Филимоновка.
Фотоэтюд Валерия Мочаева и Руслана Бушкова.
5.08.2021

